

Bakalářská práce

Hledání místa člověka v kosmu u Emanuela Rádla a Milana Machovce

*Searching for the Place of Man in the Universe in the Work of Emanuel Rádl
and Milan Machovec*

Autor: Tomáš Nezbeda

Vedoucí práce: prof. Erazim Kohák, PhD.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

.....
Tomáš Nezbeda

Obsah

Úvod	4
I. Děj, místo a čas	6
II. Rádlův člověk	22
III. Machovcův člověk	48
IV. Dvě linie myšlení	76
Závěr	89
Bibliografie	91

Úvod

Tématem této práce, jak název naznačuje, je hledání místa člověka v kosmu. Ke svému záměru si autor vybral porovnání některých klíčových děl dvou předních českých filosofů, kteří reprezentují generaci následující po Tomáši G. Masarykovi. První z těchto filosofů je Emanuel Rádl, druhým je pak Milan Machovec.

Důvod právě této volby tkví ve dvou zásadních momentech. Oba dva filosofové jsou pokračovateli Masaryka. Ve své filosofické práci znovu zpracovávají problémy, jimiž se sám teoreticky, ale i prakticky zabýval. Častokrát odkazují na jeho názory, posilují jimi svá tvrzení či je naopak vyvrací. Oba filosofové se také věnují samotné osobě Masaryka. Zkoumají jeho odkaz a přínos pro budoucí generace.

Druhým důvodem je to, že přes jejich stejné a stejně uznávané východisko, tedy myšlení Masaryka, docházejí k odlišným řešením a závěrům a k celkově jiným pohledům na kosmos a samotného člověka. Autor se tak domnívá, že se v české pomasarykovské filosofii objevují přinejmenším dva filosofické názory na místo člověka v kosmu.

Nicméně naším záměrem zde není provést detailní porovnání obou autorů. Taková práce by vyžadovala mnohem širší záběr nejen ve výběru knih, ale také autorů. Cíl této práce je poněkud skromnější. Autor zde chce čtenáři předložit úvod ke dvěma filosofům, resp. ke dvěma filosofickým názorům, které česká filosofie po Masarykovi nabízí.

První kapitola se zaměřuje na metodu filosofické práce obou autorů. Zachycuje rovněž výchozí body jejich tázání a také záměry, které tímto tázáním chtěli dosáhnout. Druhá kapitola se zabývá místem člověka v kosmu, jak jej předkládá Emanuel Rádl. Třetí pak rozebírá stejné téma u Milana Machovce. Úkolem čtvrté kapitoly je předložit porovnání stěžejních myšlenek dvou předchozích kapitol a dojít tak k výše naznačeným záměrům této práce.

Autor si však téma této práce zvolil ještě s vedlejším záměrem, který by měl vystupovat na pozadí celého zkoumání. Toto téma mu totiž nabízelo nejen proniknutí do soudobé české filosofie, ale zároveň nahlédnutí do otázek současného života člověka a společnosti.

Autor chtěl v čtenáři mimo jiné vyvolat zamyšlení nad aktuálním stavem našeho života, případně nad eventuálními problémy, které by z tohoto stavu mohly plynout. Jak Rádlovo, tak Machovcovo pátrání po místě člověka v kosmu je totiž přímo spojeno či dokonce vyvoláno naší současností.

Není však autorovým cílem vyzdvihovat zde jednu či druhou pozici toho kterého filosofa. Nechce zde obhajovat ani jednotlivé přístupy, jejich kritiku či varování. Předkládá je zde pouze jakožto *možnosti* k zamyšlení nad našimi lidskými životy.

I. Děj, místo a čas

Ačkoli se tato práce na první pohled zabývá ryze filosofickou myšlenkou, tedy místem člověka v kosmu, nemůžeme v případě Rádl a Machovce zůstat pouze na rovině teoretické filosofie. Oba filosofové totiž vycházeli ve svém výkladu ze své konkrétní situace, z událostí, které je za jejich života obklopovaly. Svými spisy reagovali přímo na současný svět a chtěly ho tímto způsobem změnit, nikoli pouze popisovat, vysvětlovat či analyzovat. Potřebujeme se tudíž zabírat i dějem, místem a časem, v nichž vznikaly spisy obou postav. Jedině tímto způsobem lze pochopit jejich myslitelské záměry.

Jak Emanuel Rádl, tak Milan Machovec zasahovali svou aktivní myšlenkovou činností do aktuálního dění a řešili problémové tendence moderní společnosti v západní civilizaci. Celé 20. století totiž přinášelo spíše než cokoli jiného mnoho společenských změn, které v sobě skrývaly závažné problémy. Jednalo se o zásadní změny, které mají svůj počátek v 19. století – mezi jinými šlo zejména o rychlý růst obyvatelstva (více než dvojnásobný nárůst), zásadní změny v dělbě práce (např. specializace, mechanizace výroby) a tím i ve struktuře společnosti (např. vznik nových sociálních vrstev, institucionalizace či nová hierarchizace), nezvládnutí vědeckotechnického pokroku (např. v podobě světových válek), změny v geopolitickém uspořádání (např. vznik národních států) atd.

Nicméně základním problémem, na který se oba myslitelé orientovali zvláště, bylo, že běžný moderní člověk výše naznačené problémy nevidí či nechce vidět, ačkoli je sám svou vlastní činností a svým stylem života vyvolává. Moderní člověk začal podle nich žít v jakémisi úspěšném a neproblematickém vakuu a přehlížel, že pomalu dochází k něčemu, co by mohlo definitivně zlikvidovat lidský rod (a to bez jakékoli nadsázky).

Rádl i Machovec za svůj základní úkol považovali neustále dávat před oči, alespoň před ty odborné, že problémy ve 20. století existují. Rádl kupř. v době nástupu Hitlera k moci v Německu píše knihu *O Německé revoluci* a v ní mimo jiné podotýká, že „německá revoluce není jen symptomem nemoci

Německa. Celý svět jest nemocen; prochází těžkou krizí i Amerika i Anglie.“¹ Machovec byl zase kupř. znepokojen faktem, že „i když je tak nějak všem jasno, že ono již započavší globální oteplování planety je dáno ozónovou dírou, způsobenou nesmírným spalováním fosilní energie [...], zdrcující většina lidí si prostě nepřipustí propojit tuto informaci s vlastním navyklým pojetím ‚svého‘ víkendu se ‚svým‘ automobilem.“²

Oba filosofové tak byli přesvědčeni, že vše začíná u konkrétní přítomnosti. Budoucnost bude taková, jak žijeme *tady a teď*. Otázky i důsledky pro budoucnost vznikají v naší přítomnosti. Výchozí bod jejich tázání tedy zněl: Jak tento styl života poopravit? Či jinými slovy řečeno: jaké by bylo místo člověka v kosmu, které by ony problémy nezpůsobovalo? Existuje vůbec? Má se moderní člověk *někam* vrátit, či je naopak třeba se *někam* posunout? Či nemá člověk radši vůbec nic dělat? Tím se dostávali k hlubokým filosofickým otázkám: jak by měl člověk správně žít? Jaký je jeho opravdový smysl v kosmu? Kde se nachází jeho místo?

Takovýto přístup, tedy „praktické filosofování“, může vykazovat z určitého hlediska odborné nedostatky a obtížně si bude nárokovat věčnou platnost. Později však uvidíme, že jejich záměr měl od počátku ten nejvyšší smysl, tj. takové řešení aktuálních problémů, které by přineslo dlouhodobě lepší budoucnost, a za druhé, že nikdy nepropadli módnosti nějaké myšlenky, ale právě naopak, že se stále a stále vraceli k revizi toho, co dříve mysleli, napsali, řekli.³

Toto „praktické filosofování“ je pro českou filosofii 20. století velmi typické. Základem a prvopočátkem je T. G. Masaryk, z něhož mnozí čeští filosofové myslitelsky vychází. Masaryk bývá považován za jednoho z největších českých (resp. československých) filosofů, třebaže se souvislé ryze filosofické práci a tvorbě nikdy nevěnoval. Nepředložil konkrétní odpovědi na poslední otázky života a smrti, ale snažil se je jaksí ukázat svým „pohybem těla“. Byla to kupř. Masarykova aktivní účast v procesu tzv. Hilsneriády, v důležitém sporu o pravost rukopisů Královédvorského a

¹ Rádl E.: *O německé revoluci*, Praha 2003, str. 91

² Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 13

³ Tak např. Rádl se v knize *Německé revoluci* (1933) vrací z dosti odlišného pohledu k tématům, které řešil v knize *Válka Čechů s Němci* (1928); také Machovec kupř. zcela nově přepracovává své myšlenky z původního vydání (1965) v knize *Smysl lidské existence* (2002)

Zelenohorského či jeho aktivní politická činnost před a po vzniku 1. republiky. Zde totiž vedle konkrétních společenských záležitostí řešil také otázky věčné – otázky pravdy, otázky lidské existence, otázky jejího smyslu, otázky víry, otázky budoucnosti atd.⁴

Masarykův myslitelský význam tedy netkví v jeho teoretickém odkazu (i když je nedílnou součástí myšlenkového dědictví 20. století), ale v jeho osobní aktivní činnosti. Nepodával vysvětlení, ale snažil se probouzet své okolí ke změně, tak jako později Rádl či Machovec.

Masaryk byl i dlouho po své smrti velkou výzvou pro domácí inteligenci. J. L. Hromádka, který o Masarykově myšlení a působení napsal obsáhlou knihu, popisuje jeho aktivitu takto: „Masaryk ve vás vzbudí zájem o nejtěžší otázky, [...], probudí ve vás touhu po jasné odpovědi na otázku, co je poslední cíl a smysl našeho života – ale když požádáte o jeho názor o věcech posledních a nejvyšších, o jeho filosofické řešení otázek středních, nedá vám jasné, ucelené odpovědi teoretické, nýbrž ukáže vám na praktické úkoly a vyzve vás, abyste vždy a ve všem s čistým svědomím a upřímnou láskou konali své povinnosti k bližním a nejbližnějším.“⁵

Je zřejmé, že filosofie pro Masaryka nebyla možná bez etiky a politiky, tedy bez odkazu a vlivu na současné dění. Filosofie podle něho není určena pro *elitu*, ale pro všechny běžné *lidi*. Filosof by měl být jedním z lidí, měl by s nimi žít, s jejich každodenním životem ve státě, ve městě, v jejich ulici. Měl by vcházet do jejich domů a pokojů a doslova vnímat jejich každodenní starosti, bolesti, rozpory a nářky, ale také jejich každodenní myšlení, uvažování a konání. Filosof by měl zkrátka stát po boku těchto lidí v jejich pokojích a naslouchat. Jedině pak se bude moci filosofie vyslovit k otázkám nadčasovým, které zpětně mohou pomoci přítomnosti a budoucnosti.⁶

Masaryk se nechce věnovat pouze metafyzickým soustavám. Ty nás podle něho samy nezachrání, nezmění ani nepovzbudí. Každá idea by měla být založena na reálné skutečnosti, měla by s ní kooperovat a nechat si od ní napovídat. Teprve pak může být taková idea nosná a přínosná. Hromádka

⁴ Srov. Masaryk, T. G., *Athenaeum III.*, Praha 1886, str. 268: „Čest národa vyžaduje obhájení, resp. poznání pravdy, nic více, a větší je mravnost a zmužilost uznávající omyl, než-li obhajování omylu, jež třeba celý národ sdílí.“

⁵ Hromádka, J.L.: *Masaryk*, Brno 2005, str. 47- 48

⁶ Srov. Masaryk, T. G.: *Naše doba*, Praha 1934, str. 250

shrnuje jeho životní a filosofický apel takto: „Proti metafysické spekulaci i subjektivnímu sebezpozorování a nervóznímu seberozdírání volá Masaryk na cestu mravního činu a pravdivé lásky. Ven z nitra a fantasie do tvrdého života!“⁷

Emanuel Rádl i Milan Machovec si berou tento apel za svůj. Tak Rádl v úvodu ke svým *Dějínám filosofie I.*, když se zabývá tím, co je filosofie a jaký účel má plnit, tvrdí, že filosofie není nepřítomným přemýšlením mimo děj, místo a čas, ale naopak „čím lepší filosof, tím je časovější“⁸. Filosofie nemá podle něho líčit pouze krásu pravdy, filosofie má smysl jedině tehdy, když je reformou nadcházejícího dne, když filosof ukazuje svým konkrétním životním pohybem cestu, kterou má člověk jít. Filosof by se zkrátka neměl zdráhat být tam, kde jsou ostatní lidé, měl by zakusit jejich životy a jejich styl myšlení. Rádl doslova říká, že „filosof, který nedovede sám vyhrnout rukávy a jít do hrubé denní práce, je špatným filosofem“.⁹

Ačkoli je charakteristikou filosofa, že je ubydlen v klidu a v ústraní, neznamená to podle Rádla, že se odvrací od skutečnosti. Naopak zde a jedině zde se připravuje na zápas s ní.¹⁰ Hromádka ve své knize o Rádlovi ukazuje, jak se Rádl ve svém životě snažil převést toto tvrzení do praxe: „Ale jeho oči byly všade. Jeho mysl horečně pracovala, jeho ruce se objevovaly v politice, v církvi, ve sdruženích mládeže, v novinách, v revuích, ve vědeckých a kulturních organizacích.“¹¹ Rádl se zajímal o některé problémy meziválečného údobí, mezi jinými kupř. o otázku formování první republiky, otázku německé revoluce či o otázku menšin.¹²

Machovec pak tato slova pouze potvrzuje: „filosofie se musí vrátit k tomu *být záležitostí každého zdravého inteligentního člověka*, jakou byla po celý starověk, pak opět u svatého Augustina, Pascala, Voltaira a celého osvícenství, Masaryka aj.“¹³

⁷ Hromádka, J.L.: *Masaryk*, Brno 2005, str. 47

⁸ Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, Praha 1932, str. 1

⁹ *ibid.*, str. 6

¹⁰ *ibid.*, str. 8

¹¹ Hromádka, J.L.: *Emanuel Rádl, Don Quijote české filosofie*, Brno 1946, str. 29

¹² Viz např. knihy Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993; E. Rádl, *O německé revoluci*, 2003; Rádl, E.: *Národ a stát*, Praha 1921; Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925; E. Rádl, *Útěcha z filosofie*, Praha 1994; Rádl, E.: *Náboženství a politika*, Praha 1925

¹³ Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 125

Emanuel Rádl se narodil roku 1873 a zemřel roku 1942. Byl tedy svědkem mnoha důležitých událostí, které měly obrovský význam pro české i světové dějiny. Do jeho života vstoupil nejen vznik a „mladistvá léta“ československého státu, ale samozřejmě též první světová válka, Ruská revoluce, nástup Hitlera k moci a částečně také druhá světová válka. Stačí si pouze prohlédnout některé tituly jeho spisů a člověk ihned pozná, jakým způsobem se ho tyto konkrétní události dotýkaly: *Náboženství a politika*, *Národ a stát*, *Válka Čechů s Němci*, *O německé revoluci* a jiné. Tyto spisy samozřejmě nejsou pouhým hodnocením společenské situace, ale, jak později uvidíme, sahají též po nejvyšších otázkách a snaží se na ně odpovědět.

Nyní si pojďme ve stručnosti prohlédnout svět, v němž Rádl žil a myslitelsky pracoval. Na přelomu 19. a 20. století přecházel starý věk definitivně do moderní doby, což s sebou přinášelo, jak jsme již výše naznačili, silné společenské, politické a náboženské napětí.

Důležitým mezníkem první poloviny 20. století byla samozřejmě 1. světová válka, která toto napětí pouze prohloubila. Čelním politikům se nepodařilo nalézt nějaké definitivní řešení, jak se s těmito novými změnami vypořádat a jak nově „založit“ svět lidský, bezpečný a spořádaný. Svět tak trpěl jakousi chorobou, kterou konec války nedokázal vyléčit, ale pouze na čas utišit. Hromádka výstižně shrnul tento stav do jedné věty: „Příměří z 11. listopadu 1918 bylo vskutku jen příměřím, které trvalo do 1. září 1939“¹⁴.

Rádl si jako jeden z mála tento fakt uvědomoval a příčinu tohoto neúspěchu viděl v několika skutečnostech. Základem bylo smýšlení jednotlivců, zvláště inteligence, pro něž můžeme nalézt mnoho rozličných označení: dekadence, nihilismus, všeobecná skepse, únava, pseudo-liberální postoje, ale také pozitivismus, marxismus, nacionalismus. Vše, co tyto pojmy v sobě nesou, mělo podle Rádla za následek jeden důležitý moment. Lidé se odvrátili od věčných hodnot a životních principů, které pro západní civilizaci přinášelo křesťanské učení a které byly po staletí pojítkem všech lidí.¹⁵

¹⁴ Hromádka, J.L.: *Emanuel Rádl, Don Quijote české filosofie*, Brno 1946, str. 21

¹⁵ Srov. Rádl, E.: *Náboženství a politika*, Praha 1921

Rádl v mnoha svých spisech upozorňoval na to, co již Masaryk naznačil ve své studii *O sebevraždě*.¹⁶ Lidé začali odmítat pevné hodnoty života a principy jednání, které by udávaly správný směr lidského i společenského života. Rádl pečlivě a z několika aspektů studoval zárodky a vývoj této tendence a burcoval k tomu, aby se jí co nejrychleji zamezilo.¹⁷ Hromádka naznačuje Rádlův aktivní postoj takto: „Rádl vášnivě zápasil proti přívalu této nihilistické nálady, tak opojné, tak nakažlivé a zdánlivě moderní.“¹⁸

Nejvíce Rádla trápil odklon jednotlivců od odpovědnosti a zásadovosti. Nic pro ně nemělo význam. Naopak všechny zásady, všechna přikázání se jim jevila jako relativní, a tudíž nehodnověrná. Lidé se tak podle něho vzdávali své lidské svobody, vůle a rozhodování. Rádl byl totiž přesvědčen, že masový odklon od náboženských hodnot zapříčiňuje ztrátu určité opory, která je nepostradatelnou součástí lidského života.

Rádl pokládal dokonce za velmi nebezpečné, že moderní evropský člověk ztratil přirozenou autoritu v církvi. Představovala pro něho prozatím jedinou pozitivní sílu, která by člověka zušlechťovala, která by v něm pěstovala to, čím si lidská bytost, příp. lidská společnost, zaslouží označení *lidská*.

Tento názor byl stěžejní zvláště v rozporuplné knize *Útěcha z filosofie* (1942), nicméně po celou profesionální dráhu byl Rádl přesvědčen, že přes všechna možná negativa, jichž si byl tu více tu méně vědom, by křesťanské učení mělo hrát ve společenském životě stále zásadní roli. Považoval ho za dosud nejlepší systém organizace života společnosti v evropském prostředí. Např. v knize *Náboženství a politika* z roku 1921 píše, že „žádat po dnešních církvích, i nejliberálnějších, aby se přizpůsobily duchu doby jest nemožnost. Proto tyto církve nejsou bez významu, mohou býti vychovatelnými, kde se zachovávají tradice minulých dob a kde se lze naučiti formám, v jakých se náboženský život dříve projevoval. Dokud není jiných organizací náboženských, církve jsou dokonce nutné, neboť lepší jest nějaká organizace než žádná.“¹⁹

Jedním z důsledků, který tento hromadný odklon způsoboval, bylo podle Rádla to, že lidé začali v té době podléhat a přizpůsobovat se jistým masovým

¹⁶ Srov. Masaryk, T. G.: *Sebevražda: hromadným jevem společenským moderní osvěty*, Praha 1998

¹⁷ Za všechny můžeme jmenovat kupř. *Náboženství a politika* (1921)

¹⁸ Hromádka, J.L.: *Emanuel Rádl, Don Quijote české filosofie*, Brno 1946, str. 33

¹⁹ Rádl, E.: *Náboženství a politika*, Praha 1921, str. 80

tendencím, začali ztrácet svou osobitost a jedinečnost ve vlnách módních trendů. Shledával to mimo jiné v tom, že v Československu sílila teorie národa a společnosti, podle níž byl lidský jedinec nepatrnou částičkou, která je zcela pod vládou slepých národních (resp. přírodních) sil. Tato teorie podle něho vycházela z romantického herderovského pojetí, že národ je přirozenou jednotkou, která je jako rostlina a která dává lidem jeden společný charakter: „Jeho znakem jest víra, že národ vyrůstá z přírody (z dějin) jako organismus a že každé uvědomělé zasáhnutí do jeho života jest násilím. Toto pojetí mělo v 19. století velký význam v Německu, v Rusku a v Čechách“.²⁰

Je zřejmé, že Rádl sám si uvědomoval, že se nachází v mladičském československém státu, který stále ještě hledá svou pozici ve světě. Tato koncepce snad měla vložit dostatečnou sílu našemu národnímu sebevědomí mezi ostatními státy a měla tak umožnit přežití v novém evropském uspořádání.²¹

Byla to zvláště konkurence a síla Německa, jež nás podle něho přiměly napodobit zmíněnou koncepci státu, která právě v Německu zažívala nesmírný rozmach. Rádl naznačuje, že jsme začali stavět naše dějiny na stejných základech jako Němci z toho důvodu, abychom se tomuto nadřazenému sousedu vyrovnali.²²

Většina společnosti tak měla za to, že jsme podobně velkým a hodnotným organismem, jako je ten německý – také jsme se zrodili kdesi v dávnověku a zrovna tak máme právo za každou cenu bojovat o svoji krev. Tento problém je ústředním tématem knihy *Válka Čechů s Němci*. Rádl se zde pokouší vyvrátit obecně utkvělou představu, že Češi a Němci soupeří jako dva organismy od počátku dějin.

Tato národní teorie byla podle něho upevňována zvláště pozitivismem.²³ Celý vesmír, příroda, život i lidští jedinci byli prý podle tohoto vědeckého postoje považováni za pouhý soubor hmotných faktů, které podléhají pouze a

²⁰ Rádl, E.: *Národ a stát*, Praha 1921, str. 12 - 13

²¹ Rádl se proti tomuto zoologickému hodnocení národních dějin obrací již ve spise *Národ a stát* (1925), kde se snaží odlišným definováním pojmů kmen, národ a stát vysvětlit, že moderní státy musí fungovat již na zcela jiných principech než právě přirozené kmeny, jež jsou seskupením vymezeného pokrevního společenství bez uvědomělé tradice a bez uvědomělé organizace společenské – jsou to totiž kulturní jednotky a nikoli přírodní. Rádl, E.: *Národ a stát*, Praha 1925

²² Srov. Rádl, E.: *Národ a stát*, Praha 1925, str. 13; Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, str. 117 – 123

²³ Podle našeho názoru však toto pojetí národa vyrůstalo z idealismu, v Československu především z Fichteho a Herdera, prvotně pak z Heglovy filosofie. O Rádlovu chápání pozitivismu viz více III. kapitola

jedině přírodní kauzalitě.²⁴ To pak ústilo pro Rádla v nepřípustné přesvědčení, že lidský jedinec byl považován za prakticky bezmocného, neuvědomělého a bez nároku na vlastní čin.²⁵

Rádl nešetřil kritikou zvláště do vlastních řad. Sledoval, jak mnoho krajanů propadlo tomuto bezhlavému rádoby přirozenému vlastenectví, které se podle něho z jistého úhlu pohledu velice podobalo jak fašismu, tak komunismu. Rádl v něm totiž našel nebezpečné rysy, které byly základním kamenem obou těchto ideologií – totiž onu organičnost, ono potlačení vůle a rozumu individua a podřízení se mase.²⁶

Rádl upozorňoval na zcestnost zásad, které měly rasově-nacionální či mechanicky-většinový nádech a které ku svému znepokojení nacházel právě ve veřejném mínění 1. republiky.²⁷ Rádl měl „pochybnosti o tom, je-li veřejné mínění našeho státu tak odlišné od komunismu či fašismu, jak se za to má.“²⁸ Přál si jasně rozlišovat různé typy demokracie, jelikož pokládal „zvláště středoevropský nacionalismus za jiný typ demokracie, než který vládne na západě.“²⁹

Rádl se domníval, že demokracie, kterou bylo možno sledovat v Československu, nectila na rozdíl od demokracií např. ve Francii či Velké Británii vůli individua a měla spíše charakter masovosti a davovosti.³⁰ Lidé 1. republiky podle něho přespříliš cítili, že nyní *musí* jít více než kdy jindy za svým národem, podrobit se mu a naslouchat jeho požadavkům. Zdálo se mu, že měřítkem a cílem lidského jednání v nově vzniklém státě se tak stává prospěch jakéhosi vlastního národního „organismu“.

Rádl si však přál opravdovou demokracii, nikoli pouze demokracii na papíře. Nepřál si rozhodování většiny, davu, masy či národa, ale přál si, aby mladá československá demokracie byla budována rozhodováním individualit, jednotlivých autonomních lidí.³¹ Byl velmi znepokojen tím, že národní hodnoty (např. bezhlavé uctívání národního jazyka, národní historie atd., které byly v některých případech účelově nadhodnocovány a zkresleny) se

²⁴ Srov. Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, Praha 1925, str. 79 – 80

²⁵ *ibid.*, str. 68

²⁶ Srov. Rádl, E.: *O německé revoluci*, Praha 2003, zvláště 11. kapitola

²⁷ Tuto kritiku Rádl vyjádřil zvláště v knize *Válka Čechů s Němci*

²⁸ Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, str. 114

²⁹ *ibid.*, str. 114

³⁰ *ibid.*, str. 132 – 133

³¹ *ibid.*, str. 114

derou na samý vrchol lidských hodnot, že jsou tedy pro společnost více určující než hodnoty věčné (např. láska, přátelství, bratrství, rovnost atd., které jsou určeny pro všechny lidské bytosti bez rozdílu a které tedy nedbají nějaké příslušnosti k národu, rase atd.).³²

Hlavní nebezpečí tohoto smýšlení podle Rádlů spočívalo v tom, jak jsme již výše naznačili, že někteří jeho spoluobčané si z této pozice nárokovali právo bránit národ jakožto svůj organismus, jakožto svoji vlastní krev. Pud sebezáchovy, obrany, ale také útoku se podle Rádlů stával něčím naprosto přirozeným, rozumným, ba axiomatickým – přírodní síla, která není odpovědná a která zkrátka *musí*.

Pojetí národního státu, ať už v Německu, Československu či kdekoli jinde, tedy považoval za extrémně chybné. Byl přesvědčen, že takovýto postoj je hrozbou celé evropské civilizace a že je to velice vážný krok k další světové válce.³³ Přírodní jevy či přírodní instinkty, na nichž bylo toto pojetí myšlenkově budováno, nenesly žádnou odpovědnost, žádnou shovívavost, žádnou lidskost, tj. žádné potřebné lidské brzdy.

Rádlůvi velice záleželo na nalezení slušné základny pro spolupráci Čechoslováků s Němci (resp. s občany Československa, kteří měli německou národnost), která podle něho v té době na základě těchto tendencí skomírala.³⁴ Dnes je zřejmé, že byl velice prozíravý, když tyto tendence pokládal za zásadní bod další nejen středoevropské či evropské, ale i světové existence.³⁵

Domníval se, že rostoucí náboženská skepse, o níž jsme hovořili výše a o níž budeme ještě ve 3. kapitole podrobněji hovořit, byla jedním z důvodů, proč taková shoda byla obtížná. Zájem o bližního se, velice hrubě řečeno, modifikoval na zájem o vlastní já, resp. o vlastní národ.³⁶ Moderní člověk na jedné straně k podlehl vyvýšenému a nezastavitelnému egoismu, který nad sebou neviděl žádnou autoritu, a na druhé straně ztratil sebe sama v proudu kauzálních procesů a masových tendencí.

Chceme ještě jednou zdůraznit, že nám Rádl nechce předložit nějakou novou teorii. Chce vyřešit přítomné otázky konkrétních lidí, reaguje na

³² *ibid*, str. 29 – 32

³³ *ibid*, str. 8, 128

³⁴ Srov. Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993

³⁵ *ibid*, str. 13: „Národnostní otázka je otázkou světovou.“

³⁶ Srov. Rádl, E.: *O německé revoluci*, Praha 2003, zvláště 3. kapitola

konkrétní skutečnosti, např. na vztah k menšinám v Československu, na vztah ke státu, k vlastní historii, na vztahu k náboženství či k vědě atd.

* * *

Milan Machovec je reprezentantem generace nastupující po Rádlovi. Narodil se roku 1925 a zemřel roku 2003. Byl svědkem druhé světové války, roku 1948, Železné opony, roku 1968, roku 1989. Jeho profesionální činnost se tedy nemohla vyhnout událostem, jako byly nacistická okupace, nástup a vláda komunismu i příchod liberálního věku.

Všechna tato období byla těžkou zkouškou každého člověka, natož pak myslitele, který měl hluboký zájem o vývoj celospolečenských událostí. Machovec se věnoval životu člověka a společnosti po druhé světové válce, přítomným změnám a tendencím sociálním, politickým, institucionálním, ekologickým aj., a to v úzkém i globálním měřítku.³⁷

Jeho názory na lidskou bytost mezi lety 1948 až 1989 často vyplývaly z kritiky, kterou věnoval marxismu, jehož vliv po druhé světové válce zasahoval do státní politiky střední a východní Evropy. Nový režim, který byl v Československu nastartován nedemokratickými volbami v roce 1948, Marxovo učení zneužil a proměnil stát v diktaturu se všemi jejími důsledky. Svázal společnost na dlouhá desetiletí pod jednu masovou ideologii, která pouze prohlubovala všechny projevy krize moderní civilizace.

Machovec vystudoval filosofii na Univerzitě Karlově právě v údobí, kdy v Československu došlo ke komunistickém puči. Ačkoli on sám byl osobou uznávající v některých ohledech Marxovo učení, vždy tvrdě apeloval na průchodnost a dialog různých světónázorů: „Ztrátou principu diskuze změní se i myšlenky kdysi úžasné v umrtvenou, uzavřenou strukturu.“³⁸

Byl tak jedním z těch předních osobností, které se po celou dobu až do pádu komunistické vlády aktivně snažily o liberalizaci komunistického systému. Z konkrétních zásahů do veřejného života jmenujme alespoň

³⁷ Viz např. knihy Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968; Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002; Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995; Machovec, M.: *Husovo učení a význam v tradici českého národa*, Praha 1953; Machovec, M.: *Indoevropané v pravlasti*, Praha 2000

³⁸ Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, str. 265

podepsání zásadního dokumentu novodobých československých dějin, Charty 77, nebo vedení bytových seminářů po vyloučení z univerzity právě kvůli aktivním vystoupením proti nedostatkům komunistické vlády.

Jeho aktivní činnost však neskončila ani po pádu tzv. železné opony. Naopak, tato událost mu poskytla prostor pro další a intenzivnější hledání a prosazování společenských změn. Přeměna společnosti totiž podle něho nebyla otázkou pouze pro komunistickou vládu. Věděl, že problémy níže naznačené nejsou problémy komunismu či kapitalismu, ale že je to problém celého moderního světa, problém moderního člověka jako takového – jeho nový způsob života.³⁹ Machovcova kritika tak není kritikou společenského zřízení. Jeho kritika je kritikou lidí, kteří žijí v Moskvě i na druhém konci světa v Los Angeles.

Pojetí filosofie jako filosofie činné je tedy alfou a omegou všech Machovcových textů. Ať už ve svých knihách studuje jazyk Indoevropanů, postavu historického Ježíše, osobnost Husa či Masaryka, vždy v nich dává prostor pro svou reakci na současnou společenskou situaci. Je zjevné, že všechny předměty jeho studia jsou „pouhými“ prostředky či, lépe řečeno, pomocníky ke zhodnocení aktuálního stavu společnosti, popř. i k jeho řešení.

V knize *Indoevropané v pravlasti* vysloveně píše, že „indoevropské jazyky jsou v této knížce jen prostředkem, ne cílem. [...] Autorovi šlo jen a jen o úkol filosofické povahy, tj. o to, aby se poznání a sebepoznání indoevropských národů dneška posunulo nejméně o tisíc let, ale spíše mnohem hlouběji, do minula. Pak budeme lépe rozumět našemu dnešku, našim zvykům a rituálům, kultům, filosofii a kulturní tvorbě vůbec. Úspěchům i nesmyslnostem ‚naší‘ civilizace. Tím zvětšíme svou šanci přežít i do budoucna.“⁴⁰

V roce 1968 v úvodu ke zmíněné studii o Masarykovi vysvětluje podobným způsobem, že „studium Masarykova díla [je] užitečné nejen jako minulostní záležitost archivářů, ale i jako *nepřímá pomoc naší současnosti a budoucnosti*. [...] Domnívám se, že *smysl* každé práce – i práce dějepisné – je v současnosti a budoucnosti, tedy v tom, co z minulosti dosud plně

³⁹ Srov. Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 48: „jistou ‚krizovost lidské existence‘ přináší sám stupeň dnešní vědy a techniky, industrializace, specializace a organizace, a to relativně nezávisle na politickém systému.“

⁴⁰ Machovec, M.: *Indoevropané v pravlasti*, Praha 2000, str. 22 – 24

„neminulo“, nýbrž žije jako problém – byť v podobě více či méně změněné – i dále.“⁴¹

Machovec ví, že jeden člověk na vše nestačí. Nestačí ani svým rozumem, ani svou mocí, ani svou činností. Je přesvědčen, že minulost zná již na mnohé věci řešení. Snaží se v ní tedy nalézt myšlenky osobností či události, které by mohly být stále aktuální a které by napověděly, jak se vyrovnat se současností, jež nás obklopuje, a s budoucností, jež nás očekává.

Také poslední kapitola jeho knihy *Smysl lidské existence*, kterou zde využijeme k zamýšlenému porovnání a kterou pokládáme za úvod do studia Machovcovy filosofie, nese název *Shrnutí*. Machovec v této části předkládá jakési moderní „desatero“ pro současného člověka, pomocí něhož by mohl změnit svou budoucnost k lepšímu.

Toto shrnutí je velice důležité právě proto, že mu jde vždy a všude o praxi, o použití v nejbližší budoucnosti, nikoli pouze o předložení teorie. Můžeme zde kupř. v pátém „příkázání“ číst, že „člověk není a nikdy nemůže být ‚pánem přírody‘ a jiných bytostí, je spíše jejich bratrem; může přežít pouze v harmonii s nimi a bojem o jejich přežití.“⁴²

Jak jsme již předeslali, také Machovec se zabývá v podstatě problémy, jimiž se zaobíral Masaryk a Rádl. Vše, o co měli zájem, co kritizovali, analyzovali, vysvětlovali Masaryk i Rádl, zkoumal znovu i Machovec. Důležitým rozdílem byl pouze fakt, že tyto problémy začaly být mnohem vyhraněnější a komplikovanější. Neexistovala zde totiž pouze možnost či předtucha zániku lidského života, ale sama *reálnost* takového zániku.⁴³ Lidská existence a budoucnost této existence tak byla stálým hybným momentem všech jeho prací, ba jediným.

Po 2. světové válce se lidstvo snažilo vrátit do normálního životního režimu. Nebudeme snad daleko od pravdy, když usoudíme, že po tak obtížném období lidé toužili *si vynahradiť* léta strádání. Přáli si žít život bez výkyvů a dramatických událostí. Chtěli vést běžný život v klidu a míru.

⁴¹ Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 17

⁴² Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 124

⁴³ Srov. Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, str. 261: „Problém se stal však ještě mnohonásobně palčivějším na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy řada odborníků nejrůznějších národů [...] ukázali s naprostou přesvědčivostí a s neotřesitelnými doklady, že – pokud se velmi brzy úplně radikálně nezmění trendy plundrování naší planety [...] – nastane již zhruba za tři generace nezvratný konec vyšších forem života na naší planetě.“; dále srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 51

Důležitou otázkou však Machovcovi bylo, k jakému životu se chtěla tato společnost vrátit, lépe řečeno, co považovala za normální či běžný život. Ptal se, co se v lidské bytosti po 2. světové válce změnilo, co nikoli a kam tato bytost směřuje. Z toho pak pro něho plynula další otázka, jaké důsledky by mohlo toto směřování přinést, resp. jaká pozitiva či negativa by v sobě neslo.

Machovcovi se zdálo, že společenský vývoj od konce 19. století přinutil lidskou bytost zavést tzv. „normální“ život. Přinášel totiž nepopiratelný celospolečenský blahobyt a spokojenost. Vedle toho však ve většině případů po člověku vyžadoval, aby se stal plně mechanizovanou jednotkou v industrializovaném a institucionalizovaném světě.⁴⁴

Společnost si tímto způsobem sice na jedné straně otevírala nekonečný svět vědeckého a technického rozvoje, který, jak jsme podotkli, vedl jednoznačně k blahobytu, na druhé straně však člověk podle Machovce přehlížel potřeby, které byly nutné k jeho lidskému zrání. Přestával rozumět svému nitru, světu okolo sebe, své budoucnosti a docházelo tak vždy hlubší ztrátě toho, co člověka dělá člověkem.⁴⁵ Machovec v tomto smyslu varoval, že „moderní doba“ nutí – jak svým chvatem a kultem ‚věcí‘, tak i svou specializovaností a institucionálním rázem – individuum k určité standardizaci, tj. určitému ustrnutí lidského ‚já‘ na jisté jeho právě ‚použitelné‘ a společensky ‚výhodné‘ podobě.“⁴⁶

Machovec si všiml, že se zvláště dvě věci staly každodenní náplní moderního člověka, a tím byly práce a zábava.

Blahobyt moderní doby zajistil každému jedinci určité pracovní pole. Těchto pracovních polí však v rychle se rozrůstající společnosti vznikalo neuvěřitelné množství. Docházelo v nich tudíž k čím dál tím větší specializovanosti a institucionalizaci.

Machovec se domnívá, že dělba práce rozdělila tímto způsobem lidskou společnost na tisíce segmentů – parciálních světů, které mezi sebou přestaly komunikovat. Pracovní zájmy jednotlivých lidí se postupně natolik

⁴⁴ Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 43 – 44

⁴⁵ Více viz 4. kapitola této práce (Machovecův člověk)

⁴⁶ Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 104

diferencovaly a specializovaly, že tito lidé přestali mít mezi sebou cokoliv společného, že si doslova přestali rozumět.⁴⁷

Celek světa a společnosti se tak z pohledu běžného člověka vytratil, naopak se jeho pohled zaměřil pouze na úzké pole, na jednotlivý drobný úsek, který se týkal pouze jeho určitého zájmu. Machovec vysvětluje tento stav tak, že „ona pradávna dělba práce, jak vznikla už ve starověku, se ve 20. století rozšířila na tolik nejrozmanitějších specializací, že nejen jeden odborník už nerozumí [...] jinému; nemůže mnohdy nahlédnout postavení a roli své vlastní specializace v rámci celku. ‚Svět specialisty‘ se tak začal podobat spíše jakémusi mraveništi, v němž je mnoho čilého ruchu, ale nikdo nic neví o mraveništi jiných.“⁴⁸

Tento stav se však netýkal jen lidí středního stavu, ale i vzdělaných lidí. Machovec snad nejvíce káral vzdělance, kteří měli vkládat společnosti celkový rozhled a měli ve společnosti otevírat nové a nové „kanály“ pro vzájemnou komunikaci. Místo toho se však tito lidé uzavřeli do svého sektoru, kde objevovali a objevují sice veliké věci, ale bez smysluplného významu, bez účelu, snad pouze pro pokrok té či oné větve zkoumání či prostě pro sebe. Machovec dosti kriticky uvádí, že „vyzrála [...] uzavřenost jedinců srostlých s jistou dílčí strukturou lidské činnosti, ano někdy i nová stupidita, stupidita učenců [...]“⁴⁹

Nicméně i ta část inteligence, která měla zájem o člověka jako takového, která chtěla sledovat lidskou existenci v její hloubce, se podle Machovce většinou ponořila do nesmyslnosti lidského života. Umělci, intelektuálové i filosofové se snažili dosáhnout podstaty lidské existence, ale neshledávali zde nic jiného než absurdnost. Machovec podotýká, že měli tuto absurdnost jistým způsobem rádi, obdivovali se jí, vyžívali se v jejích hlubinách a posléze jí vynášeli všem na odiv. On sám sledoval tuto tendenci od konce 19. století: „Na počátku století se jim říkalo ‚dekadenti‘, pak přišli všelijací ‚zklamaní křesťané‘, ‚vyléčení komunisté‘ a podobně.“⁵⁰

Za druhý charakter moderního člověka Machovec považoval vyplňování volného času. Člověk 20. století dostal díky blahobytu nárok na volno po

⁴⁷ Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 59 – 60

⁴⁸ Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 9 – 10

⁴⁹ Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 59

⁵⁰ Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 8 - 9

práci, v němž mohl využívat nejrůznějších možností moderní civilizace. Machovec pozoroval, že „miliony ‚průměrných lidí‘ propadly divnému stylu života, v němž nejvyšší hodnotou je ‚bavit se‘“⁵¹. Holdování zábavě, módnosti, koníčkům, konzumu a dalším příležitostem moderního světa sice nevytvářelo v krátkém časovém údobí prakticky žádné problémy, avšak v rozsáhlejším součtu podle Machovce vykazovalo značný dopad jak na směr celé lidské civilizace, tak na její budoucí zachování.

Machovec je přesvědčen, že oba tyto rysy současného života devalvují lidskou bytost, že jí upírají nejpodstatnější část tvora *Homo sapiens sapiens*, jíž je opravdová lidskost.⁵² Proto jsme podle jeho názoru svědkem toho, že mnoho lidí okolo nás podléhá lenosti, přetvářce, lhostejnosti k závažným problémům, odstupu a uzavřenosti vůči všem ostatním úsekům civilizace.

Snažil se moderního člověka upozornit na to, „že to nejtypičtější pro něho není to, že sám nepáše žádné velké zlo, ale že se bytostně neangažuje pro žádné velké dobro. Ať jde o války, revoluce či kontrarevoluce, o katastrofy drobné či hrozící totální katastrofou ekologickou, zajímá vždy ke všemu postoj pouhého diváka.“⁵³ Klid 20. století nazýval „pokleslou tolerancí“, jelikož hlavní charakteristikou moderní společnosti bylo postrádání zásadovosti a absence jakékoli aktivity mimo své zájmy. Lidé si přestali navzájem sebe všímat, ochladl mezi nimi kontakt. Machovec používá sousloví, že lidé začali žít nikoli spolu, ale „vedle sebe“.⁵⁴

Machovec tedy spatřoval hlavní problém v tom, že při tak ohromném nárůstu populace, který začal mít nesmírný vliv na společenské uspořádání, konání, vztahy a také na okolní prostředí, spolu nedokázaly jednotlivé části společnosti komunikovat. Spolu s industrializovanou a prosperující civilizací se nevytvořily otevřené spojnice těchto různě vzdálených částí, které byly podle Machovce tak potřebné. Jejich zájem se týkal převážně vždy svého velice úzkého pole působnosti, své práce, případně svého volna. Vytratila se tak také lidská autonomie, tedy osobní odpovědnost a rozhodnost za své širší okolí a za budoucnost celé lidské společnosti.

⁵¹ *ibid*, str. 9

⁵² Viz více 4. kapitola této práce (Machovcův člověk)

⁵³ Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, str. 261

⁵⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 89

Pro člověka moderní doby však bylo velice těžké tyto skutečnosti nahlédnout. Vyspělá společnost podpořená svými úspěchy a sebevědomím ho totiž postavila, ať už vědomě či nevědomě, do role svrchované autority, nad níž nevládnou žádné síly ani nějaký bůh. Podle něho je jakýmsi vyvrcholením krizovosti moderní doby, že člověk podlehl kultu sama sebe. Machovec tento stav popisuje jako jakýsi humanismus, který je ovšem „z fetišizovaný, v sebe obrácený, titánsky desinterpretovaný, neautentický.“⁵⁵

Člověk tím zrušil veškeré možné brzdy, které by vedly k usměrňování jeho života. Naopak vzniklo nové na všech stranách přijímané „náboženství“, kde veškeré principy jednání a existování začaly nekontrolovatelně podléhat tomu, co je v danou chvíli prospěšné pro člověka, resp. pro *mne samotného*. Machovec říká, že lidský rozum byl jistými „lidskými silami – egoismem, leností, hamižností, sebekultem – *jakoby zajat* a zneužíván k tomu, aby *jim sloužil*.“⁵⁶

Toto moderní náboženství pojalo lidského tvora jako boha, jako spasitele, jako smysl v sobě samém. Člověk získal absolutní svobodu bez hranic, získal nedotknutelnost, získal neomezené panství nad principy svého života. Nemohl tak nahlédnout důsledky svého stylu života, jelikož považoval tento styl života za správný, resp. *nikomu* či *ničemu* neškodící. Moderní člověk jako takový přestal nacházet a vnímat celkový dosah své existence.

Tyto konkrétní tendence moderní společnosti, které jsme si velice stručně vyložili v několika odstavcích, tedy vedly Rádla i Machovce k tomu, aby neustále hovořili o určitém místě člověka v kosmu, aby hovořili o tom, co od lidské bytosti očekávají, či jinými slovy řečeno, kde se nachází opravdu lidský postoj ke kosmu. Domnívali se, že by jejich aktivní činnost mohla být jednou ze zábran, aby se moderní krize stala v budoucnosti katastrofou.

⁵⁵ Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 145

⁵⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 21

II. Rádlův člověk

U Emanuela Rádla budeme při hledání místa člověka v kosmu vycházet zvláště ze dvou jeho spisů. První spis nese název *O smysl našich dějin*. Toto dílo bude v našem zkoumání úvodem ke studiu Rádlovy představy o člověku, o jeho světě, o jeho místě ve světě. Dovolí nám zachytit jeho pozici, tak jak ji zastával v letech svého aktivního působení.

Vedle této knihy se však budeme zabývat i zkoumáním Rádlova postoje v knize *Útěcha z filosofie*. Tento spis se totiž z jistého pohledu odlišuje od všech předcházejících děl. Pro naše zkoumání je zajímavý zvláště tím, že zanechává mnoho problémů jak při celkovém hodnocení autora samotného, tak při hodnocení jeho filosofie.

Naše zkoumání se tedy bude v této kapitole odvíjet ve dvou částech. Nejprve se probereme slovy a myšlenkami Rádla, který aktivně působí na společenském poli a který je plnohodnotným následníkem Masaryka. V druhé části se budeme zabývat rozbořem *Útěchy z filosofie* i s přihlédnutím k předešlému výkladu. Budeme tímto způsobem sledovat, do jaké míry se nám v tomto spise, který je posledním dílem napsaným v ústraní, podaří nalézt strukturu onoho prvního díla a zda se od ní vůbec odlišuje, a pokud ano, do jaké míry. Toto porovnání, resp. zkoumání nesouladu, by nám také mělo umožnit přistoupit k přesnějšimu porovnání Emanuela Rádla s Milanem Machovcem.

Rádl koncipuje většinu svých děl, a tedy i spis *O smysl našich dějin*, jako navrácení důstojného místa člověku. Domnívá se, že takovéto obnovení či připomenutí lidské hodnoty v rámci celého kosmu by člověku mohlo znovu ukázat pravý smysl jeho existence. Již nyní si tedy dovolíme tvrdit, že pokud jde Rádlovi o smysl našich dějin, jde mu zvláště o smysl „našeho člověka“.

Rádlůvi se zdálo, že se význam lidské bytosti začínal z moderní společnosti pozvolna vytrácet. Bylo to podle něho možné pozorovat jak ve vědeckých kruzích, tak i u běžných lidí na dvojím přístupu k české minulosti. Rádl se obával toho, že tento dvojí přístup, resp. prosazení jednoho

přístupu na úkor toho druhého, by mohl mít dalekosáhlý vliv na přítomnou i budoucí existenci lidské společnosti.⁵⁷

Na jedné straně stálo učení, jehož formulace byla provedena u Masaryka či u Palackého a k němuž se po jistých kritických poznámkách přimyká i Rádl. Všichni se totiž shodovali v tom, že lidští jedinci nejsou pouhé fyzikální entity, které by jednaly vždy pouze na základě jevů minulých. Jednání lidské bytosti je podle jejich názoru často řízeno jejími vědomými záměry a budoucími cíli. Není stanoveno pouze minulostí, člověk jedná dle budoucnosti, kterou touží, aby se udála, kterou si stanovil. Lidé tak svět i dějiny budují a vkládají jim smysl.

Na druhé straně však se prosazovalo opačné chápání dějin, které pozvolna prosakovalo, jak sám autor píše, tu a tam roztrženo po různých knihách a časopisech. K tomuto druhému názoru se navíc připojovala jakási „impresionistická nálada, neformulovaná jednotně a jen podvědomá“.⁵⁸ Rádl zde má na mysli jakýsi trend, který bylo možné sledovat v názorech běžných lidí.⁵⁹ Tento trend byl podle něho silný a nebezpečný natolik, že považoval za nutné tuto směsici názorů zpřehlednit, popsat a kriticky se nad nimi zamyslet.

Obraťme se tedy detailně nejdříve k této druhé pozici a vysvětleme si její mínění, které jsme si v předešlé kapitole již krátce naznačili.

Zásadním problémem, který Rádlovi ze zastávání této pozice plynul, byly následné konsekvence pro hodnotu a smysl lidské bytosti. Rádl si všímal zvláště toho, že mnoho historiků či jiných vědců⁶⁰ považuje lidskou historii za součást přírodního procesu. Nerozlišují prý mezi tím, zda se jedná o události v přírodě či v lidské společnosti. Dějiny společnosti, resp. samotné lidské činy, vysvětlují čistě kauzálně, jako články v určeném řetězci příčin.⁶¹

Rádl se obával, že člověk je tímto postojem natolik zanesen do kauzálních procesů, že se jeho osobní příspěvek stává něčím nemožným. Lidský tvor je tímto prakticky snížen na úroveň nerostů: „jako se kamének

⁵⁷ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, Praha 1925, str. 8: „Vzniká u nás dvojí pojetí české minulosti, a ovšem i přítomnosti, a i dvojí program pro budoucnost.“

⁵⁸ *ibid.*, str. 8

⁵⁹ *ibid.*, str. 55

⁶⁰ Rádl vybírá ze spisů těchto autorů: J. Hanuše, Herbena, Golla, J. Pekaře aj.

⁶¹ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 8: je „prý souhrnem zjevů v podstatě náhodných, jež na sebe působily, po sobě následovaly a podléhaly vlivům cizím.“

na jaře se skály skutálí, protože mrazy polevily, tak byla i činnost Dobrovského, Palackého i jiných buditelů pouhým symptomem jakéhosi procesu, o němž tito mužové snad ani nevěděli.“⁶² Podle tohoto výkladu to, *co* se má stát, *se* prostě stane, *co* má přijít, zkrátka přijde a je zcela jedno, zda v osobě Husa, Palackého či Masaryka. Je pouhou náhodou, že se lidé těchto jmen stali uznávanými velikány.

Rádl se tedy snažil ukázat, že se naše historie v tomto pojetí scvrkává na neosobní „se“, které nikdo neovlivní. Vlastně neexistuje ani slovo *nikdo*, protože lidské bytosti se stávají v podstatě jakýmsi kulečnickovými koulemi, které do sebe narážejí dle zákonů fyziky a mechaniky.⁶³ Vytrácí se veškerý účel našich činů, našich rozhodnutí, vytrácí se budoucnost, o níž nám jde, vytrácí se naše svoboda i naše odpovědnost.

Běh věcí můžeme podle historiků, které Rádl kritizuje, pouze „pozorovati a popisovati.“⁶⁴ Tím je však podle Rádla zřejmé, že směřují pevné principy fyziky s vývojem lidských událostí. Pohlížejí na lidský svět očima fyzika či geologa a představují nám dějiny jakožto muzeum plné vycpaných exponátů, jež jsou v této pozici nejlépe a s největší jistotou pozorovatelné.⁶⁵

Proto Rádl konstatuje, že tímto způsobem vnucují neživotnou mechaniku lidským osudům, lidským životům a životu vůbec. Vnucují jí podle něho tam, kde neměla nikdy své místo. Tím bychom se dostali jen k tomu, že zásadní události naší historie, jako je kupř. národní obrození, jsou metaforicky řečeno pouhým nastartováním národního mechanismu po dolití nového paliva.⁶⁶

Rádl se domníval, že vědecká podpora výše uvedených myšlenek přicházela z pozitivismu. Z výkladu, který podává v knize *O smysl našich dějin*, vyplývá, že tento myšlenkový směr chápal člověka jen jako přírodní fakt bez rozumu, bez vlastní vůle a odpovědnosti. Rádl doslova píše, že pozitivizmus pokládá člověka za „fantóma, na němž se uskutečňují přírodní zákony [a jehož] přemýšlení a rozhodování jest jen jakýmsi klamem

⁶² *ibid.*, str. 68

⁶³ *ibid.*, str. 68: „Jako se kamének se skály skutálí, protože mrazy polevily.“

⁶⁴ *ibid.*, str. 8

⁶⁵ *ibid.*, str. 13

⁶⁶ *ibid.*, str. 68

smyslu.⁶⁷ Tento směr podle něho zařadil člověka do jednou provždy dané přírodní kauzality a odebral mu veškerou možnost jednání. To však nechápal jen jako nepřípustné snižování hodnoty národních dějin, ale zvláště snižování hodnoty samotného člověka a jeho místa v kosmu.⁶⁸

Rádlova kritika se týká pozitivismu, který představuje J. Pekař. Ten vykládal všechno dění příčinně a mechanisticky, což je již určitý výklad tohoto stanoviska. Naproti tomu kupř. Masarykovo pojetí pozitivismu dává prostor kritickému myšlení, rozhodování, odpovědnosti, svobodě, víře,⁶⁹ tedy možnostem, které Rádlovi na Pekařově přístupu chybí a které jsou pro něho zásadní stránkou každého lidského bytí. Bylo by zapotřebí věnovat celou kapitolu tomu, abychom daleko přesněji určili Masarykův vztah k pozitivistické filosofii, to však v tuto chvíli není naším cílem.

Ačkoli tedy bylo Rádlovo chápání pozitivizmu v této věci jednostranné, dostával se tím k otázkám, které byly na počátku 20. století velmi aktuální. Rádl se ve spise *O smysl našich dějin* táže: Co vlastně oslavujeme, když si připomínáme převrat z 28. října roku 1918? Jsou české dějiny dílem odpovědných osobností, či výsledkem náhod? Kde zůstali lidé, kteří něco chtěli, kteří za své plány bojovali a ve jménu pravdy vítězili?⁷⁰ Jsou snad podobni splašenému stádu dobytka?⁷¹

Tyto kritické otázky můžeme za Rádla chápat obecněji: Kdo nebo co je to vlastně člověk? Kde má své místo na světě? Jakou má funkci a k čemu je určen? Jaké má schopnosti a možnosti? Z otázky konkrétní se stává otázka obecná, konkrétní situace a názory jednotlivých lidí nás nutí zamyslet se nad samotným smyslem lidské existence.

Rádl je přesvědčen, že lidská historie není pouhým souborem kauzálně propojených faktů, ale tato fakta překračuje. Taková kauzalita je podle něho možná v mimolidském světě, kde vládou opakující se a pevně dané procesy. Vše, co se stalo v přírodě, se mohlo, může a bude moci odehrát kdykoli jindy.

⁶⁷ *ibid.*, str. 79

⁶⁸ *ibid.*, str. 10 – 11

⁶⁹ Srov. Hromádka, J.L.: *Masaryk*, Brno 2005, str. 43 – 44

⁷⁰ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 9

⁷¹ *ibid.*, str. 70

Zde se jedná o koloběh přírodních procesů, které se stále navrací ke stejnému počátku a následně směřují ke stejnému konci. Rádl nás přesvědčuje, že přeci „nelze psát dějin kamenné soli; lze popisovat jen proces, jak se krystaly ty kdykoli, kdekoli tvoří.“⁷²

S lidskými dějinami to však podle Rádla nelze slučovat či dokonce zaměňovat. Události lidského světa jsou neopakovatelné.⁷³ Tvoří je jedinečné lidské bytosti, které jsou vždy spjaty s určitým místem, časem a dějem. Vlastním a neopakovatelným konáním a rozhodováním přinášejí něco specifického a osobitého, tak jako kupř. Masaryk, Palacký atd., bez nichž by takový a takový vývoj prostě nemohl nikdy být.⁷⁴

Rádl tedy předkládá postoj, který bychom měli k našemu lidskému dění chovat. K faktům, které nám lidská minulost přenechala, je vždy nutno přistupovat kriticky a vykladačsky, protože neexistuje a nikdy existovat nebude odstup od těchto faktů, tak jako v případě přírodních procesů. Lidská minulost se nás vždy již osobně někdy i tělesně týká. Vždy již zaujímáme stanovisko ze své osobité pozice, ze své konkrétní přítomnosti. Jsme totiž nejen její součástí, jsme její pokračovatelé, bereme na sebe její důsledky a tvoříme pomocí ní budoucnost.⁷⁵

Rádl proto pokládá za přirozené, že lidským událostem minulých dob vkládáme smysl, tzn. účel, kvůli němuž se *udály*. Přítomná doba do jisté míry člověku stanovuje problémy té které vědy, formuluje mu otázky, předkládá mu způsoby jejich řešení atd. Rádl spolu s Masarykem samozřejmě uznává, že člověk tímto způsobem události konstruuje či dokonce v jistém smyslu destruuje. Nicméně bez hypotézy o smyslu lidského jednání nelze těmto událostem v lidském světě porozumět. Vedle popisu minulých fakt potřebujeme také vidět s jakým záměrem se tato fakta udála – teprve pak mluvíme o *pravém lidském světě*.⁷⁶

⁷² Srov. Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, 1932, str. 21

⁷³ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 13 – 15: „duchaplných pojetí českých dějin jest možno tolik, kolik jest duchaplných lidí.“

⁷⁴ Srov. Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, 1932, str. 30: „Historické osobnosti, vědecké objevy, filosofické myšlenky nejsou pouhé přírodniny; jsou to odpovědní lidé a podniky odpovědných lidí, kteří odůvodňují potřebu svého podnikání, bojují proti odpůrcům a vůbec vyřizují si své duchovní zápasy.“

⁷⁵ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 70

⁷⁶ *ibid.*, str. 21: „tato metoda může snadno vésti k umělým konstrukcím, ku problémům, které ani problémy nejsou, [ale] záleží vše na tom, aby východisko bylo zdravé a aby správnost pojmů byla neustále kritisována. I jest moderní věda aktivní, podnikavá, výbojná tam, kde starší věda byla pasivní, receptivní, pouze registrující.“

Podívejme se tedy, kam nás všechny tyto Rádlovy myšlenky dovádějí, jaký nám předkládají obraz o člověku a o jeho místě v kosmu.

Rádl, jak jsme mohli doposud sledovat, rozhodně nechce být pouhou kulečnickovou koulí, která se pohybuje pouze na základě minulých kauzálních příčin. Chce být opravdovou lidskou bytostí, která v přítomnosti vědomě jedná za nějakým budoucím záměrem. Pravá lidská bytost si podle něho vždy stanovuje nějaký cíl, nějakou budoucnost, a tedy nějaký smysl své přítomnosti. Pravá lidská bytost se tak pokouší v jistém smyslu tvarovat svět.

To samé však vyžaduje i od běžného člověka. Po způsobu Masaryka klade důraz na vlastní rozum a odpovědnost každého člověka moderní doby. Mělo by být podle něho přirozené, že „lidé přemýšlejí, rozhodují se, volí dobré a zavrhnou věci špatné.“⁷⁷ Člověk se podle Rádla nemá, resp. ne nutně, řídit přírodními jevy, nemá směřovat tam, kam směřuje přírodní běh.

Domnívá se, že člověk je v kosmu z jiného důvodu. Je vybaven myšlením, vůlí, svobodou. Je schopen se tudíž oněm přírodním procesům postavit, může se dokonce rozhodnout jít proti nim. Rádl proto nemůže přijmout, že by kupř. národní obrození bylo pouhým přírodním procesem podobným, jak sám píše, „letu ptáků na jih v době podzimní.“⁷⁸

Lidská bytost je zde od toho, aby do dění aktivně zasahovala, aby mu vkládala vlastní a nezaměnitelný smysl. Rádl kupř. nabádá, že „je povinností čtenářovou, aby pracoval spolu se spisovatelem a pomáhal mu dáti slovům jejich smysl.“⁷⁹ Všichni lidé do jednoho jsou zde na světě podle něho proto, aby svět a dějiny budovali a aby jim vkládali smysl.

Rádl připouští, že existují lidé, kteří se vyhýbají přemýšlení, rozhodnutí, volbě a nechávají se nést proudem dění, že se tedy vzdávají svých přirozených lidských schopností. Denně máme možnost okolo sebe pozorovat tisíce lidí, kteří podléhají určitým trendům, vlivům, řídí se myšlenkami a chováním jiných lidí atd.⁸⁰ Je tedy pravdou, že ne každý používá svých rozumových, volních, ale i citových schopností, tak jak by mohl. To však není

⁷⁷ *ibid.*, str. 67; srov. Srov. Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, 1932, str. 31: „V civilizovaném světě teprve je hlavním činitelem svobodně jednáící člověk, který provokuje soud lidský, odůvodňuje své činy, věří, že poznal pravdu, že je pravým vůdcem.“

⁷⁸ *ibid.*, str. 67

⁷⁹ *ibid.*, str. 48

⁸⁰ *ibid.*, str. 81: „Jak rádi [...] se chceme odevzdati pouze proudu dějství!“

podle Rádla důkaz toho, že by v člověku jako takovém tyto lidské schopnosti neexistovaly.⁸¹

Pro vyvrácení tohoto názoru se Rádl obrací k lidem vynikajícím, k jejich skutkům a zásluhám, které nelze převést na nějaké „se“. Tito lidé podle něho sami do značné míry řídí běh lidských dějin a společenských událostí. Přestože i tito lidé, výjimeční a výjimečně silní, jsou ovlivněni lidmi minulosti, které předcházeli jejich rozhodnutí, nelze podle Rádla tvrdit, že by vlastně nevědomky konali v zájmu nějakého národního ducha či organismu.⁸²

Rádl zdůrazňuje, že oni a nikdo jiný, oni to jsou, kteří z velké části tvoří dějiny. Oni bojovali, oni vkládali svou tvář době, jež je obklopovala. Oni ze své pozice a se svým rozumem a vůlí budovali, pracovali, bojovali, tvořili. Rádl tak každého člověka vyzývá, že „ty [...] rozhoduješ o svém vlastním životě, musíš poučení mezi lidem hledati, kriticky je rozebírati a správné od nesprávného odlišovati; v této práci, která jest hlavní věcí, ti žádný lid, žádný národ, žádná masa nepomůže, nepomůžeš-li si sám.“⁸³

Rádl navíc dodává, že nelze tyto jedinečné lidské schopnosti odebrat člověku ani tím, že sám hledá v minulosti, že se řídí svými předchůdci, ba je do jisté míry napodobuje. Již toto hledání, toto řízení se *něčím* je důkazem *mé* volby, *mého* výběru, *mého* rozhodnutí: „Jestliže mravenci dnes staví svá obydlí, jako je stavěli před tisíci lety, pokračují pouze v instinktu, který se za tu dobu neproměnil, jestliže však renaissanční stavitelé užili pro stavbu paláců prvků z doby klasického stavitelství, tedy navazovali na ně, užívajíce ho svobodně a podle potřeby nové doby pro své účely.“⁸⁴

Rádlovi velice záleželo na zásadním odlišení říše přírodních procesů a říše lidských dějin. Přiznává i přírodním silám jejich vliv na lidského jedince. Nevzdává se kupř. tvrzení, že člověk je organismem, který je obklopen přírodním dějstvím a nikoli vakuem.⁸⁵ Nemůže však přijmout, že by „naše dějiny byly náhodou, epizodou, a že [by] naši reformátoři a buditelé byli náhodní herci v náhodném dramatu, které nemá smyslu a o jehož smysl [by]

⁸¹ Srov. Rádl, E.: *Náboženství a politika*, 1925, str. 105: „já věřím v lidi, ne v lid.“

⁸² Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 69: „Jareš myslí, že těmi slovy naše buditele chválí, slovy, která z nich dělají jen zvěř, která cítí cosi, nevědouc co, a plaší se nevědouc proč!“

⁸³ *ibid.*, str. 102

⁸⁴ *ibid.*, str. 85

⁸⁵ *ibid.*, str. 72: Není „nejmenší pochyby hned předem, že každý najde tolik dokladů, kolik jen chce, protože také lidé podléhají přírodním podmínkám.“

se nestarali.⁸⁶ Rádl tím chce říci, že tím hlavním rozhodčím, který rozhoduje a který dává lidským dějinám *děj*, nejsou přírodní neosobní síly, ale konkrétní lidské bytosti (ač nedokonalé a s jistými slabostmi).

Na tomto základě spočívají *moje, tvoje, jeho* zásluhy, obdiv, odpovědnost, vina. Rádl zásadně odmítá, že bychom mohli něco takového přisuzovat mimolidským příčinám.⁸⁷ Teprve jednání konkrétních lidí, které je podle něho zjevným zásahem lidské bytosti do přírodních procesů, buduje lidské dějiny.

Jednání vychází z rozhodování lidské bytosti. Není založeno na ničem jiném než na jedinečných lidských schopnostech, které, jak je podle Rádla zjevné, jsou schopny *oponovat* běhu okolní přírody. Myšlení, vůle, svoboda dává člověku možnosti, které nikde jinde v přírodě nenalezneme.⁸⁸

Člověk může podléhat přírodním procesům, může se jimi nechat vést, ale zároveň s nimi může bojovat, může jít proti nim, zkrátka může jít *svou cestou* a tvořit dějiny. To jsou specificky lidské možnosti, které člověk může a podle Rádla by měl využívat.⁸⁹ A právě proto, že lidské jednání není daným a nezměnitelným procesem, jsme pak my, dědicové činů lidí minulosti, podle Rádla schopni, ba povinni chválit, kritizovat, obdivovat, nebo naopak hanit.⁹⁰

Vidíme, že lidská společnost je podle Rádla postavena na *moci* jednotlivých osob,⁹¹ nikoli na zákonech nebo tendencích masové společnosti. Nicméně důvodem Rádlova neustálého zdůrazňování tohoto názoru snad ve všech jeho pracích je fakt, že moderní společnost jedinečné osoby

⁸⁶ *ibid*, str. 72

⁸⁷ *ibid*, str. 73

⁸⁸ *ibid*, str. 77 – 78: „Pozorujme v duchu českého vojáka na ruské frontě za války. Právě se odhodlává přeběhnouti na druhou stranu. Co jej k tomuto činu pohnulo? Mnoho a mnoho věci vás tu napadne jako možných jeho pohnutek. Snad jej převedla na druhou stranu jen náhoda, jen sběh okolností; snad to byl jen okamžitý nápad, vrtoch, nálada; snad domněnka, že se tak snáze vyhne obtížím válečným, snad hlad, snad vzpomínky na poučování přátel, snad nějaký článek našich novin, snad představa o samostatnosti české, snad chaos všech těchto vlivů. Kdyby bylo možno zachytiti nějak myšlenky, které měli vojáci přebíhající k Rusům, byla by to asi divná směs! A přece právem mluvíme o tom, že je vedla k jejich činu jedna idea, tj. předpokládáme, že přemýšleli o svém postavení, hledali důvody a konečně se rozhodli. Mnozí si nebyli vědomi snad dosahu toho, co podnikají; mnozí snad jednali jako ve snách, poháněni jsouce jen osudem; ale tito mnozí se pak nepočítají, anebo tato náhodnost a pasivnost jejich se nepokládá za to hlavní, oč při věci jde, nýbrž hlavní jest správný důvod, který byl u kořene jejich jednání.“

⁸⁹ Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, 1932, str. 31

⁹⁰ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 81

⁹¹ tzn. na jejich konkrétních možnostech, schopnostech, úsilí, vůli, svobodě atd.

postrádá, že dokonce jednotlivci moderní doby sami v sobě, ať už vědomě či nevědomě, své schopnosti a možnosti potlačují.⁹² Podívejme se tedy, v čem podle něho tkví tento problém.

Rádl, jak jsme dosud vyložili, apeluje po způsobu Masaryka na vlastní přičinění každého jednotlivce a důvěřuje jeho rozumu. Je zde však ještě něco, čemu Rádl přikládá v lidském životě nemenší důležitost a co by podle něho mělo být součástí každé lidské bytosti, i kdyby byla seberozhodnější. Člověk totiž podle něho potřebuje ve svém životě nějaký společný pozitivní základ, nějaké nestranné pojítko, které by bylo pořadatelem společnosti všech lidských bytostí. Nezbytnou součástí lidského bytí je podle něho nějaký základ, který je schopen ho *propojit* s ostatními lidskými bytostmi, resp. s okolím a celým kosmem.⁹³

Rádl je přesvědčen, že celý živý kosmos má v sobě zakódován věčný řád, který běh života uspořádává za jistým účelem. Tento řád je nejzazší podstatou každého živého organismu a *nad* něj nelze nic jiného postavit. Také člověk má v sobě tento řád. Nahlíží ho však jakožto jediný živý organismus jako *morální principy*, jimiž se může řídit na základě své soudnosti.⁹⁴

Tyto principy pokládá Rádl za onen nestranný spojující a pořádající element. Jsou schopny lidskou bytost vést tak, aby jednala správně a harmonicky jak vůči ostatním lidským bytostem, tak vůči svému okolí a kosmu. Pomocí těchto principů jim rozumíme, chápeme důležitost a hodnotu jejich existence.⁹⁵

Obsahují podle Rádla vše, co člověk potřebuje, aby byl plným člověkem. Člověk má své jedinečné schopnosti, jak jsme vyložili výše, avšak *někdo* či *něco* zvenčí mu *musí* ukázat správný směr, ukázat, jaký život by měl vést, jak by měl své jedinečné schopnosti využívat.⁹⁶

Rádl se domnívá, že věčné pravdy a mravní principy získává člověk nejlépe prostřednictvím náboženství (což pro Rádla znamená primárně křesťanství). Trvá však na tom, že záleží pouze na samotném člověku a jeho

⁹² Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 65; Rádl, E.: *Naše náboženské ideály před válkou a po válce*, 1927, str. 47 – 48

⁹³ Rádl, E.: *Naše náboženské ideály před válkou a po válce*, 1927, str. 26

⁹⁴ Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, str. 7

⁹⁵ *ibid.*, str. 133

⁹⁶ *ibid.*, str. 115 – 116

rozumu, zda je přijme či nikoli. Člověk je poznává svým kritickým rozumem, uvědomuje si jejich správnost a prospěšnost.

Z tohoto Rádlova stanoviska tedy plyne, že i zde má člověk volbu. Ačkoli je to podle Rádla jediná správná cesta, může je buď přijmout či odmítnout. Pokud by tomu tak nebylo, nemožnost takového rozhodnutí by popírala schopnosti lidské bytosti, které jsme probrali výše.⁹⁷

Rádl se domnívá, že člověk nemůže přes všechny jeho zmíněné schopnosti tyto hodnoty stanovovat sám ze své pozice. Je přesvědčen, že všechny pokusy postavit nad tyto pravdy pravdy vyšší či lepší nejsou v silách pouhého člověka. Dějiny lidské společnosti mu zkrátka dokazují, že věčné hodnoty jsou zde odnepaměti, tak jako příroda.

Zde však podle Rádla tkví problém moderní doby. Lidé se snaží tyto hodnoty sami za sebe stanovovat. Kupř. na základě vlasteneckého úsilí, o kterém jsme výše pojednávali, si lidé začali stanovovat národní zákony, které postavili na roveň zákonům nejvyšším, resp. tyto nejvyšší zákony odstranili. Je pak přirozené, že tyto zákony zohledňovaly pouze jednostranné stanovisko a byly vždy prospěšné pouze té které straně.⁹⁸

Rádl důrazně apeluje na to, že poslední zákony nemohou spočívat v tom, že nadřazují jednoho člověka nad druhého či jeden národ nad druhý atd. Poslední zákony jsou rovné pro všechny lidi, neexistuje zde relativita, prospěšnost pro tu či onu stranu. Poslední zákony, hodnoty či principy existují věčně pro člověka jako takového. Jsou vedle lidské *moci* druhým pilířem každé lidské bytosti.

Pokud se člověk stává tvůrcem nejvyšších pravd, není to podle Rádla pouze nesmyslné, ale nese to v sobě také nebezpečí, které by pro lidstvo mohlo být fatální.⁹⁹ Není proto s podivem, že Rádl tolik apeloval na obnovu respektu k náboženství, jehož vliv se pomalu ze společnosti vytrácel.¹⁰⁰ Domníval se, že nejlépe ono může zajistit pořádek na světě, že nejlépe ono

⁹⁷ Rádl, E.: *Náboženství a politika*, Praha 1925, str. 87 – 92

⁹⁸ Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, str. 128

⁹⁹ Hromádka, J.L.: *Emanuel Rádl, Don Quijote české filosofie*, 1946, str. 28: „Rádl cítil nebezpečí davové tyranie. Tušil, že kult davu a lidu může změnit demokracii v pusté násilí.“

¹⁰⁰ Rádl, E.: *Naše náboženské ideály před válkou a po válce*, 1927, str. 42 – 48

dokáže člověku nabídnout spojnice mezi všemi lidmi, že je tedy dosud nejlepší možností, jak zajistit soužití lidí a pokračování lidských dějin.¹⁰¹

Až do 19. století bylo náboženství uznáváno za spolehlivého pořadatele na této zemi a dokázala vést lidstvo správným směrem. Rádl byl přesvědčen, že je nutné ho znovu použít, znovu je v něm třeba hledat smysl a autoritu. Opakovaně nabádá, že je nutné poznat nad našimi zákony zákony vyšší, které jakožto jediné jsou s to na zemi zachovat mír pro všechny pozemšťany.¹⁰² Sahá proto znovu po této osvědčené koncepci, jako po ručiteli dalšího pokračování člověka na této zemi.

Otázka však pro nás nyní zní: Do jaké míry Rádl preferoval křesťanské učení? Měl snad za to, že křesťanství bylo jediné správné náboženství, že jediné jeho vyjádření věčných principů je to správné?

Odpověď na tuto otázku je dvojí. Rádl se jednak domníval, že křesťanství zprostředkovává ty principy, které každá opravdová lidská bytost potřebuje. Byl přesvědčen, že on jakožto Evropan, resp. středoevropan, nemá v podstatě volbu. Člověk západní civilizace se v jistém smyslu *musí* obracet pouze ke křesťanství.¹⁰³ Rádl se domníval, že křesťanství plně rozumí člověku západní civilizace. Zná totiž jeho vývoj, jeho prostředí, zná jeho problémy, jeho vidění světa apod. Rádl tak v tomto smyslu podporuje a vyznává pouze odkaz Ježíše.¹⁰⁴

Přesto zastává názor, že křesťanské učení je specifickým vyjádřením jednoho společného základu, který v sobě nesou všechna náboženství. Rádl doslova píše: „Jest jen jedna mravnost, jedno náboženství, jedna humanita jakožto svrchovaný zákon pro lidstvo.“¹⁰⁵ Ať už člověk vyznává hinduismus, buddhismus, křesťanství, pravoslaví, islám atd., je Rádl přesvědčen, že zprostředkovávají jeden a týž *řád*.

Ačkoli tedy lidé z různých a odlišných koutů světa mají na první pohled odlišný přístup ke světu, konají podle Rádla všichni ve jménu jednoho a

¹⁰¹ Srov. E. Rádl: *Válka Čechů s Němci*, 1993, str. 116: „Tu nejde jen o problém, jakou nejlepší formu vlády zavést, nýbrž stojí-li všechny formy vlády dohromady za to, abychom na nich stavěli spásu své duše? Domnívám se, že to není problém paradoxní, a věřím, že svět ještě bude mít mnoho co dělat s řešením této závažné otázky.“

¹⁰² Srov. E. Rádl: *Válka Čechů s Němci*, 1993, str. 116 : „Ježíš byl [...] mimo všechny formy vlády.“

¹⁰³ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 91

¹⁰⁴ Rádl, E.: *Naše náboženské ideály před válkou a po válce*, 1927, str. 37 – 36

¹⁰⁵ Rádl, E.: *O smysl našich dějin*, 1925, str. 91

téhož, ve jménu jedné jediné a věčné lidské humanity.¹⁰⁶ I křesťanství je položeno na hlubších základech. Je určitým vyjádřením nejvyšších principů ze své konkrétní pozice a nelze podle něho ani jinak.¹⁰⁷

Ať už hovoříme o jedinci nebo o nějakém společenství, každý se podle Rádla obrací k absolutním a věčným otázkám ze své konkrétní pozice.¹⁰⁸ Taková různost však nebere nejvyšší a jediné pravdě její místo posledního soudce, který člověku dokáže podle Rádla rozhodnout, co je správné a co nikoli, nebere jí místo nejvyšší podstaty kosmu.

Rádl se obává toho, že v moderní společnosti tento kontakt s věčnými principy zcela mizí. Člověk tak ztrácí nejen orientaci ve světě, ale také orientaci ve svém nitru. Věčné principy povzbuzují jeho lidské schopnosti, vyzývají ho k odpovědnému chování, naopak principy, které si stanovuje sám, jsou namířeny pouze jednostranně, k určitému prospěchu, příp. k určitému alibismu.

V ranějším spise *Národ a politika* Rádl upozorňuje na společenskou situaci moderní doby, kdy se zástupy lidí odklání od náboženství a vyznávají volnomyšlenkářství, volný přítomný život bez směru a bez cíle. Domnívají se, že na světě neexistuje nic pevného, žádný opěrný řád, že vše podléhá relativitě, rychle se měnícím tendencím, různým neosobním silám a že člověku nezbyvá nic jiného, než tyto tendence sledovat a jim se přizpůsobovat. Moderní lidé podle Rádla zkrátka přestávají nacházet ony věčné principy života, které jsou celému živému kosmu společné.

Rádl velice silně naznačoval, že bezvěrectví, bezzásadovost, beznázorovost, které byly navíc vystavovány na odiv intelektuální elitou, nedávají člověku žádný hlubší princip jeho života a jsou velkým rizikem moderní společnosti. Umožňuje v lidské bytosti prosazení takových vlastností, jako je egoismus, pasivita, neodpovědnost, nekritičnost, módnost atd. Tyto vlastnosti pak zapříčiňují negativní jednání, neporozumění, aroganci, násilí.

¹⁰⁶ *ibid*, str. 91 – 92: „mluvíme o náboženství v Indii, v Rusku, o československé církvi atd., rozumějící tím různé formy, jaké náboženství na sebe běře mezi různými národy. Podobně jest sice jedna humanita pro celý svět, ale čeští myslitelé, opírajíce se o toto jediné náboženství, tuto jedinou a všelidskou humanitu, řešili ji zvláštním způsobem ve zvláštních podmínkách své země.“

¹⁰⁷ *ibid*, str. 92

¹⁰⁸ *ibid*, str. 92: Tak podle Rádla např. „smysl francouzské velké revoluce není takový, jako smysl naší reformace, třebas i u nich šlo o náboženství. Ve Francii šlo v rámci katolictví o boj ateismu proti starověrnosti, u nás o boj katolictví a reformace.“

Proto Rádl člověka 20. století žádá, „aby každý své přesvědčení měl a činně je projevoval, přesvědčení politické, sociální i náboženské.“¹⁰⁹ Upozorňuje, že současnou nevěru v náboženské učení lze porazit jedině intenzivním hledáním nového vyjádření věčných lidských principů. To je podle Rádla něco velice podstatného pro každého rozumného člověka. Bez toho totiž není člověk člověkem.¹¹⁰

Rádl odmítá, že by naše přesvědčení mohlo zůstat něčím soukromým. Pro Rádla je to vždy záležitost veřejná.¹¹¹ Žádný soukromý životní instinkt nám nepomůže pochopit to, co znamená pravda, lidskost, spravedlnost, bratrství či láska. Jsou to hodnoty, které jsou pro Rádla poplatné vždy a všude, a žádný člověk si je nemůže stvořit. Člověk je „pouze“ schopen je svou aktivní myslí, jejím upřímným a otevřeným přesvědčením, jejím vlastním rozhodnutím a její sebekritičností objevit a spravovat. V tom tkví význam a síla lidského života.

Rádl uznával, že chybný vývoj moderní společnosti je také dluhem náboženství samotného, resp. konkrétních církví, které ho lidem zprostředkovávají. Začínal si být vědom nesouladů, které mezi životem moderního člověka a životem té které církve vyvstávaly.¹¹² Toto neporozumění, kdy moderní člověk sám sebe již v určitém církevním vyjádření věčných principů nenalézal, vedlo k masivnímu opouštění náboženství jako takového. Věděl proto, že stávající zprostředkovávání těchto principů fungovat již nemůže.

Rádl se tedy snažil vyzývat i k proměně onoho vyjádření společného základu všech lidských bytostí, povzbuzoval k vytváření nového moderního tónu. Trval však na tom, že opuštění staré formy vyjádření nemá znamenat zřeknutí se těch pozitivních ideálů a principů, dle nichž lidstvo západní civilizace žilo v rámci křesťanství. Náboženství je podle Rádla třeba založit jinak, moderně, ale zároveň tak, aby na nejvyšším stupni lidského života zůstaly principy, které mají být rozhodující silou v lidských dějinách.¹¹³

¹⁰⁹ Rádl, E.: *Národ a stát*, 1921, str. 43

¹¹⁰ *ibid*, str. 40

¹¹¹ *ibid*, str. 43

¹¹² Rádl, E.: *Náboženství a politika*, 1921, str. 83

¹¹³ Církevní instituci Rádl považuje i nadále za nosnou, než by se našlo lepší řešení srov. Rádl, E.: *Náboženství a politika*, 1921, str. 80: „Dokud není jiných organizací náboženských, církve jsou dokonce nutné, neboť lepší jest nějaká organizace než žádná.“

Jedině tato druhá součást lidské existence, tedy nestranné a zvnějšku dané hodnoty, může být podle Rádla schopna stát se jednotícím základem rozčleněné Evropy. Moderní společnost má tendenci odvozovat mravní principy od přírodního dějství. Rádl o tomto smýšlení ví a pokouší se ho zastavit tím, že upomíná na to, že nad těmito zákony existují zákony věčné – mravní, rozumové, lidské, jako jsou pravda, spravedlnost, bratrství, soucit či láska. To je cíl každé opravdové bytosti. Tam má směřovat veškeré lidské úsilí, zde tkví smysl lidské existence.

Rádl touží po společnosti, jež bude ctít svobodnou a kritickou mysl jednotlivce, a zároveň po společnosti, kde tito jednotlivci budou ctít věčné zásady.¹¹⁴ To jsou podle něho dvě věčné podstaty lidské existence. Pokud jeden z těchto základů člověk postrádá, postrádá zároveň i onen druhý.

Rádl, jak jsme již výše zdůraznili, není naivní v tom smyslu, že by každý člověk byl schopen dosáhnout hloubky lidské bytosti (ostatně nikdy tomu tak nebylo), avšak celá společnost potřebuje lidi vedoucí, lidi vynikající, lidi převyšující, kteří toho dosáhnou a kteří nás provedou *svými* dějinami. Proto je úkolem moderní doby je a jejich schopnosti ctít. Bez nich nejenže ztratíme dějiny, ale ztratíme sami sebe.

* * *

V knize *Útěcha z filosofie* nám však podle našeho názoru Rádl předkládá odlišný přístup ke schopnostem a možnostem člověka. Domníváme se, že v porovnání s předchozím výkladem se dostáváme k určitému konfliktu v Rádlovi samotném. Strukturu kosmu a pozici lidské bytosti v něm chápe sice stále stejným způsobem. Mění se mu však prostředek, jímž má člověk onu správnou strukturu vnímat. Namísto činnosti našeho kritického rozumu klade důraz na odvěký souhlas minulých lidí.

Útěcha z filosofie je Rádlovým posledním dílem. Napsal ho uprostřed druhé světové války v roce 1942 po šesti letech duševního onemocnění. Opět se vrací k tématům, které ho zaměstnávaly celý profesionální život. Znovu se

¹¹⁴ Srov. E. Rádl: *Válka Čechů s Němci*, 1993, str. 140 : „to jediné ukazují, že každá ústava státní je nepřirozená a násilná, která neuznává, že mravní vědomí jednotlivce stojí výš než jakýkoli státní zákon jakkoli ustanovený.“

zamýšlí nad směrem moderního lidství. Klade si otázky o podstatě kosmu a smyslu člověka v něm.

Na začátku první kapitoly se zdá, že čteme autora, kterého známe z předešlého výkladu. Rádl začíná výkladem o existenci věčných morálních zákonů, které můžeme postihnout ve slovech „láska (caritas), věrnost, loajálnost, přátelství, důvěra, čestnost, pravda, spravedlnost, bohabojnost aj.“¹¹⁵ Tyto principy Rádl odlišuje od pudových hnutí myslí jako je „sympatie, nadšení, zuřivost, radost, smutek, vášně aj.“¹¹⁶

Základní rozdíl spočívá podle něho v tom, že přijetí či nepřijetí morálních zákonů záleží na rozumu každého z nás. Tyto zákony procházejí naší soudností a jsou „neodlučitelné od rozvahy vlastní.“¹¹⁷ Jejich pochopení a souhlas s nimi provádí každý jedinec vědomě a sám za sebe. Naopak o svých pudech se nerozhodujeme rozumem, nevolíme si, že se jimi *nyní* budeme řídit, spíše k nám samovolně přicházejí.

Druhou zásadní odlišností, kterou Rádl uvádí, je to, že tyto zákony na rozdíl od instinktivních hnutí leží mimo nás a že na ně nemáme žádný vliv. Zdůrazňuje, že „jsou pro nás“,¹¹⁸ ale zdůrazňuje také, že „vládnou nad námi“.¹¹⁹ Nejsou našimi vrozenými vlastnostmi či přirozenými součástmi, jako to je právě s našimi pudy. Jsou nestrannými principy, které sice existují pro lidskou bytost jako takovou, ale absolutně mimo ní. Lidé nerozhodují o jejich obsahu. Obsah je jednou provždy dán.

Rádl se proto domnívá, že „nutit lidi k těmto zákonům nelze“.¹²⁰ Nemůže tomu tak být už z toho důvodu, že jedině tímto způsobem může být každý jedinec za své konání osobně odpovědný.¹²¹ Rádl samozřejmě dodává, že je správné jednotlivé lidi k těmto zákonům nabádat a vést. To, zda se jimi někdo řídí či nikoli, není totiž věcí soukromou. To, zda jsme spravedliví, loajální či přátelští, má veřejný dopad a ovlivňuje nás i naše okolí. Je proto správné se těmito věčnými zákony řídit a je také správné pro naši budoucnost jednotlivé lidi přesvědčit, aby tyto zákony vzali za své.

¹¹⁵ Rádl, E.: *Útěcha z filosofie*, Praha 1994, str. 7

¹¹⁶ *ibid*, str. 7

¹¹⁷ *ibid*, str. 7

¹¹⁸ *ibid*, str. 8

¹¹⁹ *ibid*, str. 8

¹²⁰ *ibid*, str. 7

¹²¹ *ibid*, str. 8

Nicméně nabádání představuje pro Rádla v tuto chvíli jediný způsob, jak lze přimět lidského jedince k tomu, aby se těmito principy řídil. Ujišťuje nás, že „okolí nám může pomoci jen poučením.“¹²² Věčné morální zákony nám může někdo *druhý* pouze ukázat, může nám kupř. předložit rozumnost či nerozumnost morálního jednání pro naši další existenci. Úkolem každého jednotlivce pak je, zda si je zvolí či nezvolí za své osobní principy, kterými se bude chtít řídit.

Tak se v této první části dostáváme k tomu, co již Rádl několikrát dříve řekl a co jsme podrobněji vyložili v první části této kapitoly. Morální zákony mají stejnou platnost jako zákony přírodní, nemají však pro člověka stejnou nutnost. Opravdová lidská bytost se vyznačuje tím, že používá své lidské schopnosti – svobodu, vůli, rozum – a pomocí nich se obrací k věčně existujícím morálním zákonům, kterými by se měla řídit.

Problém však nastává v tom, čím Rádl dokazuje to, že je správné se morálními principy řídit. Jako předobraz pravé lidské existence nám předkládá život lidí minulosti. Obrací se doslova do *zlatých časů* lidstva, kde se lidé nerozhodovali, zda přijmou či nepřijmou tyto zákony. Od počátků civilizace až do doby středověku je zkrátka automaticky přijímali za své.

Ačkoli samotné morální principy takovou nutnost pro lidské bytosti nikdy neměly, je pro Rádla tradiční souhlas s nimi důkazem, že řízení se jimi je správné a nutné. Místo aby se Rádl v tuto chvíli spoléhal na soudnost kritického rozumu, tak jako tomu bylo v předešlých dílech, dává nám naopak najevo zřetelnou náklonnost k nekritickému přijetí těchto principů.

Bez jakýchkoli rozumných podkladů a důkazů obdivuje způsob života minulých generací. Lidé totiž po celou dobu, která, jak Rádl uvádí, trvala více než 5 000 let, autoritu morálních principů vždy ctíli, vyznávali a oddaně jí sloužili. Rádl doslova píše, že lidé těchto časů bez rozdílu a jednohlasně zpívali „jeden ohromný chorál: sloužíme, jsme poddáni, máme nad sebou pána!“¹²³

Snaží se v nás tak vzbudit obdiv k tvrzení, že lidé středověkého křesťanství byli pokračovateli ve ctění morální autority doslova „bez revoluce

¹²² *ibid*, str. 7

¹²³ *ibid*, str. 15

a vzpoury, bez tzv. přehodnocení hodnot“.¹²⁴ Předkládá nám výjevy z historie, které mají být důkazem toho, že podřízenost morálním zákonům je pro člověka nejen něčím přirozeným.¹²⁵ Z tohoto výkladu nám také vyplývá, že tato podřízenost byla vždy něco automatického, resp. nerozumového, a že její případné vynucování na lidech, kteří se nechtěli podrobit, bylo správné a nutné.

Rádl je přesvědčen, že my lidé jsme vždy nejvyšší pravdě sloužili a že je bezpodmínečně nutné, abychom tak činili i nadále.¹²⁶ Teprve tato automatická poddanost a věrná služba nejvyšší autoritě nás může učinit opravdovými lidmi.¹²⁷

Pro potvrzení těchto názorů nachází argument i v současné době. Domnívá se, že přítomným důkazem je např. manželství. Lidé v takovém svazku podle něho již opouští svou vůli a svobodu. Manželé se odevzdávají autoritě a jsou připraveni jí do konce života sloužit. Tímto způsobem mohou lidské bytosti dosáhnout lidského naplnění a zralosti.¹²⁸

Rádl nás již nechce přesvědčit tím, že nám podává rozumné důvody pro volbu správného morálního jednání, ani tím, že lidé minulosti ctili tuto autoritu z těchto a těchto důvodů. Naopak nás přesvědčuje, že bychom měli jednat spíše instinktivně. Snaží se v nás vzbudit nadšení k tomu, jak jsou lidé „šťastni, jsou-li poddáni.“¹²⁹ Rádl jakoby říkal, že lidé nemají hledat nestrannou autoritu svou soudností, ale tak, jako hledá „pes ztraceného pána“.¹³⁰

Domníváme se, že Rádl tím naznačuje, že důležitá není lidská volba těchto zákonů. Nutné a důležité je, aby se lidé těmito zákony řídili pod vládou vyvolených jedinců, tak jako tomu bylo vždy a všude. Rádl podle našeho názoru potlačuje a vynechává jednu stránku lidského bytí na úkor

¹²⁴ *ibid*, str. 39

¹²⁵ *ibid*, str. 15: „služba morálnímu zákonu je přirozenou lidskou vlastností.“

¹²⁶ *ibid*, str. 18: „Mluvit veřejně o ženách bývalo ve starověku urážkou jejich intimního poslání, oslavovat ženy pro jejich utrpení bývalo výsměchem. A přece tyto ženy, tiché, pokorné, ochotné všude pomáhat a sloužit, byly a jsou dosud – základním pilířem společenského života. Neboť nikoli na schůzích a ne v debatách, nýbrž v důvěrné, tiché, šedivé denní práci, v oběti, v poddanství a třebaž v otroctví ženy se povznášejí společnost. Nešťastné ženy z počátku 20. století, kam jste zabloudily hledáním rovných práv s muži, učeností a doporučováním anarchie! Žena a anarchie – není hanebnějšího rozporu na světě!“

¹²⁷ *ibid*, str. 15

¹²⁸ *ibid*, str. 20

¹²⁹ *ibid*, str. 16

¹³⁰ *ibid*, str. 16

druhé. Překračuje dříve častokrát obhajované plnohodnotné jednání každé lidské bytosti.

Máme tedy za to, že lidský rozum, lidská vůle, lidská odpovědnost, zkrátka vlastnosti, které byly dříve nepostradatelným pilířem opravdového člověka a které mu dávaly mimořádnou hodnotu v rámci kosmu, ztrácejí v tomto spise pro Rádla všechnu sílu. Důraz na řízení se věčnými zákony je podle našeho názoru mnohem markantnější než význam lidských schopností. Rádl doslova píše: „Nám, slabým lidem, není dáno vzlétnout na vlastních křídlech k nebesům; víra v autority, služba vynikajícím lidem, a třeba i otroctví jsou nám jediným prostředkem, abychom se povznesli nad pozemský prach a abychom takto světu pomohli.“¹³¹

Ptejme se tedy, proč Rádl používá nyní tak vyhraněný slovník, resp. proč potlačuje dříve prosazované vlastnosti lidské bytosti? Jaké skutečnosti ho k tomu vedou, aby se tak důrazně vyhraňoval vůči lidské aktivitě, vůči lidskému rozumu, a co si od tohoto přístupu slibuje? Odpovědi na tyto otázky se pokusíme nalézt v samotném textu *Útěchy z filosofie*.

Domníváme se, že východiskem pro naši odpověď je Rádlovo odlišení pojetí kosmu, které podle něho odpovídá pravé skutečnosti, od chápání kosmu, které je fenoménem moderní doby a které skutečnost značným způsobem překrucuje.

Rádl je přesvědčen, že lidé po celá staletí až do konce středověku zastávali harmonický přístup ke kosmu. Způsob, jakým ho chápali, jakým v něm žili, podle něho odpovídal jeho skutečné struktuře a jeho skutečnému dění. Je také přesvědčen, že tento přístup úspěšně a bez větších problémů fungoval po celou tuto dobu. Lidé byli šťastní a jejich životy vždy docházely celkového naplnění.

Základním kamenem tohoto přístupu bylo, že kosmos měl pro lidi svůj jasný řád, v němž panovala pouze jedna pravda. Touto pravdou byly morální zákony, které jsou věčně platné pro všechny lidské bytosti. Život podle nich byl jejich posledním cílem a smyslem.

¹³¹ *ibid*, str. 17

Tato jediná autorita, Rádl jí nazývá doslova „morální centrála“,¹³² nenutí a nezasahuje do tohoto světa nějakou nadpozemskou silou. Svůj řád a obsah nám sesílá v podobě hodných a vynikajících lidí, jež nám jdou příkladem. Ukazují nám cestu, kterou máme jít. Podle Rádla tudíž existuje „jeden Bůh pro pokolení lidské; jeden morální řád; jedna metoda působení od muže k muži.“¹³³

Rádl je přesvědčen, že morální zákony jsou určeny pouze pro lidské bytosti, protože pouze ony jsou schopny je poznat a jimi se řídit. Pro ostatní živé bytosti pak v kosmu existují zákony vitální, zákony života. Ostatní organismy totiž nesledují principy života svou soudností či svou volbou. Řídí svůj život na základě „přeprogramovaného“ instinktu, který je automaticky vede dle věčného řádu k danému cíli.

Rádl však na tomto místě zdůrazňuje, že tyto zákony života nelze směřovat se zákony hmoty či mechaniky, tak jako to činí moderní věda. Několikrát opakuje, že chce opustit moderní myšlení, které, jak později uvidíme, nejen ovlivňuje naše celkové chápání kosmu zřetelně negativním směrem, ale na základě tohoto přístupu lidská bytost do kosmu také negativně zasahuje. Chce se tudíž naopak vrátit k přístupu, s nímž lidé žili kdysi ve starověku a středověku a které je provádělo k jejich opravdovému cíli.¹³⁴

Rádl tvrdí, že život je nehmotný, neviditelný, ačkoli je na první pohled s hmotou spjat. Život sám o sobě nemá s fyzickým nic společného. Není to tak, že by hmota ovládala život. Hmota je podle Rádla pouhým prostředkem, v němž se život projevuje a jehož využívá ke svým cílům. Rádl tak zdůrazňuje, že život není služebníkem hmoty, jak nám to tvrdí soudobá věda. Je tomu právě naopak: hmota je služkou života. Život je „vládou svého druhu“, vkládá hmotě své principy, aby pomocí ní dosáhl svého vyššího cíle, tj. věčné pravdy.¹³⁵

Je podle Rádla tedy samozřejmé, že život vitální i morální je sice fatálně spjat s tělesností, ale jako takový není hmotný. Ani morálnost ani běh života nebyly podle Rádla nikdy přerušeny. Nemají samy o sobě počátek ani konec.

¹³² *ibid*, str. 29: „vláda morálnosti závisí na morální centrále ležící mimo náš dosah; odtamtud vede jakoby elektrická síť rozvětřující se po celých dějinách lidských a po celé zeměkouli, lidmi obydlené.“

¹³³ *ibid*, str. 19

¹³⁴ *ibid*, str. 23

¹³⁵ *ibid*, str. 25

Pouze v hmotném světě něco začíná a něco končí, ale život i morální principy jako takové trvají na věky: „individua jsou pomíjející a po kratičké době umírají; přesto však vitálnost a morálnost nepřetržitě trvají: život trvá, jak učenci ujišťují, už mnoho miliónů let a morálnost vládne mnoho tisíciletí.“¹³⁶

Vidíme, že Rádl vyzdvihuje neviditelné hodnoty života a morálky nad hodnoty faktického světa. Vyjímá tyto hodnoty z pojetí moderní vědy, jejíž výklad je v zásadě příčinný a mechanistický, a staví je na zcela jiných základech, tj. podle něho na původních základech, které zohledňují jejich účelovost, jejich směr do budoucnosti. Snaží se zcela jasně říci, co vládne nad čím, co je pro běh kosmu rozhodující a co je v kosmu naopak podřízeno, co žádný vliv nemá, co je pouze jeho pasivní a druhotnou složkou.

V tomto původním přístupu, podle Rádla přístupu starém tisíce let, dostává jak svět života, který je pořádán instinktem – *nevědomým řádem*, tak svět lidských bytostí, který je pořádán morálkou – *vědomým řádem*, rozměr hodnoty, jež v kosmu opravdu má.

Naopak přístup, který se začal rozvíjet na počátku renesance, však tuto strukturu pojetí kosmu podle Rádla radikálně změnil. Lidé díky svým novým a dosud nepoznaným schopnostem a možnostem zasáhli do kosmu a začali ho přetvářet ke svému prospěchu. Soudobý moderní přístup ke světu, který je jakousi korunou celého novověkého vývoje, je podle Rádla postaven, dalo by se říci, vzhůru nohama. Lidé postupně přeorganizovali své hodnoty, směr svého života i sami sebe a tak společnost 20. století s ohromným úspěchem ovládly pozemské věci – technika, peníze, moc, sláva a pohodlí.

Rádl se svou kritikou začíná u renesanční společnosti. Již ta si totiž kladla nárok na stanovování nejvyšších morálních zákonů. Různí významní lidé od filosofie, přes vědu a umění až po politiku,¹³⁷ se začali (podle Rádla neprávem) domnívat, že formulace a zásady morálních zákonů jsou utvářeny lidskou myslí, nebo jsou smluvními pravidly určitého společenství, nebo že jsou ustáleny nějakým zvykem takového společenství. Varovné pro něho bylo

¹³⁶ *ibid*, str. 29

¹³⁷ Rádl jmenuje zejm. tato jména: G. Bruno, G. Galilei, Machiavelli, Leonardo, Michelangelo, Descartes, Hobbes, J. Locke, Leibniz, D. Hume, I. Kant aj.; srov. Rádl, E.: *Útěcha z filosofie*, Praha 1994, zvláště kap. V. a VI., str. 55 – 76

zvláště to, že lidé v těchto teoriích dospěli vlastně k tomu, že žádné jednou provždy dané morální zákony nikde neexistují.¹³⁸

Rádl označuje tuto změnu v chápání morálních principů za anarchii vůči nejvyšší pravdě. Domnívá se, že toto nové chápání je ve vážném rozporu s pravou a věčnou skutečností. Renesance, osvícenství, romantické hnutí podle něho zavedly aktivní propagandu vůči předrenesančním lidem. Tyto nové myšlenkové směry zavrhnly středověký přístup ke skutečnosti, který do té doby pro člověka správným způsobem formuloval kosmos a lidskou funkci v něm.

Jako příklad těchto nových přístupů jmenuje Rádl Descartovu filosofii. Ukazuje na ní, že tento filosof založil své nejdůležitější dílo na zásadě zahrnout vše, co kdy viděl, slyšel či znal a poznal. Za svůj nový, jediný a vždy platný výchozí bod svého poznání si pak Descartes stanovil existenci a obsah své mysli a na jejím základě odvodil existenci Boha, morálky a vůbec všeho, co existuje.¹³⁹ To byl podle Rádla jasný krok k tomu, že lidé začali určovat principy svého života ze svého nitra, ze svého vědomí. Lidé podobní Descartovi svou myšlenkovou činností zapříčinili, že také běžní lidé nepociťovali nutnost hledání a poznávání věčných morálních principů, které Rádl nacházel právě mimo lidskou bytost.

Rádl vysvětluje, že muži světští, jako byli vědci, umělci a politikové, zastávali a ještě zastávají nezasloužený primát. Naopak lidé, kteří zasvětili svůj život církvi a věčným principům, zůstali nadobro stranou. Moderní společnost následovala myšlenky světských mužů a řídila se spíše svými potřebami, svým prospěchem nebo svým pohodlím. Lidé tak v masovém měřítku přestali organizovat svůj život vzhledem k věčným morálním principům.

Je si však třeba všimnout, že Rádl v této souvislosti uvádí jeden důležitý moment. Domnívá se totiž, že jediným pořadatelem lidského konání se stalo lidské vědomí. Vše začalo záviset na jeho rozhodnutí a na jeho chtění. Lidé při svých nových technických a vědeckých možnostech nad sebou přestali vnímat jakákoliv nadlidská přikázání, ba naopak začali tato přikázání tvořit sami ze sebe, ze svého nitra, ze svého vědomí. Lidé si podle Rádla sami vložili do rukou moc, kterou však nezvládají a ani zvládat nemohou.

¹³⁸ Rádl, E.: *Útěcha z filosofie*, Praha 1994, str. 10

¹³⁹ *ibid*, str. 67

Rádl je tudíž přesvědčen, že přístup ke kosmu, který byl do konce středověku harmonický se skutečností, se podstatně změnil. Lidé k němu v moderní době přistupují jako k mechanisticko-silovému soustrojí a nehledí na úvahy teologie či filosofie, které vnímají pravou podstatu kosmu.

Vše, co kosmos obsahuje, je podle nich nutné vysvětlovat pouze pomocí fyziky. Proto se také pro ně stává nejvyšším učením, z něhož se pak podle Rádla odvozují i morální hodnoty, které podléhají stejné relativitě jako jiné fyzikální veličiny. Tímto způsobem pak člověk mohl prohlásit své vědomí za jediný výchozí bod k podstatě celého kosmu.¹⁴⁰

Rádl se domnívá, že v moderní době dochází k disharmonii mezi *životem* kosmu a *životem* lidské bytosti, která si ho díky svým schopnostem podmanila. Snaží se nám ukázat, že tento kosmos, kosmos podle člověka, je nesmyslný a neplnohodnotný, že není ani ve vlastním smyslu opravdu lidský. Morální jednání, tedy jediné opravdu lidské jednání, které bralo v potaz kosmos tak, jak opravdu je, bylo podle něho nahrazeno světem, kde rozhoduje prospěch pro mé *já* – peníze, bohatství, moc, pohodlí, daná fakta. Rádl své zneklidnění shrnuje takto: „Svět náš, obydlený automobily a rádiem, je pustý, přízemní, je pouze prospěšný.“¹⁴¹

Rádl se v jistém smyslu smíruje s během dějin, když říká, že uznává renesanci a další vývoj jako nutné či dokonce důležité následovníky středověkého myšlení. Vidíme to kupř. na větě, kde říká: „Nelze také ani světskost, ani její důsledky, političnost, překonání mnišství, odvrát od teologie a od metafyziky, odvrát od biologie, od scholastiky, rostoucí zájem o mrtvou přírodu (mechanismus) – nelze těchto směrů šmahem odsuzovat.“¹⁴²

Rádl tedy uznává, že jednotlivé výsledky moderní doby nebyly omylem, ale (můžeme snad říci) oprávněným krokem. Zdůrazňuje nicméně, že ve svém součtu způsobily celkovou negaci a v rámci společnosti vedly ke zjevnému úpadku lidské bytosti. Podle Rádla si moderní člověk nemůže vystačit dlouhou dobu s principy, které mu přinášejí krátkodobý prospěch. Naopak se

¹⁴⁰ *ibid*, str. 53 – 54: „všichni velcí filosofové, tentokrát už laikové, byli pro rozum: Galilei, Descartes, Locke, Kant jsou vesměs racionalisty a žádný z nich nestavěl vůli nad rozum. Ovšem, jejich racionalismus už byl jiný než antický a středověký; tehdy šlo o pochopení světového řádu, do něhož se rodíme, teď v nové době o rozumovou konstrukci poznání. Což byl zatím konec filosofie antické a středověké.“

¹⁴¹ *ibid*, str. 66

¹⁴² *ibid*, str. 59

velice obává budoucnosti, která by se při zachování těchto tendencí rýsovala.¹⁴³

Zde tedy podle našeho názoru máme odpověď na otázku, proč Rádl samotným lidským schopnostem nevěří a proč je ve svém výkladu ve spise *Útěcha z filosofie* potlačuje. Domníváme se, že konec 30. let 20. století Rádla přesvědčil o tom, že schopnosti lidské bytosti jsou příliš nedokonalé, než aby mohla o něčem rozhodovat, něco si volit, za něco být odpovědna. Chápaní kosmu a člověka, které se *zrodilo* v renesanci, pro něho nepředstavovalo cestu k lepší budoucnosti a k plnému lidství, ale spíše naopak. To, co činili lidé od renesance až po 20. století, je podle Rádla vážná lež a podvod nejen na celý kosmos, ale na samotnou lidskou bytost, a moderní rozum se této lži bohužel nechce vzdát.

Kladl proto důraz na to, aby podřízenost věčným hodnotám byla něco automatického a nikoli něco, co by záviselo na lidském rozumu a jeho soudnosti (přestože v prvních odstavcích tohoto spisu mluví v opačném smyslu). Rádl se snaží zesílit svůj hlas tím, že akcentuje podřízené postavení člověka v hierarchii kosmu. Rádl potřebuje zdůraznit, že právě morálka leží absolutně mimo (a nad) lidský rozum a jeho vliv. Na tyto vznešené zákony podle něho člověk zkrátka nemá *jak* dosáhnout.

Rádl byl podle našeho názoru přesvědčen, že lidé neumějí rozum používat. Bez pomoci vyšších morálních principů ho pouze zneužívají k jednostranným účelům. Nepoužívají ho k lásce, spravedlnosti či k úctě. Ačkoli jsou pomocí něho technicky nesmírně výkonní, zůstávají lidsky nízcí, tedy egoističtí a moci chtiví.

Pokud člověk získá možnost ho v plné míře používat, pokud dostane moc rozhodovat a volit, začne pořádat své myšlení a jednání pouze ke svému prospěchu. Vedle toho si pak začne také nárokovat jedinečné právo na rozhodování o morálních hodnotách a normách lidského jednání. Samovolně tak nakonec dochází k tomu, že svým sebestředným jednáním začne destruovat nejen svět či své okolí, ale také sám sebe, tedy lidskou bytost jako takovou. Lidský rozum a lidské schopnosti jsou tedy podle něho nebezpeční nepřátelé budoucího lidského soužití a lidské civilizace.

¹⁴³ *ibid*, str. 60: „samý výsměch, samé opovržení, samý vtip, pouhá víra, že vystačíme v životě jedine s nahodilostmi, které vznikají a zanikají.“

Zde tkví podle našeho názoru logický krok k tomu, proč se člověk *musí* řídit věčnými morálními zákony pod vládou vyvolených jedinců a proč k nim má přistupovat vždy již v roli poddaného, který o svém životě nemůže a nedokáže rozhodovat. Rádl se ptal sám sebe, jak učinit moderního člověka znovu lidským a jak mu vložit naději na život v harmonii s kosmem. Odpověď mu v *Útěše* zněla: *musí* se bezpodmínečně a automaticky řídit zákony, protože jedině toto područí zaručí klid ve společnosti a nárok na její budoucnost.

Domnívá se, že staronový koncept, který v *Útěše* předkládá (tedy automatická podřízenost vůči věčným pozitivním principům, jako je lidská láska, spravedlnost, věrnost, přátelství, čestnost atd.), může jako jediný pomoci vrátit člověka na cestu, která směřuje k jeho naplnění. Člověk, aby se stal lidskou bytostí, *by měl* podle Rádla takto jednat.

Avšak z tohoto *měl*, které znělo i dříve z Rádlových úst, se v *Útěše z filosofie* stává *musí*. Zdá se nám, že Rádl ve svém posledním spise zdůrazňuje na úkor lidské aktivity podřízenost člověka pod zdviženým prstem, jako pasivního otroka pod otrokářem. Domníváme se proto, že přes všechnu pozitivnost jím zmíněných principů odebírá člověku osobitost, že mu dokonce odebírá samotnou lidskost. Lidskost přeci i podle dřívějšího Rádla netkví v pasivním přijetí nějakých principů, nýbrž v tom, že člověk chce aktivně tak a tak jednat, protože se pro to a to rozhodl.

Vidíme, že *Útěcha z filosofie* je dílo velice rozporuplné. Rádl zřetelně rezignuje na ty individuální lidské schopnosti, které mu dříve byly nositeli lidství – vlastní rozum, vlastní odpovědnost, vlastní vůle a rozhodnutí. Tyto vlastnosti dávaly každému člověku jeho osobitost, nezaměnitelnost a výjimečnost a tím také odlišovaly lidské dějiny od přírodního běhu věcí.

Avšak Rádl, jenž píše *Útěchu*, jakoby již neměl sil zamýšlet se nad složitostí světa, jakoby již neměl trpělivost čekat na to, než se ta či ona lidská bytost obrátí správným směrem a pochopí pozitivní význam věčných norem, ba dokonce jakoby vůbec nedůvěřoval v možnost takového obrátu: „ještě potrvá dlouho než se svět znova k antice a ke středověku navrátí“¹⁴⁴ a než se

¹⁴⁴ *ibid*, str. 54

zacelí přerušená morální souvislost. Rádl po člověku žádá, aby znovu padnul v údiv nad vládnoucí skutečností a stal se jejím slabým služebníkem.¹⁴⁵

Takový je tedy podle našeho názoru Rádlův poslední spis. Na jedné straně žádá, aby lidé začali chápat kosmos, tak jak skutečně je, aby se vrátili k životu v harmonii, na druhé straně však sám podceňuje či přehlíží místo lidské bytosti v tomto kosmu a tuto bytost snižuje na nesoudného služebníka.

Rádl se snažil čtenáři předložit obhajobu tohoto konceptu na základě středověkého života lidí. Avšak místo rozumných a pádných argumentů nekriticky líčí do značné míry zjednodušený běh světa a vývoje lidské civilizace.

Je pravdou, že díla jako *Náboženství a politika* (1925), *Válka Čechů s Němci* (1928) nebo *O německé revoluci* (1933) vidí některé skutečnosti středověkého života též příliš optimisticky a nekriticky. Jenomže stále nám i sobě nechává pocit, že člověk může do světa něco přinést, že má tu svoji svobodnou odpovědnost a svobodnou kritiku, že je autonomním individuem.¹⁴⁶ Rozum, vůle i cit člověka, jeho odpovědnost a rozhodnost v Masarykově duchu se však v jeho *Útěše filosofie* zcela vytrácí (ačkoli na některých místech sám hovoří jinak).

Na nás jen zbývá, jak toto dílo pojmem: zda jako vrchol Rádlova myšlení, protože dílo poslední, či jako dílo, ač poslední a nepřehlédnutelné, nepodstatné. Důležitým bodem při našem rozhodování je ujasnění si extrémních skutečností, které byly přítomny při jeho vzniku. Tou první skutečností jsou fyzické a jistě také psychické slabosti, které Rádla doprovázely při jeho psaní. Tou druhou je pak světový konflikt, jež v dějinách světa neměl svou hrůznost a zásahem do života miliónů lidí obdoby.

Můžeme tak pouze s Rádlem tvrdit, že toto dílo je odrazem své konkrétní doby, a takto ho také hodnotit. Sám Rádl ve svých *Dějínách filosofie* z roku 1932 podotýká, že „každá filosofie je dítětem své doby; má její charakter,

¹⁴⁵ *ibid*, str. 69: „Základem morálního života jest vidět (vnitřním zrakem) skutečnost; odevzdat se jí; žasnout, věřit, chápat, být slabým služebníkem vládnoucí skutečnosti.“

¹⁴⁶ Tak např. v knize E. Rádl, *O německé revoluci*, Praha 2003, str. 27 ještě píše: „Osvěta, svobodný tisk, veřejná diskuze, všeobecné právo hlasovací, zákony měly by být jednou zbraní moderního člověka, proti níž je revoluce tak zaostalá jako boží soud.“

mluví jejím dialektem, žije starostmi a radostmi svého okolí.“¹⁴⁷

¹⁴⁷ Srov. Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, Praha 1932, str. 1

III. Machovcův člověk

Každá válka má zřetelný dopad na všechny lidské bytosti, jichž se týká. Dochází v ní vedle získání nových technických dovedností k celkovým změnám kulturním, geopolitickým a sociálním. Proměňuje se pohled člověka na sebe sama. Vnímá odlišně své okolí, své bližní, přírodu, vesmír, kosmos.

Problémy moderního lidského života, které jsme probírali v souvislosti s Masarykem již v první kapitole této práce, po druhé světové válce nezmizely. Rádl spatřoval po první světové válce příčinu těchto problémů ve dvou faktorech. Na jedné straně lidé přestávali používat dle něho pravé lidské vlastnosti, jako je rozhodnost, zásadovost, volba, jednání. Na druhé straně pak šlo o hromadný odklon od věčného řádu, který zprostředkovávalo křesťanské učení a který podle Rádla měl být taktéž nepostradatelnou součástí každého lidského života. Lidé se však namísto toho odevzdali masovému (tj. tendenčnímu, módnímu) a sebestřednému (tj. panovačnému, výhodnému) jednání.

Machovec viděl, že tyto problémy byly po druhé světové válce ještě dále prohloubeny a dosáhly nových dimenzí.¹⁴⁸ Machovcůvo tázání v knize *Smysl lidské existence* přichází již z trochu jiného úhlu pohledu. Jeho otázka nezní: Proč mají Češi takové pojetí dějin, že se v nich úloha jednotlivce ztrácí? Táže se: Proč má člověk jako takový sklon se sám sobě odcizovat, a to zvláště ve 20. století?

Aby byl Machovec schopen na tuto otázku odpovědět, snaží se odebrat mnohem hlouběji než Rádl, do samotné podstaty lidské bytosti. Odpovědi se pokouší hledat nejen ve vývoji společnosti, ale také ve vývoji člověka jakožto organismu, s nímž souvisí také vývoj planety země a vůbec celého kosmu.

Budeme se tedy spolu s Machovcem tázat: Co je lidská bytost? Odkud se vzala? Co přináší a kam směřuje? V čem tedy tkví její podstata? A pokud takové odpovědi nalezneme, bude nás Machovec nabádat, abychom se ptali ještě hlouběji: Má takováto lidská existence smysl? Lze tento smysl nalézt a

¹⁴⁸ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 41 – 42

předložit? Budeme-li schopni i na tyto otázky odpovědět, budeme též schopni dát odpověď na otázku, jež se týká lidského odcizení v moderní civilizaci. Nalezneme pak také smysl a důvod tohoto tázání.

Domníváme se, že ze všeho nejdříve je podle Machovce potřebné vysvětlit, kde má lidská bytost svůj původ v kosmu a jaký je její vztah k němu. Jsme přesvědčeni, že toto vysvětlení je pro něho základem pro každé další tázání o člověku.

Machovec se domnívá, že se „naše“ planeta nachází kdesi v hlubokém kosmu, který není v lidských silách nahlédnout a jehož vznik či zánik není v lidských silách pochopit. Je však podle něho nanejvýš pravděpodobné, že stav kosmu, tak jak jej lidé 20. století, prožívali, je dílem naprosté náhody a zcela nevědomých sil.¹⁴⁹

Podle Machovce již zkrátka nelze přijmout tvrzení, že by existovala nějaká rozumná inteligence, která by kosmos pořádala či jej nějakým způsobem vedla. Vesmír je naprosto „slepým a hluchým“ místem bez jakéhokoli účelu.¹⁵⁰ Machovec si ho metaforicky představuje jako jakýsi ring bez rozhodčího, kde proti sobě bojují nevědomé přírodní síly, které si počínají podle libosti jakkoli tvrdě a nemilosrdně.¹⁵¹

Také život na „naší“ planetě, který se vyskytuje doslova a do písmene na jejím povrchu (uvědomme si, do jaké výšky od země sahá nejvyšší strom a do jaké hloubky pod zem zasahují kořeny rostlin či bakterie), byl podle Machovce vytvořen jakožto vedlejší produkt (ne-li vlastně odpad) v tomto boji. Domnívá se tak, že přírodní dějství na planetě Zemi, které dalo vznik mnoha druhům organismů je z hlediska celého vesmíru vsutku nepatrným a dočasným „poraněním“ na straně jednoho „soupeře“ a že jeho budoucí trvání není vůbec nikde zajištěno.¹⁵²

Z takto pojatého kosmu není možné podle Machovce vyřadit ani člověka. Považuje ho za součást přírody, tak jak jsme ji vysvětlili výše. Zde, v přírodním prostředí, je lidský původ, zde se odehrává lidský život a zde

¹⁴⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 18

¹⁵⁰ *ibid*, str. 15 – 16

¹⁵¹ *ibid*, str. 18

¹⁵² Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 15 – 16: „Dnes víme, že alespoň „náš“ vesmír existuje („rozpíná se“) zhruba 15 miliard let, že čas i prostor jsou – ontologicky vzato – totéž, podobně od nich závislá hmota i energie, že vše je relativní podle pozice pozorovatele, atd. – a že „naše epocha“ (těch zhruba sto tisíc let cromagnonského hominida) je v celku vesmíru jen zanedbatelnou vteřinkou.“

také člověk umírá. Lidská bytost není podle Machovce nic víc ani nic méně než jakýkoli jiný organismus. Jeho existence je podřízena stejným a stejně nevědomým přírodním procesům, které „nehledí napravo nalevo“, kosmickým dějům, které postrádají jakéhokoli rozumem vybaveného vládce.¹⁵³

Člověk před námi stojí jako jakýsi div – má schopnost mluvit, schopnost vyrábět nástroje, pěstovat byliny, chovat dobytek, a také schopnost myslet v různých kombinacích atd. V porovnání s ostatními organismy to sice může opravdu na první pohled vypadat jako zázrak, který je třeba vydělit z okolní přírody. Nám lidem se může dokonce zdát, že takový fenomén může být produktem pouze ještě schopnější a rozumnější „bytosti“.

To je však podle Machovce hluboký omyl. Machovec je přesvědčen, že lidský mozek, ač úžasná spleť nervových drah, byl vyšlechtěn neuvěřitelnou řadou vesmírných katastrof a oněch nevědomých přírodních sil. Na základě vědeckých poznatků uvádí, že tyto síly mnohdy zdevastovaly vývoj jedné větve, aby poskytly prostor nějaké druhé (třeba i slabší).¹⁵⁴ Kromě toho se podle něho lidský druh zas tak neodlišuje od jiných organismů ve způsobu svého života na zemi.

Velice důležitým a převratným výsledkem dlouhodobého lidského zkoumání je podle Machovce fakt, že člověk není nějakým vrcholem či korunou organického vývoje. Tento vývoj není ani přímočarý, ani smysluplný či nějak strukturovaný, je spíše překvapivý, náhodný a chaotický. Evoluce přírody je spíše než košatým stromem, který známe z učebnic přírodopisu, „bludištěm“ plným slepých uliček, nástrah a příkopů, „z nichž je pak zoufale těžké se dostat...“¹⁵⁵

Machovec naznačuje, že to, v jakém místě onoho „bludiště“ se lidský rod nachází, zda na začátku dlouhé cesty či na konci krátké uličky, je velice těžké říci. Podle něho je pouze zjevné, že jsme byli kdysi oproti jiným primátům nějak zvýhodněni. Naše „větev“ dostala při náhodné konstelaci všech slepých a hluchých sil určitou výhodu. Nicméně tato výhoda, jak některé výsledky moderní vědy ukazují, může být pouze dočasnou záležitostí.¹⁵⁶

¹⁵³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 18

¹⁵⁴ *ibid*, str. 17: „Několikrát již tak byla [...] dána šance pro rozvoj těch forem života, jež by bez podobných katastrof zvnějšku v boji druhů o přežití jinak naprosto nemohly obstát – např. malí savci.“

¹⁵⁵ *ibid*, str. 18

¹⁵⁶ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2002, str. 51

Vidíme, že Machovec čerpá své představy o kosmu z poznatků moderní vědy – odvolává se na bádání Galilea, Pascala, Einsteina, Weinberga a dalších.¹⁵⁷ Nicméně poznatky této vědy mu nejsou v otázce lidské bytosti a její hodnoty v kosmu vším. Pojdme se tedy spolu s Machovcem podívat na lidskou bytost trochu blíže.

Přes všechnu stejnorodost s celou organickou přírodou, přes jeho neodvratné zasazení do slepých a hluchých sil kosmu, tak jak jsme ho vyložili výše, je člověk pro Machovce přeci jenom něčím zvláštní a výjimečný.

Machovec tuto zvláštnost a výjimečnost zdůrazňuje, jelikož moderní věda, která díky svým výsledkům a zřetelné prospěšnosti pro společnost zastínila ve 20. století všechny ostatní pohledy na svět,¹⁵⁸ není schopna svými metodami nahlédnout lidskou existenci v její plné šíři. Moderní věda může dát mnohé odpovědi na rozličné otázky, např. právě o přírodním původu člověka, ale nedokáže podle Machovce odpovědět na všechny otázky.¹⁵⁹

Machovec je přesvědčen, že pokud bychom chtěli moderní vědě klást otázky, jež se týkají významu lidské existence v rámci kosmu, nedokáže nám tato věda prakticky nic říci. Člověk je podle něho pro moderní vědu v kosmu absolutně sám, tzn. bez Boha, bez osudu, bez účelu, bez cíle.¹⁶⁰ Je pro ni pouze jedním z mnoha organismů, okolo nichž panují ony slepé a hluché síly.

Viděli jsme, že Machovec do jisté míry souhlasí s vědeckým názorem a bere ho za jednu nepostradatelnou stránku celkového pohledu na lidskou bytost. Domnívá se však, že je možné jít mnohem dál, že jako lidští tvorové jsme schopni vidět mnohem více stránek lidské bytosti, že jsme schopni se dobrat mnohem hlubší podstaty lidské bytosti. Machovec proto zdůrazňuje, že je sice nutné jít přes vědu, ale zároveň za ni.¹⁶¹

Machovec nehledá onu výjimečnost člověka v lidském rozumu.¹⁶² V průběhu tisíce let byl sice lidský rozum, který dokáže myslet

¹⁵⁷ Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 16 – 17

¹⁵⁸ Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, str. 264 – 266

¹⁵⁹ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 61 – 62

¹⁶⁰ Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 20: „Ukázalo se, že žádný happy end, žádný „garant“ úspěchu, ba ani našeho holého přežití, prostě neexistuje.“

¹⁶¹ *ibid*, str. 22

¹⁶² *ibid*, str. 121

v souvislostech 1 až 2 roky dopředu, zřetelnou výhodou. V moderním světě se však tato výhoda jeví Machovcovi jako naprosto nedostatečná. Machovec doslova píše: „Když přírodovědci nazvali tuto bytost sumárně „homo sapiens“, pořádně se střelili. Ona se ta moudrost, resp. rozumnost u této bytosti totiž vyskytuje spíš jen výjimečně, jinak tato bytost jedná vlivem chaoticky se měnících, většinou krátkodobých a krátkozrakých zájmů, strachů, tužeb, vášní atd., téměř výlučně.“¹⁶³

Machovec však tímto prohlášením nechce říci, že rozum není podstatný. Lidská bytost se bez rozumu samozřejmě neobejde. I pro Machovce je to naprosto zásadní a úžasný „nástroj“.¹⁶⁴ Je to však podle něho pouze „nástroj“ a může být použit nesprávně, tak jako mnoho jiných věcí, které má člověk k dispozici.

Rozum totiž není nějakou čistou činností, která by byla nezávislá na lidských pudech a tělesné schránce. Naopak, podotýká Machovec, je velice často ovlivňován či dokonce „veden“ obojím. Domnívá se, že je pevně svázán s dalšími lidskými vlastnostmi a součástmi, které jeho funkci zásadním způsobem ovlivňují. Na jedné straně to může být kupř. mateřský či erotický cit, na straně druhé pak silná touha po moci, touha po bohatství a pohodlí, také touha po boji a vítězství, touha po obdivu (egoismus, lenost, hamižnost, sebekult atd.).¹⁶⁵

Ona výjimečnost člověka tedy netkví v nějaké přírodou jednou pro vždy dané vlastnosti. Lidské vlastnosti samy o sobě podle Machovce nezaručují, že lidský tvor je opravdovou lidskou bytostí. Proto tuto výjimečnost hledá v něčem jiném. Hledá ji v tom, co lidské vlastnosti teprve *umožňují*, hledá ji na poli lidských schopností a *možností*. Machovec se tedy domnívá, že ona výjimečnost spočívá v jedinečné schopnosti nacházet *smysl* v kosmu, v životě, v jednání, v lidech, ve věcech, v myšlenkách.

Smysl sám o sobě nelze nalézt v jednotlivinách živé či neživé přírody, žádná moderní věda ho svými prostředky neobjeví. Machovec je přesvědčen, že je to teprve člověk, který *smysl* zakládá budováním vědomého vztahu k *něčemu*. Tento vztah *může* mít rozličné kvality a člověk ho *může* navazovat

¹⁶³ *ibid*, str. 23

¹⁶⁴ *ibid*, str. 23: „Je celkem evidentní, že rozum při záchranném poslání musí hrát vedoucí úlohu (kormidlo nesmí spustit z rukou), [...]“

¹⁶⁵ *ibid*, str. 24

s rozličnými entitami hmotné i nehmotné povahy. V dosud poznaném kosmu však kromě člověka neexistuje jiný tvor, který by měl *možnost* záměrný poměr zakládat.¹⁶⁶

Toto vkládání smyslu je u člověka dáno jednak rozumem, myslí, vědomím, a jednak schopností volit a jednat. Machovec tvrdí, že bez schopnosti myšlení, ale zároveň bez schopnosti vybrat si a jít si *svou cestou*, jež se nabízí mezi mnoha dalšími, zkrátka nelze mluvit o smyslu. Smysl vzniká z *mé* volby *něčeho*, z *mého* konání vůči *něčemu*, a proto je smyslem, proto v tomto *něčem nacházím* smysl.¹⁶⁷

Tudíž teprve tím, že člověk dokáže založit s *něčím* smysluplný vztah, že se dokáže k *něčemu* zavázat, že dokáže za *něčím* vědomě jít, tak teprve tím je podle Machovce výjimečným tvorem. *Může* totiž v onom hluchém a slepém kosmu nalézt obsah a účel své vlastní existence. Pro Machovce je tato *možnost* nenahraditelnou cenností a výjimečností, která vždy měla a má, jak později ještě uvidíme, pro budoucnost lidské existence a celé planety naprosto zásadní význam.¹⁶⁸

Nicméně toto zakládání smyslu, upozorňuje Machovec, není nějakou samozřejmostí či dokonce nutností. Je naopak nutno zdůraznit, že člověk má tuto *možnost*, že *může*, ale že zároveň *nemusí*. Člověk se *může* rozhodovat, ale *nemusí*, *může* volit, ale *nemusí*, může také *jednat*, ale zároveň *nemusí*.¹⁶⁹

Na jedné straně tedy člověk *může* na své cestě životem nacházet naplnění a realizaci své existence, na druhé straně však *může* smysl a účel své existence ztrácet. Člověk se *může* vzdát rozhodování a jednání. Jeho vztahy *mohou* nabýt charakteru nutnosti, to znamená, že se *mohou* stát „všedním“ přírodním či instinktivním procesem bez opravdu lidského přispění.¹⁷⁰

Je zjevné, že Machovec v tomto smyslu reaguje na problém moderní doby. Ptejme se tedy spolu s ním, co se stalo, že člověk 20. století „zvolil“

¹⁶⁶ *ibid*, str. 62

¹⁶⁷ Machovec, M., Smysl lidské existence, Praha 2002, str. 22; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 109

¹⁶⁸ Machovec, M., Smysl lidské existence, Praha 2002, str. 117

¹⁶⁹ *ibid*, str. 83

¹⁷⁰ *ibid*, str. 50

onu druhou *možnost*, která ho dostala k silnému pocitu nesmyslnosti svého života, v kterém nenachází žádný hlubší obsah.

Pokusme se nejdříve zjistit, zda Machovec nenalézá podklad této tendence opět v ryze vědeckém vysvětlení. Zdá se nám totiž, že je přesvědčen, že tento podklad leží ve vývoji lidského organismu a že ho z tohoto pohledu vyprodukovaly přírodní procesy během dlouhé evoluce.¹⁷¹ Pokusme se tedy nyní s Machovcem vysvětlit, v jakém smyslu by mohl být masivní pocit prázdnoty ze svého života přírodním či přirozeným fenoménem.

Tak jako všechny ostatní organismy měli i lidé vždy instinktivní zájem o své přežití. Od počátků svého pobytu na zemi se každý den věnovali shánění potravy a dobrého místa pro přespaní. Díky svým specifickým vlastnostem, které jim příroda „přidělila“, dokázali postupem času vyvíjet různé modely obživy – chovat zvířata, pěstovat rostliny atd. Vždy ale v životě lidského tvora šlo podle Machovce o pouhý boj o přežití.¹⁷²

Přestože byl totiž člověk vybaven pozoruhodnými vlastnostmi, byl nucen stále bojovat s vyrovnanými konkurenty. I Machovcovi je však zřejmé, že se lidský tvor dostal v rámci přírodních procesů k určitému „nadstandardu“ a začal se od ostatních organismů v jistém smyslu odlišovat.¹⁷³ V rámci civilizace si totiž dokázal vybudovat mechanismy a metody, které mu umožňovaly nejen samotné přežití, ale též *možnost* věnovat svou energii „podružným“ věcem, jako je zdokonalování nástrojů, zkrášlování svého prostředí, hloubání nad svou existencí atd.

V tomto momentu nachází Machovec první přelom ve vývoji lidské bytosti. Ačkoli široké vrstvy obyvatel byly nuceny i nadále denně dříť a snášet neduhy, které planeta skýtala, otevřelo se některým lidem pole různých *možností*. Jejich život se již *nemusel* skládat pouze z honby za potravou a odpočinkem, aby jim zbylo dostatek sil na přežití do dalšího dne. *Nemuseli* se tedy podřizovat přírodním instinktům, ale *mohli* se díky svým vlastnostem a své technické zručnosti těmto přírodním dějům vzepřít.

Domníváme se, že 19. století je pro Machovce druhým civilizačním zlomem. Vysvětluje, že v té době došlo k zásadním změnám v prostředí

¹⁷¹ *ibid.*, str. 9 – 13

¹⁷² *ibid.*, str. 12

¹⁷³ *ibid.*, str. 20

práce.¹⁷⁴ Byla to zvláště rostoucí mechanizace a specializace jednotlivců na určité pracovní pole.

Tato nová struktura lidské práce začala podle Machovce přinášet bohatství a spoustu výhod. S těmito úspěchy rostla populace, vytvářela se industriální společnost a člověk díky svým čím dál lepším dovednostem začal produkovat obživu i zázemí v takové míře, že dokázal zaručit základní životní jistoty pro každého obyvatele.

Tento poměrně rychlý a široký rozvoj vedl podle Machovce ke druhému zásadnímu zlomu, a totiž že se výše zmíněné *možnosti* začaly najednou otevírat pro ohromný počet lidí. Musíme však opět dodat, že tato možnost zůstala pouze *možností*. Lidé ji *nemuseli* využít a také to podle Machovce z velké části nedělali. Ve velké míře ji přebily jiné *možnosti*, jako např. *možnost* zahálky a pohodlnosti na jedné straně, nebo *možnost* budování další nadprodukce, moci a svého bohatství na straně druhé.¹⁷⁵

Machovec tak vidí problém v tom, že lidská individua nemají v moderní době zájem o *možnost* hlubšího založení své bytosti, které jim příroda, jejich zázemí a jejich dovednosti nabízí.¹⁷⁶ Lidé se naopak naučili oddávat pasivnímu *přežívání* v obrovském institucionalizovaném aparátu, který od nich vyžaduje „pouze“ dva životní úkoly: zaprvé precizní vykonávání určitého druhu práce a zadruhé vyplňování pracovního volna.¹⁷⁷

Machovec je přesvědčen, že člověk denních závazků v práci a denních příjemností po práci v jistém smyslu *musel* začít pociťovat absurdnost svého života.¹⁷⁸ Neustálý pevný koloběh osmihodinové práce, volna a spánku se staly nekonečným kolotočem na jednom a tom samém místě bez začátku a bez konce.¹⁷⁹

Ačkoli to volbou ve pravém slova smyslu nazvat nelze, zvolil si člověk moderní epochy, že bude pasivním příjemcem struktury, kterou mu vštěpují institucionalizovaná pravidla moderní společnosti. Stal se nepatrnou součástí velkého soustrojí a jedná tak či onak, protože *se* to musí, protože

¹⁷⁴ Máme tím na mysli společnost, jež se často označuje přídávkem „západní“ či „vyspělá“.

¹⁷⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 10

¹⁷⁶ *ibid*, str. 104

¹⁷⁷ Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 99 – 102; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2002, str. 43 – 44

¹⁷⁸ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 54 – 55

¹⁷⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 87: „*lidský jedinec rozvojem specializované civilizace nutně trpí, zaostává, jeho osobní lidství se pak najednou zvrací až k barbarství*“

se to nosí, protože se to dělá.¹⁸⁰ Celý jeho den je vyplněn zpravidla věcnými neosobními rozhodnutími či bezcennými nicotnostmi, které ho všude obklopují a ovlivňují tak jeho chování.¹⁸¹

Machovec se domnívá, že lidské individuum 20. století je protknuto prázdnotou z toho důvodu, že nikdy ve svém životě nedojde k *možnosti* naplnění své existence. *Možnost* takového naplnění je sice vlastně ihned uchopitelná, jelikož se nachází v samotném člověku – stačí pouze *volit* jinou cestu svého jednání.

Moderní člověk je však v určitém institucionálním nastavení, v určité společenské funkci. Přestává volit a jednat dle svého rozhodnutí. Používá sice stále rozum, ale jen v té míře, kterou vyžaduje pevná struktura společnosti. Takový člověk podle Machovce neví a ani si nemůže uvědomovat, čím je lidská bytost výjimečná a zvláštní. Nepochází mu rozsah života, k němuž má jakožto jediný organismus v dosud objeveném kosmu *možnosti*.¹⁸²

Ptejme se však Machovce, proč se tento problém týká pouze moderního člověka, resp. jakým způsobem a zda lidé minulých věků vnímali nějaký smysl své existence.

Jak jsme již výše poznamenali, k masivnímu bohatnutí společnosti a k vytváření nových *možností* docházelo teprve v průběhu 19. století. Do té doby však spousta lidí neměla v rukou prakticky žádné *možnosti*. Machovec je proto přesvědčen, že ačkoli v lidech odjakživa ony lidské negativní sklony byly, neexistovala *možnost*, aby se naplno projevovaly. K tomu, aby se *mohly* objevit, bylo zapotřebí právě bohaté zázemí.¹⁸³

Machovec vysvětluje, že po dlouhé věky až do 18. století převážná většina lidí docházela k *rozjasnění sama sebe*, tzn. k vyšším lidským vlastnostem, k vyšším stupňům lidskosti skrze poměr k *určité* vyšší síle (konkrétně např. v křesťanství k Božské bytosti).¹⁸⁴ Lidé v této síle, resp. silách, nacházeli jakýsi pevný všelidský *středobod*, s jehož pomocí byli schopni nejen pořádat jistým směrem své složité vědomí, ale také

¹⁸⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 99

¹⁸¹ *ibid*, str. 50

¹⁸² Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 109

¹⁸³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 9 -10

¹⁸⁴ *ibid*, str. 30

vyhodnocovat spleť a různorodé vztahy s ostatními lidmi, které s sebou (čím dál větší) lidská společnost přinášela.¹⁸⁵

Machovec uvádí, že jednou z nejvýznamnějších funkcí Božské bytosti bylo, že se stala na dlouhou dobu pro mnohé lidi zrcadlem, v němž se jim neustále objevovaly *možnosti* lidského života. Představa Boha se stala zkrátka potřebnou sebereflexí lidské bytosti. Otvírala běžnému člověku všechny stránky jeho schopností a *možností* a dovolovala mu vyznat se ve svém vlastním myšlení a ve svém vlastním jednání.¹⁸⁶

S tím souvisela podle Machovce také další významná funkce. Vládcové využívali představu Boha k ovládnutí a usměrňování široké společnosti. Podle jeho „zákonů“ hodnotili, chválili i trestali chování svého obyvatelstva. Ale co je podle našeho názoru pro Machovce zvláště důležité, je to, že i prostý a bezbranný člověk s pomocí Boha vnímal *možnosti* svého jednání vůči ostatním lidem (resp. vůči celému kosmu). Lidé „šli“ za společným cílem, protože dokázali vnímat rozměr *bližního*, a tedy vlastně přeloženém smyslu rozměr *lidského rodu*.¹⁸⁷

Machovec píše, že lidé své vlastní jednání neustále srovnávali s tímto nanejvýš pozitivním a superlativním pořadatelem. Jeho normy jim byly něčím posvátným a jejich dodržování bylo něčím normálním. Člověk ve své mysli viděl smysluplnost a význam určitého druhu jednání. „Věděl“, že lidé chovající se takto a takto půjdou, zjednodušeně řečeno, do pekla a ti, kteří se chovají zase jiným způsobem, budou nakonec přijati v ráji.

Dovolíme si tak konstatovat, že podle Machovce byly chudoba, technická nevyspělost společnosti a mizivé světské možnosti pro člověka do jisté míry usnadněním při „rozhodování“, jakým směrem půjdou jejich životy. Lidé nemohli *volit*. Žili s minimálními *možnostmi*, tedy ruku v ruce s danými přírodními podmínkami, které nemohli měnit. Jejich možnosti zásahu do kosmu byly minimální. Navíc díky tomu, že „příjemnosti“ řízení se vyššími lidskými cíli byly tehdy ještě mnohem silnější než (prakticky žádné) „příjemnosti“ okolních věcí, jednali „nevědomě“ ve jménu zachování lidského

¹⁸⁵ srov. Machovec, M., *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003, str. 36: „[Křesťanství] poskytovalo lidstvu po věky jisté *modely prožívání elementárních lidských situací*, resp. jejich *zvládnutí* lidským vědomím.“

¹⁸⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 104

¹⁸⁷ *ibid.*, str. 33: „Nemůže být sporu o tom, že hypotéza jakési nadpřirozené bytosti, zcela vládnoucí světu i všemu lidskému dění, přinášela po dlouhé věky neocenitelné výhody.“

rodu. S výhledem na věčnost tak většina průměrných lidí byla podle Machovce schopna dobře odolávat výkyvům života, jeho nesnázím, jeho těžkostem a nespravedlnostem.¹⁸⁸

Jak jsme již výše podrobněji uvedli, 19. století tento stav změnilo.¹⁸⁹ Převážná část civilizace začala bez jakýchkoli přirozených či abstraktních „brzd“ a bez jakéhokoli smyslu, zkrátka jen z důvodů *možnosti* pohodlí nebo jiných egoistických nároků, využívat „bohatství“ moderní civilizace.¹⁹⁰ Lidé se hromadně odklonili od Vyšší moci a své životy zavázali do zvěcnělých vztahů s příjemnými věcmi, které moderní civilizace denně chrlí na pulty obchodů, a podlehli jejich kouzlu.¹⁹¹

Machovec se však domnívá, že tyto zvěcnělé vztahy postrádají rozměr hloubky lidského charakteru. Nekladou před nás totiž *možnosti* naší lidskosti. Nejsou na rozdíl od Boha prostředkem, kterým bychom lidsky rostli, nejsou zrcadlem, které by nám ukazovalo složitost a dosahy lidské existence. Věci, kterými se lidé nechávají dennodenně svádět, nemají tak schopnost odrážet lidské konání, nemají schopnost ukázat, co *jsem měl a mohl* dnes udělat, nedávají budoucnost a smysl *mému* rozhodnutí, *mé* volbě, *mému* jednání. Naopak, jelikož se na ně zaměřujeme pouze svými nižšími pudovými vlastnostmi, nechávají naše vyšší lidské schopnosti mimo aktivitu. Proto je pak pro Machovce jednání moderních lidí vesměs pasivní, přízemní, zaměřené na přítomnost, a tedy *nelidské*.

Lidé 20. století neřeší, co mají dělat, nerozhodují se a nekonají. Lidé prostě *něco nějak ted'* dělají. Machovec dodává, že i kdyby si lidé uvědomili, že něco dělají špatně, mají za to, že buď takovým způsobem jedná *vlastně každý* anebo že *se to* „v davu“ ztratí.¹⁹²

Machovcovi se zdá, že jsme svědky toho, že věcný charakter vztahů moderního člověka s okolím ovlivnil i vztah k sobě samému a k vlastnímu

¹⁸⁸ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2002, str. 53 – 54, 135 – 136

¹⁸⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 34: „od 18. století jako naráz přestali vůbec všichni vědci s hypotézou boha pracovat. Vedl je k tomu nikoliv snad něčím podložený odpor k bohu (oni naopak význam víry v něj pro širší vrstvy uznávali a podporovali), ale prostá skutečnost, že ve vlastní odborné práci pro hypotézu boha nenacházeli žádné uplatnění.“

¹⁹⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 13; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 144 – 145

¹⁹¹ Machovec zde ale nemá na mysli jen fyzické věci, ale také jakoukoli činnost, pracovní, vědeckou či uměleckou, ba i nejnuzněnější myšlenky a ideály mohou ztroskotat na bezmyšlenkovitém vyznávání za každou cenu. Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 50

¹⁹² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 49 – 56

rodu.¹⁹³ Je totiž důrazně přesvědčen, že lidská bytost 20. století ztratila smysl pro svůj rod.¹⁹⁴ Převážná většina lidí, mezi něž Machovec zahrnuje s velkou kritikou i rozumově a technicky zdatné lidi, jako jsou vědci a intelektuálové, přestali shledávat v pokračování lidského rodu význam. Moderní člověk jako takový žije zkrátka pro sebe, pro svou chvíli, pro své místo. Většinu tráví tím, že uspokojuje egoistické touhy svého vlastního těla či své vlastní mysli. Chce pro sebe moc, chce pro sebe bohatství, chce pro sebe pohodlí. Nic většího, nebo lépe řečeno, nic dlouhodobějšího na své existenci neshledává, resp. nechce shledávat, a moderní společnost to po něm nevyžaduje.¹⁹⁵

Kde však máme hledat důkazy, že tento druh chování lidského tvora je špatný? Teprve v poslední čtvrtině začala být nebezpečí této tendence hmatatelná. Machovec v revidované části knihy *Smysl lidské existence* z roku 2002 podává čtyři vážné hrozby pro budoucnost lidstva: *ekologickou*, tzn. likvidace obyvatelného prostředí pro všechny organismy bez výjimky, *pandemickou*, tzn. hrozba globálního rozšíření vysoce nebezpečných nemocí, *narkomanickou*, tzn. hrozba totálnímu podlehnutí opojným látkám, a dále *kosmickou*, tzn. nezvládnutí své role ve vesmíru, resp. nepřipravenost na možná nebezpečí skrývající se ve vesmíru. Tato nebezpečí převzatá z výsledků moderního výzkumu¹⁹⁶ ho ujišťují v tvrzení, že se s moderní civilizací něco děje špatně, že lidstvo moderní epochy pomalu vchází do slepé uličky evoluce, která je jeho „konečnou stanicí“.¹⁹⁷

¹⁹³ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 109

¹⁹⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 20: „jsme jediná bytost, která vraždí vlastní mláďata, provádí genocidu celých národů, lehkomyšlně ničí obyvatelnost vlastní planety atd. Domnělý „pán světa“ v roli vraha a sebevraha.“

¹⁹⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 56; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 146; Srov. <http://www.stuz.cz/Zpravodaje/Zpravodaj011/652.htm>, 9. 10. 2006, přepis proslovu Milana Machovce na semináři „Globalizace ano i ne“ z 6. června: „Já a manželka - takzvané manželství jako egoismus ve dvou, nanejvýš nějaké děti. Je to hrůza: už možná 20x mluvím s lékařem nebo s inženýrem - i lékař, když mu řeknu - slyšel jste cosi o ekologickém nebezpečí? No prostě tání ledovců, o ozónové díře, a o těchto věcech, tak mávne rukou, řekne heďte, jděte, to jsou nějaké pohádky, to mě nezajímá. Říkám: a to nevíte, že se to může týkat už vašich vnuků a pravnuků toto nebezpečí a tady slyším od českého intelektuála, který má často 2 doktoráty, odpověď - pane profesore, ale když já tu nebudu, tak už je mně srdečně jedno, jestli budou nějakí vnukové nebo pravnukové. Tento zruďný člověk, který už ztratil dimenzi rodu, vidí sám sebe v sobě a vlastně ani ne ve svém vnitřním já, protože to jeho vnitřní já by se mu zase rozplynulo ve věcech, v majetku a tak dále. Je to tedy paradoxní, že egoisty nazýváme ty lidi, kteří vlastně o své vlastní ego nedbají a zahrnují to ego různými věcmi, ať je to hudba, v níž nezpíváme, ale zpívá nám to z vnějšku, my máme nějaké věci, my nemilujeme, ale máme lásku a podobně. To všechno má svůj výraz.“

¹⁹⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 60 – 61

¹⁹⁷ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 61: „vědec tu jakožto člověk srůstá s jistou marciálností, neuvědomuje si – a často již ani nemůže uvědomovat – celkový dosah procesů, v nichž svým dílčím přínosem spolupracuje.“

Ale proč tuto tendenci označuje Machovec přívlastkem špatná, hrozná atd.? Má vůbec cenu vyvíjet energii na budoucí přežití člověka a celé organické planety? Pokud je tedy tomu tak, že člověk a celá organická příroda jsou pouhými krátkodobými nahodilostmi v nekonečném kosmu, stojí naše tázání, vysvětlování, nabádání vůbec za to? Není opravdu lepší užít si bohatství, jež náš rod za celé dějiny vybudoval, a pořádně to „roztočit“? Až za pár let umřeme, nebudeme podle moderní vědy stejně už nic cítit ani vědět. Buď to vyjde, nebo to nevyjde, ale to se nás už přeci nemusí týkat. Proč tedy nežít, tak jak *se žije tady a teď*?

Machovec tvrdí, že sice „žádná speciální věda nezná a neposkytuje důkaz, proč by se vlastně mělo bojovat o své rodové přežití a nikoliv jen o individuální pohodlí.“¹⁹⁸ Nutí nás však, abychom si opět uvědomili, že moderní věda nemůže tyto otázky uspokojivě zodpovědět. Machovec jí rozumí, považuje její přínos za nedocenitelný, přebírá z ní spoustu vědomostí, ale, a to je velice důležité, není pro něho vším. Moderní věda nám nevysvětlí všechny stránky lidského bytí.¹⁹⁹

Několikrát jsme hovořili o tom, že člověk má *možnosti*, která ho činí výjimkou, která ho tedy *vyjímá* ze slepého a hluchého přírodního procesu. Člověk má *možnost* dojít k smyslu a naplnění své vlastní existence a v této výjimečnosti spočívá podle Machovce také klíč k zodpovězení předešlých otázek.

Machovec je přesvědčen, že člověk nemusí být pouhou krátkodobou událostí.²⁰⁰ Jeho *schopnosti* a *možnosti* mu dovolují, aby události v kosmu poopravil, změnil, možná dokonce otočil. Lidská bytost je schopna a vybavena tak, že se *může* pokusit o pokračování své existence, případně ostatních organismů a snad i celé planety, i kdyby příroda „chtěla“, aby tomu bylo jinak.

Můžeme sice jednat dle přírodních procesů, *můžeme* se nechat nést svými egoistickými touhami, svou spokojeností, svou leností, svou pasivitou,

¹⁹⁸ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 43

¹⁹⁹ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 27, 134

²⁰⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 61

můžeme tedy zůstat průměrnými pozemskými tvory. *Můžeme* však také začít dělat to, co je člověku vlastní, to, čím se podle Machovce stává člověk opravdovým člověkem, a tedy to, co ho činí ojedinělou entitou v dosud poznaném kosmu.²⁰¹

Machovec vidí opravdovou lidskou podstatu moderní epochy v aktivním rozhodování, v odpovědné i riskantní volbě a v otevřeném konání vůči okolí.²⁰² *Můžeme* pracovat nejen pro sebe či nejbližší okolí a milovat nejen sebe či nejbližší okolí. Člověk má tyto neuvěřitelné *možnosti*, tedy *může* být na jedné straně pod vládou přírodních zákonitostí a *může* jim tímto „přdat“ svou existenci, tak jako to *musí* všechny ostatní organismy, nebo *může* začít plně používat všechny své přednosti ve prospěch budoucího života, a tím naplnit své lidství.²⁰³

Ptejme se však Machovce, jakým způsobem *může* člověk v moderní době dosáhnout naplnění a lidskosti, resp. co přesně by měl správně dělat.

Machovec se domnívá, že lidská bytost dosahuje svého plného lidství zvláště dvěma způsoby, kde oba dva jsou pro lidské zrání stejně potřebné. Tím prvním způsobem je lidská práce, tím druhým je pak lidský kontakt spolupráce.²⁰⁴ Proberme si tedy nyní detailněji oba pilíře každý zvlášť.

Je zřejmé, že práce byla, je a bude nepostradatelná z jednoho prostého důvodu, a totiž, že člověk se prací živí. Člověk, který by nepracoval, nebude schopen ve většině případů přežít. Tato základní funkce lidské práce ale *nemusí* být pro člověka v moderním věku jedinou funkcí.

Práce *může* lidské bytosti dávat smysl. Člověk se *může* skrze ni seberealizovat. *Může* získávat nový hlubší a širší rozměr své existence. Svou pracovní činností totiž přinášíme do světa *něco* vlastního a nezaměnitelného. Při práci pracujeme svými rukama a svým rozumem. Když dopracujeme, *něco* po nás zůstává. Zkrátka díky práci po sobě zanecháváme nějakou neopakovatelnou stopu, která nás při zpětném pohledu může naplňovat.

Machovec však upozorňuje, že samotná práce pro růst člověka nestačí. Také moderní člověk pracuje, ale pracuje většinou pro svůj úspěch, pro svůj

²⁰¹ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 109

²⁰² *ibid*, str. 118

²⁰³ *ibid*, str. 112

²⁰⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 83: „Vedle práce je vlastně jen jediný způsob, kterým může jedinec bytostně vyzrávat, a to právě kontakt s jinými lidmi, kontakt spolupráce, vzájemné pomoci či sporu, citového zalíbení či odporu.“

profesní růst či pro své pohodlí. Samotná práce tak *může* pouze potvrzovat naši *nelidskost*, naši nenasytnost, sobectví a egoismus. Ačkoli je tedy práce jedním z nezastupitelných pilířů při lidském zrání, pokud je jejím účelem pouze osobní prospěch a uspokojení vlastních přítomných tužeb, *může* být nikoli zdrojem lidského růstu, ale zdrojem lidského úpadku.²⁰⁵

Proto Machovec zdůrazňuje, že je potřebné, aby zde byl současně druhý pilíř, který je v lidském růstu a v naplnění naší existence též nenahraditelný. Tímto druhým pilířem je pro Machovce kontakt *spolu-práce*, tzn. vzájemný a otevřený *dialog* s mým bližním.²⁰⁶

Zdálo by se, že dialog je to, co moderní individuum zažívá každý den, čeho má dokonce nadbytek, ba se mu i brání. Je sice podle Machovce pravdou, že lidský rod vždy již žije ve společenství, v kontaktu s jinými a že v těchto kontaktech zakládá pevné vztahy. Je také podle něho pravdou, že vývojem lidské společnosti došlo ve 20. století ke znásobení těchto kontaktů, ke znásobení prostředků a možností komunikace.²⁰⁷

Machovec však rozeznává různé kvality či různé stupně takového kontaktu.²⁰⁸ Každý kontakt podle něho není automaticky opravdovým kontaktem, tzn. hlubokým a zainteresovaným dialogem. Přes všechny komunikační kanály je tomu v moderní době spíše tak, že styk jednotlivých lidí je povrchní a bez zájmu. Jde o „zvěcnělý“ kontakt, který je postaven na osobní prospěšnosti. Lidé jsou pro sebe navzájem pouhými věcmi k *vlastnímu* užitku a takový kontakt nemá podle Machovce se specificky lidským kontaktem nic společného.²⁰⁹

Zvěcnělé vztahy označuje Machovec přívlastkem „vedle sebe“.²¹⁰ Klade rozdíl mezi tím, když žijeme *s* člověkem či *vedle* člověka, či v nejhorším případě *pod* člověkem. Takto to může sice vypadat jako pouhá hra

²⁰⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 10

²⁰⁶ Poslední kapitola knihy *Smysl lidské existence* nese název *Dialog*. Tato kapitola jako jediná nebyla při novém vydání knihy přepracována, ostatní části byly zpracovány úplně nově. Kapitola o dialogu byla také vydána samostatně a byla překládána do cizích jazyků – nejen kvůli dobové atmosféře a Machovcově osobní popularitě v zahraničí.

²⁰⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 84

²⁰⁸ *ibid*, str. 84

²⁰⁹ *ibid*, str. 84

²¹⁰ *ibid*, str. 89

s předloškami, avšak toto rozlišení dovoluje Machovcovi nahlédnout způsoby lidských vztahů, které prostě nemají vždy stejný obsah.²¹¹

Opravdový vzájemný a otevřený kontakt vychází podle Machovce ze součinnosti lidského rozumu a mateřského citu, který v sobě každý neseme a pomocí něhož vnímáme sounáležitost s ostatními bytostmi stejného druhu. O lidském rozumu jsme již výše poznamenali, že jeho spojenci mohou být různí a že samotný rozum ještě nedává lidskému tvorovi opravdovou *lidskost*. Machovec považuje za nutné, aby člověk svůj rozum řídil právě dle onoho mateřského citu, pomocí něhož *můžeme* jednat určitým způsobem nejen kvůli sobě, ale také kvůli ostatním, tedy *kvůli nám*.

Teprve lidská bytost, která zohledňuje při svém rozhodování a myšlení cit k *bližnímu*, která se vědomě a s zájmem vztahuje k *jiným já*, která do svého životaběhu začleňuje nejen své *já*, ale právě také *my*, tak teprve takové jednání podle Machovce dokáže lidskou bytost připravit k otevření druhého pilíře, k navázání otevřeného a upřímného kontaktu.²¹²

Machovec je přesvědčen, že jedinečný kontakt začíná tam, kde člověk vidí někoho druhého nikoli jako *objekt svého zájmu*, ale jako *subjekt svého zájmu*. Machovec se totiž domnívá, moderní člověk žije, pracuje a jedná s ostatními lidmi jako s *věcmi*, jako s *předměty k použití*. Lidé okolo něho *mu* jsou stejně jako milióny jiných věcí, které jsou vždy znovu vyrobitelné a nahraditelné, k užitku, k nějakému *jeho* prospěchu, jsou tu pro *něho*. Vždy již k druhé osobě přistupuje z pozice nadřazenosti, z pozice ovládajícího. Není proto z pohledu moderního člověka žádným protismyslem, že použije, využije i zneužije jejich život, jejich dovednosti, jejich schopnosti, jejich lásku či přátelství. Ve vztahu k předmětu totiž nevnímá ani nemůže vnímat žádnou *sounáležitost*, žádné *my*, protože s věcmi navazuje pouze jeden druh vztahu – *pro mě*.

Machovec se tak snaží naznačit, že moderní člověk cítí osamocenost, prázdnotu, absurdnost, jelikož jeho vztahy jsou pouze a jenom *vztahy věcné*, a tedy jednostranné. Existuje pouze on sám a věci pro něho. Avšak od těchto

²¹¹ *ibid*, str. 83

²¹² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 23; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 134

podřadných předmětů, o které má zájem jen na základě svých instinktivních tužeb, nelze získat žádnou „náplň“ pro *uspokojení* svých vyšších *možností*.

Machovec je přesvědčen, že opravdová lidská bytost potřebuje ke svému naplnění, k nalezení smyslu a obsahu své existence *spolupráci s druhými já*, potřebuje *být spolu s my*. Člověk jakožto jediný tvor v celém kosmu má schopnost a *možnost* rozvíjet vztah *pro tebe, pro vás* či *pro nás*. Může se dostat do *kontaktu*, či lépe řečeno, do *dialogu s druhým člověkem* a postavit vztah k *této entitě* na vyšších základech, než je uspokojení, prospěch či pohodlí. *Můžeme v druhém člověku* nacházet svého *partnera, bližního, bratra* a dostat se tak k vyššímu lidskému, tj. vědomému a láskyplnému, kontaktu s *druhým já*, tedy *stejnou entitou jako jsem já sám*.

Je pak také *možné*, že tento *druhý život* opětuje takové vnímání vůči mě a vzájemně tak začneme rozvíjet v obou (či více) lidských subjektech to specificky lidské, to ohromné, co příroda „poskytla“ lidskému rodu, a totiž vzájemný aktivní zájem o *druhého*.²¹³

Machovec tvrdí, že v tomto momentu cítíme, že před námi stojí *někdo druhý* a že to je ta potřebná „náplň“ našeho lidského života. Jako lidští tvorové jsme schopni vnímat *vědomí druhého*, čímž v nás probouzíme *svědomí našeho já*, které nás vůči *němu* přirozeně pořádá. V této konfrontaci, v této výjimečné lidské *možnosti* si podle Machovce uvědomujeme to, co lidem minulosti zprostředkovávalo kdysi náboženství – totiž svoji bezpodmínečnou, a v jistém smyslu mateřskou, odpovědnost vůči tomuto *druhému životu*, který je stejným *já*, jako jsem *já sám*. Je to vzájemná nabídka „naplnění“, která vede k vyšší lidskosti, k lidskému soužití a, jak Machovec dodává, k lidskému přežití.²¹⁴

Opravdový styk *člověka s člověkem* zahrnuje vzájemné rozevření, důvěrné otevření se *druhému*. Podle Machovce však nejde o to otevřít své schopnosti a *možnosti*, ale též (a mnohem spíše) své slabosti, nevědomosti a nejistoty.²¹⁵ Jedině tímto upřímným způsobem, jedine tímto vydáním a odkrytím svého celého nitra, tak jak to často pozorujeme u dětí, říkáme tomu *druhému*, že máme zájem o jeho názor, o jeho pomoc, o jeho ruce, o jeho

²¹³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 85

²¹⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 86; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 178

²¹⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 55 – 56

život, jedině tak mu podle Machovce říkáme, že chceme *žít s tebou*. Tím pak dosahujeme zpětného naplnění naší lidské existence.

Machovec se domnívá, že lidská bytost při svém zrání nabývá poznání, že je pro ni důležité, aby byl pro nás život ostatních stejně významný, jako je ten náš. Tím totiž vyplňujeme novou dimenzi své existence, své vyšší lidské *možnosti*. Z hlediska lidského rodu by proto měl být v moderní společnosti vzájemný otevřený dialog stejně potřebný jako vzduch, voda, potrava či domov.²¹⁶

Aby však k navázání jedinečného lidského dialogu vůbec došlo, aby nitra subjektů překonala hranice mezi sebou, je nanejvýš nutná aktivní *volba*, která by měla jít od *nás* i od toho *druhého*. Machovec zdůrazňuje, že je nutné nejen umět *se dát k dispozici*, ale je zároveň potřebné umět *jít naproti* svému partnerovi, a to i za předpokladu, že nás čekají obtíže, ba že budeme nuceni riskovat a vrhnout se „bez rozmyslu“ pro *druhého*, a tedy vlastně pro *naši věc*.²¹⁷

Proto je podle Machovce vlastně tak banální a přirozená věc pro moderního člověka obtížná a nevšední. Vyžaduje totiž naší jedinečnou volbu a jedinečné konání, vyžaduje také odpovědnost za sebe sama, za svoji živou „jednotku“.²¹⁸

Pokud tímto vědomým a mateřským způsobem prohlubujeme vztah k *druhému*,²¹⁹ prohlubujeme vztah zároveň k sobě, ke svému vlastnímu já. To, co jsme vložili do *druhého*, přijímáme do sebe v podobě nového lidského rozměru. Pomocí *druhého* také zvládáme více, než kdybychom byli na všechno sami. Machovec zdůrazňuje, že uzavřený lidský jedinec sám sobě upírá další a další *možnosti svého vnitřního naplnění*. Vedle toho, že takový jedinec může sotva dosáhnout opravdové lidskosti, uniká mu také výjimečná šance obsáhnout to, co by mohl obsáhnout společně s *druhým*, nejkuli *třetím*,

²¹⁶ *ibid*, str. 112

²¹⁷ *ibid*, str. 92 – 93

²¹⁸ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 86; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2002, str. 44: „Moderní filosofie lidské existence a filosofická antropologie zjišťují – [...] – rovněž, jak nesmírně těžké je pro jedince stát se *opravdovou lidskou existencí*.“

²¹⁹ Machovec má tímto *druhem* na mysli nejen osoby žijící okolo nás, ale i postavy dějinné, s nimiž se setkáváme v našich myšlenkách. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 103

čtvrtým, pátým a tak dále.²²⁰ Ztrácí se mu naprosto unikátní věc v rámci dosud poznaného kosmu.

Machovec hledá pro moderní lidskou bytost zrcadlo. Domnívá se, že je pro lidskou existenci velice potřebné, protože ve *vzájemném kontaktu* s ním vyplňuje vyšší lidské *možnosti*, které by jinak zůstaly prázdné a nevyužité. Takové zrcadlo lze podle něho nalézt u *druhých lidských bytostí*. Roli, kterou dříve plnil Bůh, *může* v moderní době plnit (jen nepatrně jiným způsobem) *můj partner* v upřímném dialogu.

Pokud člověk aktivně pracuje na tomto hlubokém dialogu, *může* se dostat k dalšímu a lidsky hodnotnějšímu stupni rozevření a naplnění, jímž je *sebepoznávání* či *sebereflexe*.²²¹ Toto *sebepoznání* pro Machovce znamená, že vedle vnějšího dialogu otevíráme dveře také vnitřnímu dialogu se sebou samými. Naše *já empirické* se dostává do dialogu s naším *já ideálním*.²²² Tak vkládáme sami sebe do svého plného vědomí a svědomí a činíme druhý krok v lidském zrání.

Machovec upozorňuje, že pro člověka 20. století není opět snadné učinit tento krok. Dříve to mohlo být srovnávání s Bohem či s jinou autoritou, v níž lidé hledali svůj ideál, svůj ideální obraz. Dnes je ale podle něho moderní člověk nucen učinit více, protože se mu víra v Boha stala díky vědeckému poznání nedostatečnou.²²³

Pokud moderní člověk touží poznat sám sebe, je nucen hovořit tváří v tvář se sebou samým, přemýšlet sám o sobě bez jakékoli „vyšší“ pomoci, bez jakéhokoli pevného *středobodu*. Machovec píše, že „zbavit se ‚boha‘ může moderní člověk poměrně velmi snadno: jde však také o to, aby tím neklesl *pod* to lidské, čím byla ‚modlitba‘ (mystifikovaný vnitřní dialog), nýbrž aby se dostal *nad* to, tj. k *vnitřnímu dialogu nezmyštkovanému*.“²²⁴

Machovec je přesvědčen, že převážná většina lidí moderní epochy tento pohled nezvládá a že se k němu tudíž nikdy nedostane. Lidé podle něho žijí raději bez sebe. Jejich *osobnostní já* zůstává na povrchu života, je založeno v společenských soustrojích, ve věcech, v zábavě, v nicotnostech, jejichž

²²⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 88: „*potřebuji dialog, potřebuji zažívat*, jak jsou lidé lidsky zformováni, abych srovnáním a konfrontací relativně korigoval omyly a jednostrannosti své cesty.“

²²¹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 103

²²² *ibid.*, str. 110

²²³ *ibid.*, str. 34

²²⁴ *ibid.*, str. 105

souhrn však nedává jejich životu a jejich lidskému růstu více než *nic* – tedy prostou prázdnotu.²²⁵

Machovec se domnívá, že teprve rozpoznáním své lidské (nikoli však egoistické!) jedinečnosti, svých jedinečných *schopností* a *možností* v rámci kosmu můžeme mít skutečný zájem o sebe sama. Považuje lidský život za pouť, na níž bychom měli stoupat a vnitřně bohatnout, abychom budoucnost, která se před námi otevírá, byli schopni zvládnout.²²⁶ To je však pro lidského tvora nemožné, pokud nechce či nedokáže vnímat celou šíři existence svého *já*.²²⁷

Pokud je člověk schopen tento druhý krok učinit, otevře se před ním podle Machovce ještě jeden stupeň zralosti a *možného* naplnění. Tento stupeň považuje za nejvyšší a pro lidskou bytost nejobtížnější. Jedná se o nejvyšší možnou formu dialogu, jež je lidská bytost schopna provádět.

Machovec tento schod popisuje jako zření konce naší životní cesty. Dokážeme si na něm uvědomit svět bez naší přítomnosti. Uchopujeme smrt, vedeme dialog s tím, co již nejsme my. Je to přímý a tvrdý kontakt s naší konečností – byli jsme a již zde nejsme. Člověk v tomto hlubokém dialogu dovršuje podle Machovce poznání své lidskosti, své lidské existence, své lidské hranice.²²⁸

Machovec označuje tento druh dialogu jako *dialog já s ne-já*. Člověk v něm dochází k dvojímu náhledu. Na jedné straně se dozvídá „nechtěné“ tajemství lidského života. Dozvídá se o svých hranicích, tak jak je „stanovily“ přírodní procesy, které my lidé nemůžeme odstranit ani zásadně upravit. Na straně druhé však Machovec podotýká, že se také dozvídáme, že lidé *mohou* tyto hranice překonat svými schopnostmi, a to zvláště onou výjimečnou schopností, kdy naleznou smysl své existence.²²⁹

Vidíme, že Machovec druhý pilíř lidského bytí, tj. kontakt spolupráce, zakládá na třech vrstvách hlubokého dialogu. Člověk podle něho v tomto plném vědomí *tebe, sebe a kosmu*, v tomto trojím vedení *dialogu*, v tomto trojím *vztažením se k* dosahuje nejvyšší realizace své lidské existence.

²²⁵ *ibid*, str. 104

²²⁶ *ibid*, str. 107

²²⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 110: „Neboť i suverénní vládce věcí, který zapomíná na své ‚já‘, ochuzuje se o komunikaci s tím nejcennějším ve vesmíru, s lidským nitrem.“

²²⁸ *ibid*, str. 114

²²⁹ *ibid*, str. 115

Rozumí *druhému*, rozumí *sobě* a rozumí zároveň *kosmu*.²³⁰ Pořádá své jednání a rozhodování vůči *všem těmto „společníkům“* a stává se tak podle Machovce *spolutvůrcem* tohoto světa, stává se opravdovým člověkem, stává se tvorem, který dosáhl svého cíle.²³¹ Vyčerpává tak až do dna lidskosti vše, co mu přírodní procesy *umožnily*.²³²

Člověk jakožto *spolutvůrce* nemůže být pro Machovce sám a opuštěn. *Spolutvůrce* cítí, že spoluvytváří, že spolu s někým tvoří, cítí kontinuitu a odpovědnost své tvorby. Přidává něco ze sebe, něco neopakovatelného pro ostatní. *Spolutvůrce* zakládá interakci s ostatními, zakládá souvztažnost, zakládá sounáležitost, zakládá jednotu *bez hranic*.²³³

Ačkoli jsme tedy jen tečkou v koloběhu dějin kosmu, *můžeme* být podle Machovce *někým*, tzn. entitou, která má v rámci *spolupráce* naději, že tento koloběh ve prospěch celého života vychýlí, změní či poopraví. Taková existence se podle něho *může* stát výjimečnou součástí kosmu a celé jeho budoucnosti. *Můžeme* se podle něho stát jedinečnými a plnohodnotnými lidmi věčnosti.²³⁴

Machovec píše: „Život nalézá svůj smysl v dnešku, v drobné práci, lásce a soužití ‚člověka s lidmi‘, ale není již ‚ztracen v přítomnosti‘, ale žije s dějinami a s nadčasovostí v bratrské jednotě. Potom je ‚vše jedno‘, ale ne už ve smyslu skeptickém, v pocitu nízkosti a marnosti, ale ve smyslu vyvýšení mysli nad vše nízké, nelidské – k člověku jako nejpozoruhodnějšímu jevu ve vesmíru.“²³⁵

Machovec se nám tak snaží ukázat, že nejsme sice vše, ale že *můžeme* být se *vším*. My, jednotliví lidé, díky svým jedinečným schopnostem *můžeme* naší nepatrnou činnost propojit s ostatními lidskými bytostmi a také s generacemi lidí, které budou (i dlouho po našem krátkém životě) následovat.

²³⁰ *ibid*, str. 115

²³¹ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 146: „Člověk může být sám sebou jen v určité *pólové* situaci, lidství může mít hodnotu jen tam, kde má určitý *protějšek*, člověk musí mít živou transcendenci, musí znát a bytostně žít s něčím, co jej samého přesahuje, jinak je ubohým Titánem, jemuž se nakonec vše změní v estetickou hru, postrádající smyslu.“

²³² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 118: „Jestliže však život byl pln plodné práce a komunikací s jinými lidmi neodcházíme *z téhož* světa, do něhož jsme se zrodili. Vidíme kolem sebe stopy své činnosti, vidíme naděje, záměry svých drahých. Odcházíme ne jako náhodní hosté, ale jako spoluvůrci tohoto světa.“

²³³ *ibid*, str. 119: „Je jedna příroda, jedny ‚dějiny člověka‘. Proto i v mém životě přes jeho ‚časovost‘ a ‚dobovou podmíněnost‘ jsou prvky absolutní, všelidské, ano ‚vesmírné‘.“

²³⁴ *ibid*, str. 121

²³⁵ *ibid*, str. 121

Můžeme se tak svýma rukama a svou myslí spolupodílet na *všem*, co přijde v budoucnosti, co leží za naší hranicí života. Tím také dojdeme naplnění všech svých *možností*, a tudíž ke opravdovému smyslu své existence.

Machovec v těchto myšlenkách a v těchto *možnostech* viděl nový základ pro sjednocení lidského rodu, které je pro budoucnost planety tak potřebné. Ve své profesionální činnosti se snažil v *možnostech* moderního lidství nalézt řešení určité vážné krize a výsledkem jeho snažení byl apel na člověka, aby si uvědomil, že kosmos je „konec konců“ jen *jeden*.²³⁶

Machovec se snaží své čtenáře přesvědčit, že hluboký dialog má být modernímu člověku cílem i nástrojem, jelikož je v moderní civilizaci srozumitelnou cestou k lidskosti a k lidskému přežití. Je podle něho tím, co *může* z člověka jakožto tvora učinit člověka jakožto opravdovou lidskou bytost. Dialog je také univerzálním základem, na němž každý člověk *může* být sjednocen s ostatními lidmi, na němž si všichni lidé bez výjimky *mohou* porozumět a na němž lidé *mohou* porozumět světu a jeho budoucnosti.

Jen v tom případě, že si lidé porozumí, že naleznou společnou bázi kontaktu a spolupráce, jinými slovy, že dojde k upřímnému a otevřenému kontaktu roztržštěných okrásků civilizace 20. století, tak pouze s takovou silou bude *možné* „vychýlit“ směr, který se nyní Machovcovi zdá být slepou uličkou.²³⁷

Machovec ve své knize udává také příklady takového sjednocení ohromné skupiny lidí. Machovec vyzdvihuje zvláště sjednocení náboženské, které se odehrálo v Římské říši. Tehdy ohromná a rozmanitá říše byla spojena naprosto nepolitickou a všelidskou autoritou – Ježíšovým učením. Vyzdvihuje ho proto, že tato nová náboženská víra předávala lidem (i když jiným způsobem) všechny tři vrstvy dialogu, o nichž jsme hovořili výše.

Fenomén křesťanského náboženství je pro Machovce vůbec něčím naprosto zásadním.²³⁸ Uvědomoval si, že se v tomto náboženství skrývají

²³⁶ *ibid*, str. 120: „je to citový prožitek toho, že ‚konec konců‘ je svět jen jeden, že proto ‚jsem-li‘, jsem syn ‚bytí plného‘ a bratr všeho, co existuje.“

²³⁷ *ibid*, str. 78 – 79

²³⁸ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 76: „[...] vlastně celý i zralý pak existencialismus je vlastně ve svých základech jen v jiných termínech vyjádřené to ‚něco‘, něco velmi lidského, antropologicky pozoruhodně vyhraněného, co žilo v jistých momentech již starozákonní tradice, zejména v moudrosti žalmů, těch zvláštních samomluv, v prorockých nadějích a nárocích, v augustinských pólech vznešenosti a bídy, velikosti a pokory člověka, jakož ovšem i v různých projevech spíše již neortodoxních, na pomezí ‚kacířství‘ se pohybujících proudů evropského myšlenkového vývoje.“

mnohá ponaučení, jak řešit problémy moderního člověka a jeho civilizace.²³⁹ Zkoumání podstaty Ježíšova odkazu, ale také veškerá pozitivní i negativní zkušenost s ním jsou pro něho nevyhnutelným pomocným materiálem.²⁴⁰

Machovec se domnívá, že existují zásadní principy, které lidé v rámci tohoto náboženství objevili a které by měly být, jak jsme výše vyložili, přes všechny vědecké poznatky stále platné i pro moderní individuuum.²⁴¹ Opravdový člověk by i nadále měl milovat své bližní. I nadále měl mít hlubokou úctu k tomu, co mu okolí dává. I nadále záleží růst jeho života na hledání sebe sama. Také jeho budoucí existence stále spočívá na jeho odpovědné volbě a jeho aktivním jednání vůči nezměrnému a věčnému kosmu.²⁴²

Machovec si tedy přeje moderního člověka znovu nasměrovat k těmto věčným principům lidského jednání. Na druhou stranu však upozorňuje, že by předávání těchto principů mělo být srozumitelné modernímu myšlení. Uvědomuje si totiž, že jinak nemůže být úspěšné.²⁴³

V našem zkoumání jsme se pokusili shrnout Machovcovo teoretické úsilí. Pokusili jsme se jeho myšlenky poskládat do jednotného logického rámce. Přesto však nechceme, aby byl v této kapitole obsažen pouze jeho myšlenkový příspěvek. Chceme se naopak zaměřit také na praktickou stránku jeho filosofování.

²³⁹ Srov. Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 42 – 43: „je zcela nutno se ptát, jak postupovat s odkazem „věci boží“ v epoše převážně nenáboženské, jak smířit úžasný odkaz Ježíšův s myšlením novodobé vědy a kultury.“

²⁴⁰ Srov. Machovec, M., *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003, str. 67: „Ježíš naráží na jeden z klíčových problémů opravdu lidského rázu našeho života, ba snad na vůbec *nejzávažnější problém opravdovosti lidské existence*.“ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 156

²⁴¹ Je to kupř. výše zmiňovaná mateřská láska, vztah k dětem. Křesťanské učení, jako jedno z mála v lidských dějinách, si velice cenilo dětství jakožto vzoru lidskosti a humanity, a to nejen tím, že dítě je pokračovatelem lidského rodu, ale i pro jeho nenahraditelné vlastnosti, které dospělý člověk často postrádá. Je to zvláště schopnost povznést se nad věci, jelikož dítě ještě není odcizeno, ještě není zvěčněno.; srov. Machovec, M., *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003, str. 79 – 85

²⁴² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 51: „Už Ježíš věděl, že mezi ideálem budoucnosti a nárokem na člověka v přítomném okamžiku nesmí být rozpor: jak se dokážeme vlastním úsilím změnit teď a hned, taková bude i budoucnost lidstva.“; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 77 – 78

²⁴³ *ibid*, str. 78

Machovec si uvědomoval, že s každým řešením předloženým v nějaké teorii je problém v aplikaci v praxi.²⁴⁴ Lidská existence má totiž, jak jsme již několikrát uvedli, různé *možnosti*. Z těchto *možností* však většinou volí ty, které jsou sice z krátkodobého hlediska příjemnější a snáze dosažitelné, které se nicméně v dlouhodobém horizontu obracejí nejen proti okolnímu prostředí, ale též proti člověku samému.²⁴⁵

Machovcovým celoživotním cílem tak nebylo pouze nacházet nejlidštější a nejsprávnější teoretická řešení. Bylo podle něho nutné nacházet nejlidštější a nejsprávnější cesty, které by směřovaly ke každému jedinci, které by byly schopny překonat jeho hranice a konkrétně změnit jeho myšlení. Machovec tak trval na tom, že jednou z podmínek filosofické práce je být srozumitelný co největšímu počtu lidí.²⁴⁶ Zdůrazňoval, že je velice důležité, aby zaprvé dokázal ke svým myšlenkám přilákat širokou veřejnost a zadruhé aby byly tyto myšlenky použitelné v praxi.

Ačkoli tedy byly myšlenky *monismu* završením Machovcova teoretického úsilí, byl si vědom toho, že se musí vypořádat s reálnými zábranami, které hlubokému dialogu stály v cestě. Sám předložil pět zásadních překážek, které většině lidí moderní doby stěžují lidské zrání a které je naopak udržují v tom, co lidské není.²⁴⁷

Vedle na jedné straně vzdělanostní a kulturní nevyspělosti velké části lidstva a na druhé straně již zmiňované jednostranné specializace se podle Machovce jedná o hierarchizaci a institucionalizaci lidské společnosti, které jedinci nepřímo brání v jeho *možnostech*.

Machovcovi se zdálo, že moderní lidská společnost je nastavena tak, aby se docílovalo co největší výkonnosti a bohatství. Moderní svět vyžaduje, aby se lidské jednotky chovaly podobně jako součástky stroje, aby „jely“ podle jednoho narýsovaného vzorce, aby tzv. „seděly na místě“. Jakákoli změna, jakýkoli přínos opravdu lidského chování, jakékoli lidské *možnosti* jsou tak

²⁴⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 78; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 56

²⁴⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 55; Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 54

²⁴⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 14: „veškeré „moralizování“ (tj. přímé plamenné výzvy, aby si člověk „uvědomil svou odpovědnost“ apod.) naprosto ztroskotává!“

²⁴⁷ *ibid.*, str. 95 – 102

spíše neefektivní a nežádoucí, protože může funkčnost onoho soustrojí vychýlit.²⁴⁸

Tento „začarovaný kruh“ podle Machovce posiluje pátou a největší překážku, kterou je sám bytostný nezáměr o rozvoj všelidského sjednocování. Machovec si tak uvědomuje, že prosazení hlubokého dialogu v několika málo letech je v moderní společnosti nereálnou *možností*. Snaha o dialog napříč celou civilizací je běh na dlouhou trať. Navíc jakékoli hlásání pravd, moralizování či kazatelství se podle něho naprosto míjí svým účinkem a rozhodně není cestou, kterou by průměrný člověk moderní doby bral jen tak v úvahu.²⁴⁹

Ačkoli pro Machovce představuje onen hluboký dialog lidsky nejopravdovější cestu, domnívá se, že hrozby moderní epochy jsou příliš blízko, než aby se dalo čekat na to, až dostatečná většina lidí bude mít touhu se otevřít.

Praktická otázka tak byla podle nás pro Machovce nesmírně těžká, jelikož na jedné straně pozoroval velké úspěchy hierarchizované a institucionalizované společnosti, které jsou ihned viditelné a přístupné, a na druhé straně fatální důsledky pro budoucnost lidské a planetární existence, které jsou naopak skryté a přichází pozvolna.²⁵⁰ Dospěl tak k názoru, že by bylo možné nalézt alternativní řešení, které by dosáhlo stejného cíle za podobných podmínek.

Mohlo by se na první pohled zdát, že řešení, které uvedeme níže, nenaplnuje zcela nejvyšší humanitní ideály položené samotným Machovcem, že snad dokonce tyto ideály popírá. Nicméně si však uvědomoval, že k životu ve spolenectví rozumu a mateřské lásky se přiblíží jen hrstka moderních lidí a

²⁴⁸ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 99: „Překážkou není to, že mnozí lidé ani dobře nevědí, co to dialog je - vždyť ti se to snadno mohou naučit. Vadí něco jiného, totiž že moderní způsob organizace lidských záležitostí nutně vytváří v nejrůznějších oblastech života lidi, jejichž „existence“ splyne s jejich „funkčností“ v určitém soustrojí, v určité instituci, jejíž struktura, ba sama existence zdaleka není tak samozřejmou, takže by jí princip hlubokého dialogu mohl ohrožovat, tím ale i ohrožovat onu osobní „existenci“, jež splynula s „funkčností“ v takovém soustrojí.“

²⁴⁹ Snad jen při hlubokém (např. bolestivém) prožitku, který by člověka dokázal vytrhnout z „normálního“ života a který by ho ve vteřině „přepnul“ do zření *monismu*. Takový prožitek by byl zřejmě schopen zprostředkovat bez záměrného a trpělivého dialogu hranice lidské existence, opravdový účel a smysl, který zde má lidská bytost podle Machovce plnit. Dokázal by ve vteřině nahlédnout to, kde leží opravdové naplnění lidské existence. Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 35: „Jak tomu vždy bývá v uzavřených strukturách a hierarchicky členěných institucích, vlastní lidský profil si lze mnohem snáze uchovat buď docela dole či nahoře, těžko však ve středu.“

²⁵⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 100

naopak většina bude zařizovat své životy tak, jako doposud. Zdůrazňoval, že není čas na jakékoli čekání a sny. Pokusil se tedy pracovat s tím, co se v nejbližší době nabízelo. Ale i přesto, že toto řešení je pro lidskou společnost schůdnější, rychlejší, transparentnější, přesto, a to je samozřejmě naprosto zásadní, neztrácí podle našeho názoru na lidskosti.

Na závěr této kapitoly si tedy dovolíme předložit „alternativní“ řešení, kterému se Machovec sice souvisle nevěnuje, ale které tu a tam ho se vši vážností zmiňuje. V jedné poznámce totiž uvádí, že zřejmě bude nakonec nutné použít určité „okliky“, že bude zřejmě nutné té většině, která není schopna nahlédnout problémy moderní epochy, které se pomalu ale jistě před námi otevírají, pomoci jistým „trikem“.²⁵¹

Použití takového triku není podle Machovce v lidských dějinách něčím výjimečným. Život lidské společnosti je natolik komplikovaný, že praxe nemůže fungovat tak, jako teorie předložená na papíře. Machovec vysvětluje, že „pravda vítězí“ sama o sobě jen eschatologicky, v reálném životě potřebuje všelijaké okliky a pomocné sbory.“²⁵²

Machovec se tedy domnívá, že by bylo možné přistoupit k tomu, aby se lidé, kteří si uvědomují fatálnost stávajícího života moderních lidí a kteří si zároveň přejí se jeho následkům vyvarovat,²⁵³ aby se takoví lidé pokusili *nenápadně* využít (nikoli však zneužít!) některých převládajících (i negativních) sklonů moderního jedince, o nichž jsme mluvili výše.²⁵⁴

Bylo by tak např. možné vsunout do fungujících a většinou populace využívaných mechanismů opravné prostředky či programy tak, aby přímo nenarušily navyklý způsob života jednotlivců, ale zároveň tak, aby nebezpečné následky takového způsobu života odstranili. Podařilo by se tak postupně a poměrně rychle měnit směr společnosti jako celku v zájmu budoucího života.

Machovec si je plně vědom toho, že k tomu, aby tato oklika byla realizovatelná, bude nutné přizvat a přesvědčit zaprvé ty, jež disponují finančními prostředky, a také ty, jež mají dostatečně silnou společenskou

²⁵¹ *ibid*, str. 14 – 15 (poznámka pod čarou)

²⁵² *ibid*, str. 15 (poznámka pod čarou)

²⁵³ *ibid*, str. 14: „[...] – ta skupina vědců skutečně tvořivých, filosofů, teologů všech náboženství – [...]“

²⁵⁴ *ibid*, str. 24

moc.²⁵⁵ Toto sjednocení by se zřejmě týkalo „omezené“ skupiny lidí, jež by díky svým prostředkům a díky svému vlivu dosáhla zastavení některých akutních hrozeb. Ačkoli se o tom sám Machovec nezmiňuje, předpokládáme, že by se nicméně nejednalo o uzavřenou skupinu pár mocných jedinců, ale že by tato „omezená“ skupina byla založena na principech *otevřené spolupráce*, které by umožňovaly přizvání ostatních lidí.²⁵⁶

Domníváme se, že i tento druh semknutí lidstva za společným cílem má své problémy, které se skrývají ve složitosti i zneužitelnosti takového záměru. Přesto se domníváme, že se těmto problémům lze vyvarovat za podmínky otevřenosti takové činnosti. Dosažení společných cílů, které bychom podle Machovce měli v zájmu nás všech dosáhnout co nejrychleji, tak lze uskutečnit stejně lidsky, ale rozhodně rychleji než přesvědčit každého člověka moderní doby k hlubokému dialogu a lidskému růstu. Taková je zkrátka realita, s níž Machovec počítá.

Již v dnešní době se můžeme s takovými projekty setkat. Tak např. v roce 2005 souběžně se zasedáním G 8 proběhla globální hudební akce Live 8, která se odehrávala v nejdůležitějších městech světa, kdy největší světové hvězdy populární hudby přilákaly miliony běžných lidí na celém světě, aby společnou silou ovlivnily pomoc chudým oblastem světa.²⁵⁷

Jsme přesvědčeni, že Machovec měl na mysli projekty právě tohoto typu. Domníval se, že někteří moudří, mocní a bohatí lidé budou schopni uskutečnit akci, která v sobě nenese pouze odpočinek a uspokojení pro běžné lidi, ale též nové tendence, které jsou přínosné pro budoucnost. Tyto tendence pak mohou

²⁵⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Praha 2002, str. 75: „Sjednocení lidstva daleko spíše proběhne pod heslem, jak je vlivem Komenského formulovali svobodní zednáři 17. a 18. století, totiž: ‚Bohatí, mocní a moudří celého světa, spojte se!‘ Ti první k tomu mají prostředky, ti poslední mohou upozorňovat na reálné cesty a jejich úskalí...“

²⁵⁶ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 68: „Ve filosofii přece vždy žila tradice nejen ‚stanovisek‘, ale také tradice *sokratovského filosofování*, tradice ‚*maieutiky*‘, tradice lidské schopnosti a prohlubované dovednosti ne tak *zaujímat* stanoviska, ale klást k zaujatým stanoviskům *otazníky*, nutit k domýšlení, k *překračování* ‚stanovisek‘ [...]“

²⁵⁷ „The G8 brings together the leaders of the worlds most powerful countries – the USA, Canada, Great Britain, France, Germany, Italy, Japan and Russia. This year they meet from 6th – 9th July in Gleneagles with Britain’s Prime Minister, Tony Blair hosting the summit. Tony Blair has put the challenges faced in Africa on the top of the agenda – but the leaders need to know when they sit down that the world is watching them and waiting for them to deliver. LIVE 8 is part of a day of action across the world which kick-starts The Long Walk to Justice that calls on the leaders of the world’s richest countries to act when they meet in Gleneagles on 6th-9th July. On July 2nd in London, Edinburgh, Philadelphia, Berlin, Paris and Rome millions will be coming together to call for complete debt cancellation, more and better aid and trade justice for the world’s poorest people. LIVE 8 is calling for people across the world to unite in one call – in 2005 it is your voice we are after, not your money.“ zdroj: www.live8live.com, 05.09.2006

jednak získávat na síle a účinnosti a jednak se mohou rychleji a účinněji rozšiřovat po společnosti.

Na úplný závěr této kapitoly bychom chtěli zdůraznit, že přes všechnu pravděpodobnější proveditelnost výše zmíněného alternativního řešení spočíval Machovcův největší apel vždy v tom, aby každé lidské individuum bylo energií o sobě, aby každý jedinec byl odpověden za svůj život, aby aktivně dával světu svou jedinečnou lidskost, aby rostl v plně autonomní jednotku, aby svou jedinečnou existencí zasahoval do svého okolí ve prospěch svůj a současně ve prospěch celého kosmu. Tyto principy podle Machovce byly, jsou a vždy budou pro opravdového člověka a pro jeho budoucnost něčím naprosto nenahraditelným.²⁵⁸ Jedině takový jedinec bude plným člověkem, jedině takový jedinec bude mít *otevřenou* budoucnost a nezmizí v kosmu jako pouhý přírodní proces.

²⁵⁸ Srov. Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968, str. 147: „Každá jednotlivá bytost má absolutní hodnotu, neboť je neopakovatelná.“

IV. Dvě linie myšlení

V této kapitole se pokusíme shrnout a porovnat přístup obou filosofů k našemu tématu. V naší práci jsme totiž chtěli mimo jiné ukázat, že v československé filosofii existují dvě odlišné linie v chápání místa lidské bytosti v kosmu.

Pokusíme se tedy vyzdvihnout zásadní body, které Emanuela Rádla a Milana Machovce odlišují. Zaměříme se však nejen na odlišnosti, ale také na body, které jsou v jejich hledání a výzkumech podobné či dokonce shodné. Budeme v jejich východiscích, závěrech, ale také v jejich myšlenkových krocích pátrat po odlišnostech a shodách.

Doba od narození Rádla až po smrt Milana Machovce pokrývá celé 20. století a ačkoli se ve svém pojetí místa v jistém smyslu *museli* lišit, totiž ve smyslu konkrétních vlivů a vývoje společnosti, jejich úvahy o místě člověka v kosmu nacházejí také určité styčné body.

Ze všeho nejdříve bychom se chtěli zastavit u toho, co bylo cílem obou filosofů, co bylo jejich stěžejním úkolem při jejich filosofické činnosti. Jejich celoživotní úkol je totiž základní spojnicí, na níž je mimo jiné založena i tato práce.

Jak Emanuel Rádl, tak Milan Machovec se ve svých dílech kriticky vypořádávali se stylem života současného člověka a společnosti. Pomocí své myšlenkové činnosti chtěli nabídnout řešení problémů, o nichž jsme se v této práci několikrát zmínili a s nimiž se podle názoru obou většina lidí v moderní době setkává. Začněme tedy naše porovnání tam, kde začínají oba filosofové. Ptejme se, zda a do jaké míry je jejich výchozí problém stejný.

Jejich tázání shodně otevírá stav přítomné moderní společnosti a samotné lidské bytosti, který oba vnímají jako znepokojivý a krizový. Jsou přesvědčeni, že tento stav je zapříčiněn určitým nesprávným přístupem, který lidé chovají ke kosmu a ke všem jeho částem, včetně jich samých. Domnívají se, že ho nějakým způsobem vyvolaly rozsáhlé civilizační změny, které přineslo novověké období a s jejichž účinky žije společnost dodnes.

Oba myslitelé vnímají tuto krizi zvláště ve dvou aspektech. Jednak se shodně domnívají, že život jejich současníků je neosobní a v pravém slova

smyslu *ne-lidský*. Lidé podle jejich názoru nechtějí či z nějakého důvodu nemohou používat celou šíři svého specificky lidského jednání. Oba vždy zdůrazňují, že vyspělá lidská osobnost se vyznačuje, velice jednoduše řečeno, kritickým myšlením, aktivní vůlí, odpovědným rozhodováním.

Jak Rádl, tak Machovec pozorují, že lidé odolávají jen s velkými obtížemi náporu společenských, módních, národních či přírodních událostí. Dostávají se pod tlak těchto vnějších sil, které na ně denně působí. Necháávají se jimi vést a manipulovat. Oba se domnívají, že lidé tímto způsobem ztrácejí kontrolu nad svou zvláště technickou dovedností, která dosáhla ve 20. století úctyhodné úrovně. Jejich *ne-lidské* chování tak zřetelně a často nebezpečně zasahuje do života celé společnosti i okolního prostředí.

Jsou shodně přesvědčeni, že právě v důsledku neschopnosti jednat opravdu *lidským* způsobem a postavit se těmto vnějším tlakům dochází k nenaplnění důležitých stránek lidského bytí. Sledují tak v životech moderních lidí, slovy Rádla, pocity skepse, únavy či, slovy Machovce, pocity prázdnoty, povrchnosti a nenaplněnosti.

Za druhý projev krizovosti považují zjevná nebezpečí, která způsobuje právě nekontrolovaná síla lidského tvora. Oba obdobným způsobem upozorňovali, že stávající fungování lidské společnosti může mít s nejvyšší pravděpodobností katastrofální následky (nejen) pro celý lidský rod.

Již v první kapitole jsme ocenili, že Rádl v období mezi světovými válkami častokrát upozorňoval, že principy, jimiž se moderní společnost řídí, mohou vést k dalšímu celosvětovému konfliktu. Machovec pak domýšlel na základě nových vědeckých poznatků případné hrozby ještě dále. Uvědomoval si totiž, že hlavní nebezpečí nejsou ani tak v možných válečných konfliktech mezi lidmi, ale zvláště a mnohem spíše v postupné totální devastaci prostředí pro *jakýkoli* život. Varoval, že člověk nekontrolovaně a bezhlavě ničí okolní svět, včetně sebe sama.

Zdávalo se jim tedy, že struktura a systém, na nichž přítomná civilizace fungovala, nebyly správné, že nebyly správně nastaveny. Ve svých celkových důsledcích totiž nebyly příhodné jak pro samotného lidského tvora, tak pro celý živý kosmos.

Byli shodně přesvědčeni, že onen systém a strukturu moderní civilizace zakládá člověk svým způsobem života. Prapůvod výše naznačené krize se tedy

podle názoru obou filosofů skrýval *někde* v samotné lidské bytosti a jejích principech jednání v kosmu. Shodovali se tudíž v tom, že chybu a eventuální řešení je nutné hledat v člověku jako takovém. Proto se před nimi objevila podobná otázka: jaké je správné a opravdu *lidské* místo člověka v kosmu.

Odpovědi na tuto otázku však již podobné nebyly. Různý směr jejich zkoumání, resp. nabízených řešení, se odvíjel od rozdílného chápání kosmu.

Rádl přistupuje ke kosmu z vitalistické pozice. Jeho nejpodstatnější složkou je život. Běh života je určen věčným řádem či věčnými principy, které v něm jsou zaneseny. Život tak navíc ovládá a pořádá neživou část kosmu a tím mu celkově podle Rádla vkládá strukturu a uspořádání.

Rádl byl přesvědčen, že všechn život směřuje ke svému danému cíli. Každý živý organismus, který je projevem života jako takového, zakládá své jednání na jednu provždy daných principech, aby dosáhl určitého budoucího stavu. Jaksi automaticky sleduje *svůj* účel, který je do něho zakódován.

Rádl proto zdůrazňuje, že kosmos a jeho dění nelze vysvětlovat pouze na základě minulých událostí. Je podle něho naopak nutné vždy pohlížet na budoucí účel, vysvětlovat kosmos nejen z hlediska minulosti, ale zvláště z hlediska budoucnosti. To, co se stane, je pro živý kosmos podstatnější než to, co se událo.

To se týkalo také každého člověka. Jakožto živý organismus zakládá podle Rádla i on svůj život na tomto řádu. Také on má jistou roli, jisté funkce, jistý daný cíl. Přesto však Rádl mezi člověka a ostatní organismy položil jeden podstatný rozdíl.

Byl přesvědčen, že lidská bytost nesleduje principy života „předprogramovaným“ instinktem, nýbrž svou soudností a svou volbou. Podstatnou a jedinečnou složkou v životě a budoucnosti toho kterého člověka je rozhodování. V rozhodnutí toho kterého člověka tkví, zda bude či nebude daný řád dodržovat.

Jsme však toho názoru, že Rádl měl za to, že pokud člověk užívá plnou měrou vlastností, které jsou základem odlišení lidské bytosti od ostatních živých organismů – tzn. myšlení, vůle, svoboda, hovoří jeho rozhodování jaksi „automaticky“ pro tento řád. Pomocí těchto vlastností totiž přirozeně nahlížíme svoji roli ve světě, *svůj účel*, a k němu také chceme jít. Lze tak

podle našeho názoru v jistém smyslu říci, že člověk má podle Rádla predispozice řídit se daným řádem a žít správně.

Tento specificky lidský přístup k věčnému řádu dává vznik morálním principům, které Rádl definuje či vyjadřuje slovy láska, spravedlnost, úcta atd. Tyto principy nejsou tedy pro člověka nějakou nutností, ale „pouze“ jakousi výzvou, nabádáním: „Jednej takto! Toto je správné! Toto se má!“. Díky svým specifickým schopnostem je můžeme nahlížet a poznávat, příp. se jimi řídit. Člověk tak nejedná vitálně, nýbrž může jednat morálně. Může do svého života zahrnout či nezahrnout to, co nazýváme morálkou.

Machovec přistupuje ke kosmu a k člověku ze zcela jiné pozice. Je přesvědčen, že kosmos nemá žádnou danou strukturu a nezakládá se na žádném řádu. Dění v kosmu je podřízeno pouze „slepým a hluchým“ přírodním silám. Ty však působí zcela chaoticky, náhodně a nevědomě.

Machovec konstatuje, že právě na základě tohoto chaosu vznikl na planetě Zemi život. Tento život tedy neobsahuje žádný vyšší řád či účel, o kterém jsme mluvili u Rádla. Všechny živé organismy, včetně člověka, žijí podle „slepé“ přírodní selekce a určitého genetického kódu, který se „vygeneroval“ díky opět zcela náhodným událostem v kosmu.

Přestože je ale člověk z tohoto pohledu jen jedním z mnoha organismů, přikládá mu Machovec jistou výjimečnost. Struktura a obsah jeho genetického kódu mu dávají jisté specifické vlastnosti, které mu v případě zázemí, která si po celá staletí svého vývoje postupně zlepšuje, poskytují neobvyklé schopnosti. Tyto schopnosti mu pak dávají výjimečné lidské *možnosti*. Mezi nimi je pro Machovce nejzásadnější osmyslování skutečnosti a své existence, kdy lidský tvor *může* v kosmu nacházet to, čemu Rádl říkal řád či účel, a jeho dění dokonce za tímto účelem *směřovat*.

V těchto postojích ke kosmu a k člověku tak vidíme zásadní rozdíl. Rádl předpokládá řád v kosmu již před lidskou existencí. Lidská bytost ho může poznávat, nahlížet a řídit se jím. Machovec je naopak přesvědčen, že pokud pohlédneme na kosmos bez přítomnosti lidského tvora, uvidíme, že v něm není nic předem určeno – žádný směr, žádná struktura, žádný účel. Jak celý organický vývoj dopadne, jakým směrem půjde, co bude čekat na jeho konci, není nikde fatálně určeno. Děj kosmu jako takového ubíhá podle Machovce

naprosto *ne-smyslým* směrem. Neexistuje také žádná nadlidská vědomá síla. Sílu mají pouze slepé vesmírné jevy.

Teprve a pouze lidský tvor *může* podle Machovce vkládat do kosmu určité uspořádání, určitou strukturu, určitý směr. Vychází to z jeho specifických schopností, které jsou založeny na zcela náhodně vyselektovaném organickém vývoji na planetě Zemi. Člověk pak *může* sílu oněch vesmírných jevů různými způsoby užívat a směřovat. Zde tkví budoucnost, pokud ji směřuje správně, zde tkví však také nebezpečí, pokud ji směřuje špatně.

Obraťme se tedy nyní k porovnání, v jakých „místech“ v člověku hledají oba myslitelé chybu, resp. jaké „místo“ by měl člověk zaujmout, aby se mohl dostat z krize, o níž jsme hovořili výše.

Již jsme řekli, že u Rádla v sobě kosmos obsahuje nejen minulost a přítomnost, ale také budoucnost. Veškerý život na zemi byl stvořen s určitým budoucím účelem a za ním také podle věčných zákonů a určité harmonické struktury směřuje.

Pro Rádla tak nastává problém tehdy, nechce-li se lidská bytost tímto řádem řídit, resp. pokud se řídí vlastním řádem a stanovuje si vlastní hierarchii. Ačkoli k tomu má ve 20. století mnoho prostředků, nemá podle jeho názoru sám člověk takové schopnosti, aby ho jeho vlastní řád vedl k cíli, jež lidská bytost v kosmu má. Na moderní krizi je mu naopak zřejmé, že pokud společnost hromadně neakceptuje věčný morální řád, dochází k celkové disharmonii a anomáliím – ke krizi lidské bytosti a života společnosti.

V knize *O smysl našich dějin* jsme mohli pozorovat, že mnozí lidé za doby Rádla vnímali nejen přírodní procesy, ale i sami sebe jako *věci*, jako kulečnickové koule, které se řídí zákony *nelidské* mechaniky. Lidé tedy sami sobě zapírali schopnosti, které podle Rádla činily z lidského tvora opravdovou lidskou bytost. Pozorovali kosmos jako kauzální dění, které je mimo jejich rozhodnutí, mimo jejich vůli, ačkoli jejich rozhodnutí a jejich volní jednání bylo pro Rádla naprosto nepostradatelným článkem lidského života.

Rádl byl přesvědčen, že právě člověk moderní doby neužívá svých typicky lidských vlastností a na základě toho se nedostává k morálnímu řádu.

Přestože se lidé domnívají, že pokud se budou řídit vlastními zákony, budou svobodnější a lidšější, tvoří je pouze pro uspokojení svých nižších pudů. Jednají spíše chaoticky, nerozhodují sami za sebe a podléhají celospolečenským tlakům a silám. Jednají zkrátka podle svých instinktů, které jsou postaveny na egoismu, prospěchu, moci, bohatství atd. a jejichž uspokojení je pro naplněnost existence lidského tvora naprosto nedostačující. Nenaplnuje totiž žádnou jeho opravdu lidskou schopnost, žádný jeho opravdu lidský účel, který v tomto kosmu má.

Rádl se netáže otázkou, z jakého důvodu lidé 20. století takto jednají. Nepátrá po příčinách do takové hloubky jako Machovec. Spokojuje se pouze s více nerozváděným tvrzením, že se lidé na jedné straně hromadně odklonili od svých lidských vlastností a na straně druhé od věčných morálních principů, které zprostředkovávalo křesťanské učení. Domnívá se, že dříve lidé dokázali obou těchto nepostradatelných stránek lidské bytosti dosahovat, jelikož žili v souladu s náboženstvím, které je k tomu vedlo.

Rádl tudíž věří, že řešení krize moderního lidství tkví v *návratu*. Člověk by měl hledat způsoby, jak se *vrátit* ke svým pravým lidským vlastnostem, a tudíž ke svému věčnému úkolu. Člověk, který je začne *znovu* užívat, se vši pravděpodobností dojde k morálnímu jednání, k jednání, které je nejen v harmonii s plnou lidskostí, ale také se samotnou skutečností.

Je však neméně důležité, že tento *návrat* podle Rádla nemohou učinit všichni lidé sami od sebe. Rádl se spoléhá na vedení, které dokáže provádět pouze náboženská učení, jež jsou ověřena staletími a jež jsou tak nejlépe schopna dovést člověka k jeho opětovnému naplnění.

Srovnajme nyní tento výklad Rádlových myšlenek s určením příčin a řešení, která podává Milan Machovec. Ten se podle našeho názoru naopak domnívá, že krize moderního člověka tkví ve vývoji lidského tvora jako takového. Z jeho textu totiž vyplývá, že k současné krizi existují jisté predispozice člověka jako druhu a že k nim v jistém smyslu dojít *muselo*.

Uvědomuje si, že lidský tvor je nedokonalý a jako jakýkoli jiný organismus jedná často (a to i za přítomnosti rozumu) dle svých přírodních instinktů a krátkodobých uspokojení. Lze dokonce dojít k tvrzení, že člověk je od přirozenosti náchylný jim podléhat a jimi se nechat ovládat. Z Machovcova pohledu tedy není do jisté míry překvapením, že lidé ve 20.

století s tak vyspělým zázemím podléhají svodům bohatství, pohodlnosti, pasivity, které se jim plnou měrou nabízí.

Na druhou stranu však zdůrazňuje, že tento organismus není na rozdíl od všech ostatních organismů ve 20. století *bezmocný*. Naopak má v rukou vedle ojedinělých schopností také zázemí, které mu *umožňuje* různými způsoby do nevědomých přírodních procesů a sil vědomě zasahovat, případně je opravovat a měnit.

Na jedné straně se tedy *může* držet svých odvěkých instinktivních pudů, na straně druhé se ale *může* vydat směrem k dosažení nejvyšších lidských *možností* a schopností. Při výběru, resp. podlehnutí prvnímu způsobu života lidský rod dochází podle všeho k zmíněné krizi. Naopak při výběru druhé cesty je naopak schopen dávat smysl svému bytí v kosmu a je dokonce schopen měnit *podle svého* budoucnost své existence.

Problém tak podle Machovce tkví v tom, že záleží na každém lidském individuu, zda a jakým způsobem své schopnosti a *možnosti* využije. Každý lidský tvor má *moc*. *Může*, ale *nemusí*. K onomu *nemusí* však má, jak jsme již podotkli, větší předpoklady.

Ačkoli tedy ony hluboce lidské *možnosti* ve 20. století již má a *může* je plně využívat, zpravidla je nevyužívá. Je to paradoxně přístup k životu a skutečnosti, který na jedné straně zajišťuje a udržuje ono vynikající a *mocné* zázemí a dává našemu bytí všechny *možnosti*, který však na druhé straně člověka stahuje k neosobnosti, k věcným vztahům ke všemu okolo něho, včetně jeho samého, který ho dovádí k standardizaci svého života a k „údivu“ pouze nad *přítomným*. Přestože jsou tak nejvyšší lidské schopnosti a *možnosti* v největší možné blízkosti, nemá člověk podle Machovce prostor, aby tyto schopnosti a *možnosti* vyplnil.

Ze všeho nejdříve proto klade důraz na vnitřní hledání, na prozkoumávání svého nitra, na zamýšlení se nad sebou samým. Člověk je pomocí takového aktivního hledání schopen se dostat k pochopení své podstaty, k porozumění svým *možnostem* a schopnostem a k jejich využití. *Může* také pochopit to, jak výjimečným způsobem *může* být spjat s ostatními lidskými bytostmi a vůbec s celým kosmem.

Člověk tak *může* vedle naplnění svého života učinit významný krok k odpovědnosti za existenci nejen svou, ale také svého rodu a vůbec celého

kosmu. *Může* v sobě nalézt aktivní a hluboký vztah jak k sobě samému, tak i k ostatním lidem a celému kosmu. Machovec je přesvědčen, že opravdový lidský život tkví v moderní epoše v aktivním, záměrném a odpovědném jednání vůči *všemu*, co tvoří kosmos. Věří, že smyslem lidské existence je *být* v „našem“ slepém a hluchém kosmu *organismem věčnosti*.

Machovec si však uvědomuje, že se jedná o nesmírně složitý úkol a že ne každý člověk své *možnosti* vyplní. Proto ačkoli se domníváme, že Machovec byl přesvědčen, že většina lidí ve 20. století by byla schopna touto cestou nalézt celou šíři své lidskosti a začít jednat hluboce lidským způsobem, reálně si se všemi poznatky, které se mu nabízely, uvědomoval, že takového cíle dosáhne pouze hrstka výjimečných lidí. S Rádlem ho tedy spojuje nedůvěra, kterou v povšechný obrat k lidskému místu v kosmu chová. Také Machovec si je podle našeho názoru téměř jist, že navrhovaný obrat nebude u všech jedinců úspěšný.

Domníváme se však, že ho k této nedůvěře na rozdíl od Rádla vedlo navíc silné přesvědčení, že následky současného života jsou velmi nebezpečné a že jsou také velice blízko. Uvědomoval si tak, že není možné pouze donekonečna nabádat, vysvětlovat, obhajovat. Varoval, že je nutné jednat ihned a se všemi *lidskými* prostředky, které se v tuto chvíli nabízejí.

Machovcovi bylo zřejmé, že na takové pohotové jednání není široká společnost připravena. Byla toho podle jeho názoru tedy schopna pouze úzká skupina lidí, kteří dohromady dokáží splnit dvě podmínky. Zaprvé si dokáží uvědomit v plném rozsahu všechny skutečnosti a následky fungování současného světa a zadruhé budou mít dostatečný vliv, aby nějakou *oklikou* společnost navedli na odvrácení akutních hrozeb.

Rádl, jak jsme již řekli, viděl řešení v *návratu* k náboženskému učení a v mnoha svých pracích se snažil vzbudit o tato učení nový zájem. Byl toho názoru, že jak obsah náboženských myšlenek, tak struktura náboženských organizací jsou pro tento záměr ověřeny celými lidskými dějinami. Měly podle něho všechny zkušenosti i předpoklady (nestrannost, nepolitičnost, všelidskost), aby tento náročný úkol splnily, a byl také přesvědčen, že nikde jinde opravdovou pomoc hledat nelze. Navrhuje ve svých dílech sice některé změny ze strany přístupu náboženských komunit k obyčejným lidem, nicméně tyto změny nejsou tak radikální jako u Machovce.

Machovec byl v tomto směru podle našeho názoru střízlivější. Uvědomoval si, že takovýto *návrat* zpět není možný. Považoval sice jádro zvláště křesťanského učení za nenahraditelné a nesmírně poučné. Uvědomoval si však, že moderní člověk žije za zcela jiných podmínek a ze zcela jiným smýšlením, než za nichž toto učení vznikalo. On sám starým systémům náboženského organizování společnosti nevěřil.

Byl tak přesvědčen, že těm pár lidem, kteří splňují výše zmíněné podmínky, nezbude nic jiného, než použít nové cesty, na než bude moderní společnost slyšet. Tito lidé se podle jeho názoru budou *muset* modernímu člověku a jeho smýšlení přizpůsobit, budou ho *muset* poznat a využít jeho novodobých tužeb a životních tendencí. Machovec tak apeluje na jakýsi nový druh sjednocení lidstva, v němž by měli hlavní úlohu hrát mocní, bohatí a rozumní.

Vidíme, že řešení Rádla i Machovce spočívá nakonec shodně v organizovanosti lidí pod záštitou určité skupiny jednotlivců. Na jedné straně stojí převážná většina civilizace, která nechce či nedokáže fungovat navrhovanými a lepšími způsoby, která nedokáže dosáhnout svého opravdu lidského místa. Na straně druhé nám oba filosofové po svém způsobu představují určitou skupinu „vyvolených“ jedinců, kteří mohou poznat a jít jimi navrhovanou cestu a též ji celospolečensky prosadit.

Co tedy znamená pro oba filosofy *moc* lidské bytosti? Domníváme se, že lidská *moc* je pro ně tím nejzákladnějším problémem. Na jedné straně je tím, co je základem každého člověka, základem rozlišení mezi lidským tvorem a ostatními organismy. Každý člověk má *moc*, s níž teprve *může* dojít ke svému lidskému naplnění. U Rádla *může* člověk žít morálně. U Machovce *může* využít všech svých schopností a *možností*.

Ale ačkoli je tak lidská *moc* základem každého lidského tvora, není pro ně podle našeho názoru ještě základem opravdové lidské bytosti. Oba totiž mají shodně za to, že lidský organismus se stává lidskou bytostí teprve tehdy, zvolí-li si určitou jimi předloženou cestu životem, což u obou shodně znamená, využije-li naplno svých lidských schopností a *možností*. Lidskou

bytostí ho tak činí teprve určitý způsob, jímž v kosmu jedná, jak žije, jak svých vlastností, které už jednou provždy *vlastní*, používá.

Viděli jsme, že jak Rádl, tak Machovec zmiňují dvě základní cesty. Zaprvé se lidé podle jejich názoru většinou řídí základními schopnostmi, které používají ke svému životu všechny ostatní organismy, tj. instinkty, pudy, touhami atd. Problém však v tomto případě nastává v tom, že lidský tvor nejen že nedosahuje svého naplnění, ale díky svému rozumu a technické síle uspokojuje tyto touhy mnohem efektivněji, a tedy mnohem nebezpečněji jak pro ostatní okolí, tak nakonec pro sebe samotného.

Druhou cestu, kterou si již lidé vpravdě *volí*, je plné pracování s nejvyššími lidskými vlastnostmi a schopnostmi, které můžeme shrnout tímto způsobem: sebekritický rozum, rozhodná vůle, odpovědná svoboda. Jak Rádl, tak Machovec kladou ze všeho nejdříve důraz na aktivitu všech lidských vlastností.

Mohly jsme si také všimnout dalšího důležitého bodu, který je jak pro Rádla, tak pro Machovce shodný. Oba v lidských tvorech chtějí vzbudit zájem o hledání smyslu své existence. Ať už je u Rádla takový smysl či účel dán předem v kosmickém řádu, či ho člověk podle Machovce teprve hledá ve svých nikdy přesně ohraničených schopnostech a *možnostech*, je pro život opravdové lidské bytosti takové hledání shodně nepostradatelné. Člověk je nasměrován do budoucnosti, je tvorem, který na rozdíl od ostatních organismů svůj lidský účel teprve *musí* hledat a nalézt. Nepostradatelnou součástí opravdové lidské bytosti je tak pro oba filosofy také aktivní prozkoumávání horizontu budoucnosti, smyslu a účelu.

Rádi bychom ještě upozornili na poslední důležitou shodu obou filosofů, a to jejich vztah ke křesťanskému učení, resp. k jeho základním hodnotám, které stanovuje pro jednání člověka v kosmu. Nejen Rádl, ale také Machovec se k tomuto náboženství stále vrací. Ačkoli po člověku nežádá *návrat* ke křesťanské víře, tak jako tomu chce Rádl, pokládá jádro křesťanského učení za něco, co zůstane na věky základem pro každou lidskou bytost a bez něhož se žádné sebemodernější řešení neobejde.

Byli tedy shodně přesvědčeni, že původní obsah křesťanství stále probouzí v člověku ty nejvyšší lidské vlastnosti a schopnosti, které život lidského tvora posunují k *lidskosti*. Ony zásady, které byly před dvěma tisíci

lety položeny Ježíšem, jsou tak podle nich stále aktuální i pro moderní civilizaci. Křesťanské náboženství hrálo ve výzkumech obou filosofů významnou roli, jelikož vystihovalo věčnou podstatu každé lidské bytosti a jelikož jeho zkušenost je důležitým přínosem pro jakékoliv navrhované řešení.

Viděli jsme kupř., že jedním z hlavních důvodů tohoto zvláštního postavení křesťanství v jejich výzkumech byla způsobilost k *propojení širokého obyvatelstva za společným cílem*. Oba filosofové se vypořádávali s otázkou, jak spojit celou ohromnou společnost jedním společným směrem, neboli jak *lidsky propojit* lidská individua napříč celou společností.

Jsme přesvědčeni, že právě postrádání nějakého *pojítka*, jež by bylo základem pro všechny lidské tvory, nějaké všelidské *báze* komunikace bylo pro oba tím, co v moderní společnosti chybělo. Lidé současnosti si podle nich mezi sebou nerozuměli, neuměli *spolu-pracovat*, nenalézali nic všelidsky společného. Jejich vztahy k životu svému či životu jiných se zakládaly pouze na věčnosti, na upotřebitelnosti, využitelnosti či zneužitelnosti. Rádl např. zdůrazňoval neprostupnou rozsegmentovanost v národních státech i v lidech samotných, Machovec pak na podobnou rozsegmentovanost v pracovních specializacích.

U obou to tedy nakonec byla zkušenost křesťanského náboženství, u níž hledali návrhy ke spojení všech lidí napříč celou společností. Rádl se nás snažil přesvědčit, že takovou bázi nabízí právě křesťanské náboženství a že bychom se tedy měli *navrátit*. Machovec se naopak pokoušel hledat nová vyjádření, která by byla srozumitelná právě pro moderního člověka.

Zastavme se však na konci této kapitoly ještě u jedné podle našeho názoru základní shody. Touto shodou je podle našeho názoru složitost úkolu, který si oba filosofové stanovili. Zdá se nám totiž, že provádění kritiky na aktuální dobu, na lidi, které denně potkáváme na ulici, s nimiž pracujeme, s nimiž diskutujeme a trávíme svůj volný čas je podle našeho názoru velice komplikovaná věc. Myslitel, který se o to pokouší, vstupuje vždy na nejistou půdu, a výsledky, které přináší nejsou vždy relevantní.

Složitost tohoto úkolu podle našeho názoru tkví zaprvé v tom, že k vědecké, ale i čistě filosofické práci je nutný odstup. Velikost toho kterého myslitele spočívá v tom, do jaké míry je schopen se oddálit od věci, kterou ve svém tázání řeší. Problém však je v tom, že v našem případě se jedná o kritiku *mé* společnosti, *mé* přítomnosti, *mého* okolí, *mých* věcí, a tedy vlastně o přímou kritiku *mé* osoby. Každý má právo se nás zeptat: Jak lze poodstoupit při kritizování života současné společnosti, v níž žiji *já sám*? Chceme dát v této věci za pravdu těm, kdo mají názor, že sebelepší myslitel velice obtížně provádí krok zpět, za hranici množiny, v níž se sám nachází.

Je pravdou, že každý filosof vlastně vždy již řeší to, co přímo souvisí s existencí lidské bytosti. Otázky Rádla a Machovce jsou však podle našeho názoru posunuty mnohem dále, jsou v tomto smyslu mnohem vyhraněnější. Oba filosofové totiž kritizují *vše*, co přímo souvisí s *jejich* osobou. Souvisí s tím, co jedli, co pili, v čem spali, do jaké práce chodili, co dělali po práci. Kritika Rádla a Machovce je kritika každého jejich přítomného kroku. Snaží se v konkrétní přítomnosti odpovědět na tuto konkrétní přítomnost.

S tím plně souvisí také druhá otázka: Do jaké míry je jeden myslitel, který se nachází ve středobodu své kritiky, schopen zachytit komplexnost své otázky. Život civilizace je podle našeho názoru velice komplikovaně strukturovaný. Domníváme se, že zahrnuje mnoho různých a různě rozsáhlých směrů a tendencí, které si mnohdy výslovně protiřečí, ba proti sobě bojují.

Rádl i Machovec se však ve svých knihách soustředí na určitou jednotlivou tendenci, která se jim zdá být do značné míry převažující. Avšak slabinou jejich kritiky z našeho pohledu je, že se sami netáží, do jaké míry opravdu převažující je. Jejich kritika je ovlivněna osobním životem, osobními prožitky a konkrétními událostmi. Do značné míry jsou nuceni svůj předmět zjednodušit a vidět pouze z jednoho úhlu pohledu. Domníváme se tudíž, že jejich zkoumání do jisté míry obsahuje nepřesnosti či dokonce, dovolíme si říci, omyly v tvrzeních, které mají všeobecný ráz. Je dokonce možné, že jednání valné části společnosti neodpovídá jejich stanoviskům.

Z těchto dvou hlavních důvodů tedy považujeme shodně Rádlův i Machovcův úkol za nesmírně těžký. Je zřejmé, že odpovědi na otázku, jak žije a jak má žít *dnes* lidská společnost, dají teprve generace, které budou

následovat. Člověk přítomnosti je podle našeho názoru není schopen v uspokojujícím rozsahu zachytit.

Čtenář *Smyslu lidské existence* či knihy *O smysl našich dějin* se však bude v tuto chvíli tázat: Co jsme v této práci tedy přinesli? Jaký smysl mělo naše tázání? Jaký význam mají pro nás díla, která jsme zde zkoumali?

Chtěli jsme čtenáři ukázat, že přes výše zmíněné překážky a nedostatky je tento druh filosofování pro každé přítomné individuum nesmírně přínosný. I v tom případě, že jsme přesvědčeni, že ani jeden z filosofů nevystihuje naši konkrétní existenci či stav naší společnosti, zakládá diskuzi o sobě samých. Filosofování o přítomnosti sice nemá odstup od toho, co minulo, klade však odstup od toho, co přichází. Ukazuje jiný náhled, předkládá nám určitý aspekt k zamyšlení, ukazuje cestu, dále nás povzbuzuje, nabádá nás, dává nám naději a dává nám úkoly pro budoucnost. Jedná se o naši zpětnou vazbu, s níž se můžeme zamýšlet nad naším přítomným smýšlením a jednáním, které jednoznačně ovlivňuje budoucnost.

Ačkoli je tudíž taková diskuze ovlivněna naší přítomností, je jakýmsi odstupem od budoucnosti, kterou svými vlastními silami budujeme. Nalezení i třeba jen jedné tendence, jíž se řídí pouze nepatrná část společnosti, jež by však mohla negativně ovlivnit naši budoucnost, je podle našeho názoru správná. Domníváme se tak, že filosofové, jejichž myšlenky jsme se zde pokusili představit, vynakládali své úsilí pro lepší budoucnost. Snažili se, aby další krok západní civilizace byl opravdu správný a opravdu lidský.

Mohlo by se na druhou stranu zdát, že oba dva filosofové svojí kritikou převzali nevděčný post jakéhosi mravokárce současnosti. Ačkoli jimi zcela jistě nechtěli být, již to, že zásadně kritizovali společnost jako takovou, mělo za důsledek, že se jimi v očích mnohých lidí stali. Ve svých pracích napomínali a odsuzovali jak život běžných lidí, tak též činnost či nečinnost intelektuálů.

Mnoho z těchto lidí si však neuvědomilo, že ani Machovcovi ani Rádlovi nejde o absolutní přikázání, ale o diskuzi nad přítomným životem. Domníváme se, že jejich myšlenky nejsou založeny na zdviženém prstu, ale ve značné míře na seriózních, tj. rozumových a logických základech. Jejich kritika má svá jasná východiska, svůj jasný postup a své jasné závěry.

Závěr

Předmětem našeho zkoumání v této práci bylo nalézt místo člověka v kosmu na základě rozboru základních děl dvou předních filosofů, kteří se tímto tématem zabývali. Chtěli jsme zjistit, zda takové místo vůbec stanovují a, pokud ano, do jaké míry jsou jejich názory odlišné.

Jak Emanuel Rádl, tak Milan Machovec takové místo nacházejí a pokoušejí se ho přesně určit. Každý z nich však chápe kosmos jiným způsobem, přisuzuje mu jiné uspořádání, které v konečném důsledku ovlivňuje i pozici, kterou připisují samotnému člověku.

Pro Emanuela Rádla je důležitý důraz na věčně daný *řád*, který prostupuje celým živým kosmem a zaručuje mu harmonickou cestu ke svému cíli. Životní směr člověka je pak v tomto *řádu* přesně dán stejně jako životní směr všech ostatních živých organismů, avšak s tím rozdílem, že člověk si směr, resp. místo, které by měl ve svém životě zaujmout, volí svou soudností a nikoli instinktivně.

Machovec naproti tomu klade důraz na *možnosti* každého lidského tvora. Člověk se nachází v kosmu, který žádnou strukturu, systém či řád nemá. Nemusí tudíž hledat žádné předem stanovené místo či předem daný směr života, za nímž by měl jít. Lidská bytost přichází, velice jednoduše řečeno, do chaosu, v kterém si teprve své místo hledá dle svých schopností a *možností*. Jsou to pro Machovce ale právě tyto schopnosti a *možnosti*, které člověku „ukazují“, jaký by jeho směr života měl být.

Oba filosofové se zabývají tímto tématem, jelikož se shodně domnívají, že současný člověk se dostal do jisté krize. Pokouší se tedy svým stanovením pozice člověka v kosmu odpovědět na to, proč k této krizi došlo a za jakých podmínek by se člověk této krize mohl zbavit. Stanovují tedy určité *místo*, na nějž by se měl člověk dostat.

Ačkoli však k člověku přistupují na základě odlišných světonázorů, jejich praktická řešení doznávají jistých shodných prvků. Za prvé se shodují v tom, že žádají po člověku nejvyšší možnou aktivitu všech specificky lidských schopností, z níž vychází všechno ostatní. Jedině tak člověk moderní doby začne vyplňovat prázdnotu, kterou ve své krizi prožívá.

Shodují se také v tom, že žádná vlastnost ještě lidskému tvoru nezaručuje, že je opravdovou lidskou bytostí. Aby lidský tvor dosáhl lidskosti a naplnil svou lidskou existenci, *musí* své vlastnosti používat určitým způsobem, *musí* určitým způsobem konat.

V jistém ohledu však oba člověku zároveň nedůvěřují. Nevěří, že by každý lidský tvor svého opravdového místa dosáhl sám od sebe. Toho je podle jejich názoru schopno dosáhnout pouze pár jedinců, kteří pak ostatní lidi na toto místo mohou vést. Rádl se domnívá, že zprostředkovateli takového místa pro ostatní většinu populace jsou lidé, kteří zasvětili svůj život náboženství. Machovec je přesvědčen, že těmito zprostředkovateli mohou být jedinci, kteří jsou dostatečně bohatí, mocní a rozumní.

Autor se domnívá, že šíře, kterou oba filosofové v představených dílech přinášejí, přesahuje nejen hranice české filosofie, ale zároveň hranice filosofie jako takové. Přinášejí totiž diskuzi, která se týká života a smrti každého člověka, a to z jakéhokoli koutu naší planety.

Ačkoli si sám autor této práce uvědomuje, že otázky, které chtěl touto prací zodpovědět, přesahují jak šíři jeho vědomostí, tak šíři jeho životních zkušeností, domnívá se, že tím mohl přispět k diskuzi na toto podle jeho názoru klíčové téma. Studium děl těchto významných myslitelů a psaní této práce vzbudilo v samotném autorovi zájem i nadále hledat, jaké je *místo* člověka v kosmu.

Bibliografie

- Hromádka, J. L.: *Emanuel Rádl: Don Quijote české filosofie*, Brno, 2005
- Hromádka, J. L.: *Masaryk*, Brno, 2005
- Machovec, M.: *Indoevropané v pravlasti*, Praha, 2000
- Machovec, M.: *Ježíš pro moderního člověka*, Praha, 2003
- Machovec, M.: *Husovo učení a význam v tradici českého národa*, Praha, 1967
- Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*, Praha, 1968
- Machovec, M.: *K filosofickým základům tolerance*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha, 1995
- Machovec, M.: *Smysl lidské existence*, Praha, 2002
- Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.*, Praha, 1932
- Rádl, E.: *Náboženství a politika*, Praha, 1921
- Rádl, E.: *Národ a stát*, Praha,
- Rádl, E.: *Naše náboženské ideály před válkou a po válce*, Praha, 1927
- Rádl, E.: *O německé revoluci*, Praha, 2003
- Rádl, E.: *O smysl našich dějin: předpoklady k diskuzi o této otázce*, Praha, 1925
- Rádl, E.: *Útěcha z filosofie*, Praha, 1994
- Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha, 1993

Resumé

NEZBEDA, Tomáš: *Hledání místa člověka v kosmu u Emanuela Rádla a Milana Machovce.*

[Bakalářská práce] / Tomáš Nezbeda. – Univerzita Karlova v Praze. Filosofická fakulta; Ústav filosofie a religionistiky. – Vedoucí práce: prof. Erazim Kohák, PhD. – Stupeň odborné kvalifikace: bakalář – Praha 2006.

Tématem této práce je hledání místa člověka v kosmu. Ke svému záměru si autor vybral porovnání některých klíčových děl dvou předních českých filosofů, Emanuela Rádla a Milana Machovce. Cílem práce je předložit úvod k těmto dvěma filosofům, resp. ke dvěma filosofickým směrům v moderní české filosofii. První kapitola se zaměřuje na metodu filosofické práce obou autorů. Zachycuje rovněž výchozí body jejich tázání a také záměry, které tímto tázáním chtěli dosáhnout. Druhá kapitola se zabývá místem člověka v kosmu, jak jej předkládá Emanuel Rádl. Třetí pak rozebírá stejné téma u Milana Machovce. Úkolem čtvrté kapitoly je předložit porovnání stěžejních myšlenek dvou předchozích kapitol a dojít tak k výše naznačeným záměrům této práce. Toto téma mimo jiné nabízí nejen proniknutí do soudobé české filosofie, ale zároveň nahlédnutí do otázek současného života člověka a společnosti.

NEZBEDA, Tomáš: *Searching for the Place of Man in the Universe in the Work of Emanuel Rádl and Milan Machovec.*

[B.A. thesis] / Tomáš Nezbeda. – Charles University, Prague. Faculty of Philosophy and Arts; Institute of Philosophy and Religious Studies. – Supervisor: prof. Erazim Kohák, PhD. – Degree: Bachelor of Arts – Prague 2006.

This paper tries to search for the place of a man in the universe. For this purpose, the author decided to compare some of the key works of two major Czech philosophers, namely Emanuel Rádl and Milan Machovec. This paper is intended to offer the introduction to the work of these two philosophers and/or to two philosophical trends in the modern Czech philosophy. The first chapter deals with methods of the philosophical work of both authors. It also describes the basic points of their questioning, as well as intentions they wished to achieve through this questioning. The second chapter focuses on the place of a man in the universe as perceived by Emanuel Rádl; the third chapter analyses the same theme as presented in the work of Milan Machovec. The purpose of the fourth chapter is to present comparison of the main thoughts of the two preceding chapters, and to come to the intentions of this paper indicated above. This theme *inter alia* offers not only the insight into the contemporary Czech philosophy, but also the insight into the issues of the present life of a man and the society.